નીતિ વચન.

બનાવનાર

કરસનદાસ મુલજી.

છપાવી પ્રસીધ્ધ કરનાર

અમીદાસ કરસનદાસ મુલજી

ચોથી આવ્રુતી.

MORAL ESSAYS

BY

KARSANDAS MULJI.

PUBLISHED BY

AMIDAS KARSANDAS MULJEE

FOURTH EDITION

મુંબઈ:

જે. બે. કરાણીના સ્ટેન્ડર્ડ પ્રીંટીંગ પ્રેસમાં છાપી છે.

૧૮૮૭.

સૂચના.

આ ન્હાના નીતિ બોધક પુસ્તકની લોકોમાં ઘણી માગણી થવાથી આ ચોથી આવૃતી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકમાં આવેલાં સઘળાં વીષયો નીતિને લગતા છે, અને તેથી દરએક કુટુંબમાં રાખવા લાયક છે. જો આ પુસ્તક ન્હાનપણથીજ એક બાળકને વંચાવવામાં આવ્યું હોય અને તેનો સઘળો ભાવાર્થ તેને બરાબર સમજાવવામાં આવ્યો હોય તો ખરેખર તે બાળક સઘળાં નીતિના ગુણો શીખે, અને ઇશ્વર તરફ, માબાપ તરફ, ભાઇ બેહેન તરફ, વગેરે પોતાની ફરજો શું છે તે સારી રીતે સમજી શકે. દરએક ગુજરાતી વાંચનાર, સ્ત્રી તથા પુરૂષને, આ પુસ્તક વાંચવાની અગત્ય છે કારણકે તેમ કીધાથી એમને દુનિયામાં કેવી રીતે વર્તવું અને પોતાના અમુલ્ય વખતનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે સઘળું માલમ પડશે એટલુંજ નહીં પણ પોતાનું ધ્યાન નીતિ, સદગુણ અને સુધારા તરફ દોડશે. આ નીતિ બોધક પુસ્તક જો કન્યાશાળાઓમાં તથા નિશાળોમાં દાખલ કરવામાં આવે તો બેશક ઘણોજ ફાયદો થયા વગર રહે નહીં એવું ગુજરાતી ભાષાનું ખરૂં જ્ઞાન ધરાવનાર સાહેબોનું મત છે.

સપટેમ્બર. ૧૮૮૭. **અમીદાસ કરસનદાસ મુલજી.**

પ્રસ્તાવના.

આ નાહાનું પુસ્તક પ્રગટ કરવાની અગત્ય વિષે બોલવાની જરૂર નથી. દેશીઓની નીતિ સંબંધી હાલત વિષે તથા ગુજરાતી ભાષામાં આવાં પુસ્તકની ખૂટ વિષે જેઓ વાકેફ છે તેઓને આ પુસ્તકની જરૂરિયાત તરત માલમ પડશે. આ મધ્યે નીતિના જુદા જુદા ૬૫ વિષયો આવ્યાછે, તે ઘણા ખરા "સત્યપ્રકાશ" મધ્યે, ને થોડાક "નીતિબોધક" મધ્યે, ઈ૦ સન ૧૮૫૫ થી ૧૮૫૮ સુધીમાં લખ્યા હતા. તે વિષયો સુધારીને તથા તેમાં કેટલોએક જરૂરનો ફેરફાર કરીને પુસ્તકના આકારમાં બીજી વાર પ્રગટ કર્‍યા છે.

આ નાહાનાં પુસ્તકની પેહેલી આવૃત્તિની છપાયલી બધી નકલ ખપી ગયાને ત્રણથી વધારે વરસ થયાંછે અને તેટલી મુદતમાં એનો ઘણો ખપ માલમ પડ્યાથી આ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવામાં આવીછે. આ બીજી આવૃત્તિમાં એટલું જણાવવાની હું રજા લઉં છઉં કે આ પુસ્તકમધ્યે આવલા જે વિષયો ઇંગ્રેજી પુસ્તક કે ઇંગ્રેજી લખનારા ઉપરથી લીધાછે તે દરએક વિષયની નીચે સત્યપ્રકાશ પત્રમધ્યે પુસ્તકનું અથવા લખનારનું નામ જણાવવામાં આવ્યું છે તે છતાં પેહેલી આવૃત્તિમાં એ સંબંધી ખુલાસો કરવામાં ભૂલ થઇ તે માટે હું દલગીર છઉં. આ બીજી આવૃત્તિના ૬ ભાગ કર્‍યાછે તે મધ્યે—

ભાગ ૧ લો — "ઇકૉનોમિ ઑવ હ્યુમન લાઇફ" નામનાં પુસ્તક ઉપરથી લખ્યોછે.

ભાગ ૨ જો— "બ્લેર તથા ગ્રેગરી" વગેરે લખનારાઓ ઉપરથી લખ્યો છે

ભાગ ૩ જો—"ઓરીજીનલ" એટલે અસલ છે.
ભાગ ૪ થો—"ઓરીજીનલ" એટલે અસલ છે.
ભાગ ૫ મો—ટી૦ બી૦ નાં લખાણ ઉપરથી લખ્યોછે.
ભાગ ૬ ઠો—"બ્લેર સર્મન" ઉપરથી લખ્યોછે.

આ ૭ ભાગમધ્યે ચાર ભાગ ઈંગ્રેજી જુદાં જુદાં પુસ્તક ઉપરથી લખ્યાછે તેમાં ઘણી રીતનો ફેરફાર કરેલોછે તે એવો કે જુદા જુદા ધર્મના અને જુદી જુદી જાતના સર્વે લોકોને આ ન્હાહાનું પુસ્તક એક સરખી રીતે ઉપયોગમાં આવે. આ પુસ્તક ગુજરાતી વાંચનાર દરએક કુટુંબમાં જુવાન પુરૂષ તથા સ્ત્રીને ઉપયોગી થશે એવી આશા હું રાખું છૌં.

મુંબઈ; સપટેમ્બર ૧૮૬૫. ક૦ મુ૦

અનુક્રમણિકા.

ભાગ ૧. **પૃષ્ઠ.**

ભાગ ૨. **પૃષ્ઠ.**

ભાગ ૩.

ભાગ ૪.

ભાગ ૪. **પૃષ્ઠ.**

ભાગ ૫.

ભાગ ૬.

નીતિવચન.

ભાગ ૧.

ઇશ્વર.

આ જગતનો બનાવનાર, ઉત્પન્ન-કરનાર અને ચલાવ-નાર સર્વ-શક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, અને સર્વસમર્થ ઇશ્વર એકજ છે. સૂર્ય તેનો ઉત્પન્ન કરેલો સઉથી તેજસ્વી પદાર્થ છે તોપણ તે જાતે ઇશ્વર નથી. સૂર્ય પોતાના પ્રકાશથી દુનિયાને પ્રકાશ આપે છે અને દુનિયા ઉપરનાં સઘ‌ળાં પ્રાણિઓને જીવતાં રાખેછે; તેટલામાટે તું તેની ભણી અચરતીથી જો, પણ તેને ઇશ્વર માનીને તેની પૂજા અથવા ભક્તિ કરીશ મા.

તું માત્ર તેનીજ પૂજા કર, તેનીજ સ્તુતિ કર અને તેનીજ ભક્તિ કર કે જે સઉથી સરસ, સઉથી ડાહ્યો અને સઉથી કૃપાળુ છે. તું માત્ર તેનીજ સ્તુતિ અને ભક્તિ કર કે જેણે પોતાને હાથે આખું જગત બનાવ્યું છે તથા જે પોતાની એક ન્હાની આંગળીના જોરથી આકાશના મોટા મોટા ગોળાઓ અને તારાઓ ચલાવી શકેછે. તું તેનીજ ભક્તિ અને પ્રાર્થના કર કે જે મોટા સાગરને અને પવનના મોટા ઝપાટાને પોતાના કબજામાં રાખી શકેછે, દુનિયા ઉપર વિજળીના ચમકારા મોકલેછે અને આખાં જગતને એક પળમાં ઉત્પન્ન અને એક પળમાં પ્રલય કરી

શકેછે. તું ભક્તિ અથવા બંદગી, પ્રાર્થના અથવા આરાધના કરે તો તેજ ઈશ્વરની કરજે અને બીજા કોઇ દેવ દેવતાઓની અને પથ્થર પુતલાંઓની કરીશ ના.

ઈશ્વરનું રાજ આખાં જગત્ ઉપર ચાલેછે. તેનું ડાહ્યાપણ તેનાં સર્વ કામમાં માલમ પડેછે. તેણે આ જગત ચલાવવાને ચોકસ નિયમ અને મુકરર કાયદા બાંધ્યાછે. તેનું મન જ્ઞાનનો ભંડાળ છે. ભવિષ્ય સઘળું તેની નજર આગળ ખુલ્લું છે. તારા દિલના સર્વ વિચાર તેની આગળ ઉઘાડા પડ્યાછે. તું હરએક ઠરાવ કરેછે તેની અગાઉ તેને માલમ પડેછે. તેટલા માટે તું તેની ચતુરાઇની અને તેની પવિત્રાઇની, તું તેની મોટાઇની અને તેની કીર્તિની સ્તુતિ કર, અને નીચો વળીને પગે લાગ અને હાથ જોડીને તેની દરએક આજ્ઞાને તાબે થા.

ઈશ્વર માયાળુ અને કૃપાળુ છે. આ જગતને તે દયાથી ચલાવે છે, તેનાં દરએક કામમાં તેની અત્યંત માયા અને કૃપા માલમ પડેછે. ઇશ્વર સંપૂર્ણતાનું મૂળ છે. જ્યારે આપણી નજર આકાશ ભણી ઉંચકયેછિયે ત્યારે તેની કીર્તિ પોતાની મેળે માલમ પડી આવેછે. જ્યારે આપણી નજર આપણા પગ તળેની જમીન ઉપર કરીએછિયે, ત્યારે તેનો માયાળુ અને કૃપાળુ સ્વભાવ પોતાની મેળે જણાઇ આવેછે. જે લોકો તેના નિયમને તોડેછે તે તેના અપરાધી થાયછે.

તેની નજરમાં મોટા અને ન્હાના, ગરીબ અને તવંગર સરખા છે. તેની દરબારમાં જ્યારે ન્યાય થશે ત્યારે તે પૈસાવાળાઓનો પક્ષ અથવા મુરવત રાખશે નહીં પણ જરૂર સર્વ કોઇનો વાજબી ન્યાય કરશે.

ઇશ્વર શક્તિ.

પૃથ્વી ઉપરના માનવી! તું તારૂં મસ્તક જમીન ઉપર નમાવ અને મુંગો મુંગો આકાશ તરફથી મોટાં માન સાથે નીતિનો ઉપદેશ મેળવ. જે જે ઠેકાણે સૂર્ય પ્રકાશે છે, જે જે ઠેકાણે પવન ફુંકેછે તે દર એક ઠેકાણે વિચારવાને મન, અને સાંભળવાને કાન ઇશ્વરે તને આપ્યાંછે. વાસ્તે આ પૃથ્વી ઉપર તારો શો ધર્મ છે તે તું જાણ અને સત્યના નિયમને માન આપીને ચાલ.

સર્વ વસ્તુઓ ઇશ્વરથી ઉત્પન્ન થઇછે. ઇશ્વરની શક્તિ અપાર છે; ઇશ્વરનું ડાહાપણ અચળ છે અને ઇશ્વરની કૃપા અત્યંત છે. તે સ્વર્ગમાં પોતાનાં તખ્ત ઉપર બિરાજેછે. તેનાં મોહોંડાનો સ્વાસ દુનિયાંને જીવતી રાખેછે. આકાશના મોટા મોટા ગોળાઓને તે પોતાની ટચલી આંગળીથી ચલાવી શકેછે. પવનની પાંખ ઉપર સ્વાર થઇને તે ફરવા નિકળેછે, અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આખું જગત ચલાવેછે.

અનુક્રમ. રચના અને શોભા દરએક ઠેકાણે અને દરએક જગાએ જોવામાં આવેછે. તેનાં સર્વ કામમાં ડાહાપણ અને ગોઠવણ માલમ પડેછે, પણ માણસની શક્તિ તે વિષે કલ્પના કરવાને કેવળ અશક્ત છે. જ્ઞાનની છાયા માણસનાં મન ઉપરથી સ્વપ્નાની પેઠે જતી રેહેછે. માણસ માત્ર અંધારામાં ગલોટિયાં ખાયા કરેછે. તે પોતાની અક્કલ દોડાવેછે પણ તેમાં તે ઠગાઇ જાયછે. ઇશ્વરનું ડાહાપણ આકાશના પ્રકાશ જેવું છે. તેને અક્કલ દોડાવવાની જરૂર પડતી નથી. તેનું મન સત્યનો ભંડોળ છે તેનાં તખ્ત આગળ ન્યાય અને દયા ઉભાં રહેલાંછે.

તેનાં મોંહોડાં ઉપર પરોપકારબુદ્ધિ ને પ્રીતિનો પ્રકાશ માલમ પડેછે.

ઇશ્વર જેવી શક્તી કોની છે? ઇશ્વર જેવું ડાહાપણ કોનામાં છે? ઇશ્વરની બરોબરી કોણ કરી શકનાર છે? ઇશ્વર જેવી કૃપા કોણ કરનાર છે? રે માનવી! તને પેદા કરનાર એજ સર્વ શક્તિમાન્ પ્રભુ છે. તેની ઇચ્છાથી તું આ પૃથ્વી ઉપર પેદા થયોછે. તેણે કૃપા કરીને તને વિચાર શક્તિ આપીછે. તારા શરીરના સર્વ ચમત્કાર તેના હાથની કૃપાથી બનેલાછે. તું તેનો સાદ સાંભળ, કારણ તે કૃપાથી ભરેલોછે. તું નિરંતર તેનું સ્મરણ કર, કારણ જે પુરૂષ તેનું નિરંતર સ્મરણ કરેછે તે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરી શકેછે.

સત્ય.

માનવી! જો તું સત્યનો સાથી થયો હોય, જો સત્યને તારાં અંતઃકરણથી ચાહાતો હોય તો, તું તારૂં દિલ સાચું રાખ. સત્યને કદી તું છોડતો ના, સત્યને વળગી રહ્યાથી તને કીર્ત્તિનું તાજ મળશે. જે માણસનું દિલ સાચું અને ચોખું છે તે માણસનાં દિલમાં સત્યનું મૂળ માલમ પડેછે. તેના બોલવામાં ઠગાઇ અને લુચ્ચાઇ માલમ પડતી નથી. જુઠ્ઠાઇથી તે શરમીંદો થઇ પડેછે તથા ગભરાઇ જાયછે પણ સાચું બોલવામાં તેને કંઇ પણ ડર રેહેતો નથી. સાચાં દિલવાળો માણસ પોતાની આબરૂનો મરતબો સાચવી રાખેછે. ઠગાઇ અને લુચ્ચાઇને તે પોતાનાં સર્વ દિલથી ધિક્કારેછે. તે પોતાના સર્વ ઠરાવમાં નિયમ પ્રમાણે ચાલેછે અને ગુચવણથી મોકળો રેહેછે.

સાચું બોલવાને તેનામાં હિંમત અને સૂર છુટેછે. પણ જુઠું બોલવાને તે બહુ ડર અને આંચકો ખાયછે. તેનાં મોંહોડામાંથી જે વચન નિકળેછે તે તેના દિલના નિર્મળ વિચારને પ્રસિદ્ધ કરેછે. તે સર્વદા ડાહાપણ અને સાવધપણે બોલેછે. સાચી વાતને તે પોતાનાં દિલમાં ગોખી રાખેછે અને હરએક બાબત વિષે જોઇ વિચારીને બોલેછે. ગમે તેવાં માણસને પોતાના એક સાચા મિત્ર પ્રમાણે સલાહ અથવા મસલત આપેછે. ગમે તેવાં ભારે કામમાં તે ખરી હિંમત રાખેછે અને ગમે તેવી બાબત વિષે સ્વતંત્રતાથી બોલેછે.

પણ એક કપટી અને મેલા માણસનું દિલ તેની છાતીમાં ઢંકાયલું રેહેછે. તે સચાઇનું ડોળ ઘાલીને બોલવા જાયછે. તેનાં બોલવામાં સર્વદા ભેદ ને લુચ્ચાઇ હોયછે. તે પોતાની દલગીરી છુપાવવાંને હસતું મોંહો રાખેછે અને પોતાની ખુશી છુપાવવાને દલગીરી ભરેલું મોંહો દેખાડે છે. તેનાં બોલવાનો ચોકસ અને એકજ અર્થ થતો નથી. તે જે કાંઇ બોલેછે તે ભેદમાં બોલેછે અને તેનો બેવડો અર્થ થાયછે. એક ઊંદરની પેડે તે પોતાનું કામ અંધારામાં સારી રીતે કરી શકેછે; પણ અજવાળામાં તેની સઘળી દગલબાજી અને ઠગાઇ માલમ પડી આવેછે; તથા તેનાં મોંહો ઉપરનો બધો કચરો અને કાદવ ઉઘાડો પડેછે. તે પોતાના દિવસ ઠગાઇ અને લુચ્ચાઇમાં ગુજારેછે. તેનાં જીવનું કંઇ પણ ઠેકાણું રેહેતું નથી. પણ અરે મૂર્ખા! તું જેવો છે તેવો દેખાઇ આવે તો તે છુપાવવાને પ્રયત્ન કરતો ના કારણ તેથી તું છે તે કરતાં વધારે લુચ્ચો અને વધારે દગાખોર માલમ પડીશ. તારાં જીવતરના થોડાએક સુખના દિવસ ગયા કે તરત તારી

આસપાસ ભયંકાર વાદળ ઘેરાઇ જશે અને તું મોટી પિડામાં આવી પડીશ.

દયા.

જે પ્રમાણે સુકાઇ ગયલાં ઝાડપાન અને ફુળ ઉપર વસંતરૂતુના દેખાવથી લિલાસ અને ખુબસુરતી આવે છે, જે પ્રમાણે વેરાણ ખેતરમાં ઉનાળાની બક્ષિસથી પુશ્કળ અનાજ પાકેછે, તે પ્રમાણે અભાગ્ય લોકોની ઉપર દયા મોટી બક્ષિસ થઇ પડેછે. જે પુરૂષ બીજાની દયા કરેછે તે પુરૂષ બધાઓની દયા મેળવવાને લાયકનો થઇ પડેછે; પણ જે પુરૂષ દયા વગરનો છે તે દયા મેળવાને મુદલ લાયક નથી.

જે પ્રમાણે એક કસાઇને બકરાંની ચિચિયારીથી દયા ઉપજતી નથી, તે પ્રમાણે ક્રુર કે ઘાતકી માણસનાં દિલમાં કોઇનું દુઃખ જોઇને દયા ઉપજતી નથી. તેટલા માટે, હે માનવી! તું તારા કાન ગરીબ લોકોનો સાદ સાંભળીને બંધ કરતો ના; અને નિરપકારીઓનાં દુઃખ જોઇને તારૂં દિલ કઠણ અને નિર્દય રાખતો ના.

જ્યારે બાપ વગરનાં બચ્ચાંઓ તારી પાસે મદદ માંગવા આવે, જ્યારે દુઃખ અને સંકટમાં પડેલી વિધવા દલગિરીનાં આંસુ લાવીને તારી સાહેતા લેવા આવે, ત્યારે તું તેનાં દુઃખની વાત ચિત દઇને સાંભળ, અને તારાથી બને તેટલી મદદ કર. જ્યારે કોઇ રસતાનો ગરીબ ભટકનાર ઘરબાર વગરનો ટાહાડથી ધ્રુજતો તારી નજરે પડે, ત્યારે તું તારો ઉદ્દાર લાંબો કર, અને તેને જીવથી બચાવ. જ્યારે કોઇ ગરીબ કંગાળ માણસ મંદવાડના ખાટલા ઉપર પડીને, દુઃખ અને દરદથી પિડાતું હોય, જ્યારે કોઇ

અભાગ્યો બંધીવાન કેદખાનાનાં દુઃખથી હાય મારતો કે રડતો હોય, જ્યારે કોઇ નબળો અને બુઢો પુરુષ પોતાની નબળી આંખ તારી તરફ દયાને વાસ્તે ઊંચકતો હોય, ત્યારે અરે માનવીના પુત્ર! તું તેની ઉપર દયા કર્યા વગર ખુશી મજા અને ચેનમાં ફરતો ના. તું યાદ રાખ કે દુઃખમાં પડેલા અભાગ્યા અને દરદમાં પિળાતા લાચાર એકજ પિતાથી ઉત્પન્ન થયલા તારા ભાઇઓ છે; તેઓને દુઃખમાંથી છોડવવા એ આ પૃથ્વી ઉપર તારો મોટો ધર્મ છે એમ જાણ.

નમ્રતા.

હે મનુષ્ય! એવો તું કોણ છે કે તું તારા ડાહાપણનું અભિમાન કરેછે? તું તારી કાબેલિયત ઉપર, તું તારી વિદ્યા ઉપર એટલો બધો શા માટે ફુલાય છે? તું પોતે અજ્ઞાન છે એવું સમજ; કારણ પોતાને અજ્ઞાન સમજવું એ ડાહાપણનું મંડાણ છે. બીજાઓના વિચારમાં તું મૂર્ખ માલમ ન પડે વાસ્તે તું તારા પોતાના વિચારમાં ડાહ્યો થવાની મૂર્ખાઇ કાહાડી નાખ.

એક સ્વરૂપવાન સ્ત્રીને સાદો પોશાક જેમ ઝલકાટ અને શોભા આપેછે, તેમ નમ્રતા ભરેલી ચાલ ડાહાપણનો એક મોટો શૃંગાર થઇ પડેછે. નમ્રતા વાળા માણસનું બોલવું સત્યને પ્રકાશ આપેછે અને તેનાં બોલવાની ખામી તેની ભૂલને ઢાંકી નાખેછે, નમ્રતાવાળું માણસ પોતાનાં ડાહાપણ ઉપર વિશ્વાસ રાખતું નથી; તે પોતાના મિત્રની શિખામણ ઉપર લક્ષ આપેછે અને તે પોતાની સંપૂર્ણતા સઉથી છેલ્લી નજરે જોયછે. જે પ્રમાણે હરએક વસ્તુ પડદામાં રાખ્યાથી વધારે સોભાયમાન્ દીસેછે, તે પ્રમાણે જેના સદ-

ગુણુ ઉપર નમ્રતાની છાયા પડેછે તેના સદ્દગુણ વધારે શોભા આપેછે.

પણ ગર્વીષ્ટ અને પતરાજીખોર માણસને તું જો. તે ઊંચો ભભકાદાર પોશાક પેહેરેછે તે ખુલ્લા રસતામાં લેંહેકાતો ચાલેછે અને પોતાની નજર ચારે તરફ ઊંચીને ઊંચી રાખેછે. તે પોતાનું માથું મિજાસ ભરેલા ડોળમાં રાખેછે. તે ગરીબ અને લાચાર લોકોની તરફ નજર કરતો નથી; કારણ તેઓને તે ધિક્કારેછે. તેની આવી "ગરૂરી અને મૂર્ખાઇ જોઇ સારા માણસો હસેછે. તે બીજાઓના વિચારને ધિક્કારેછે. તે પોતાનાજ વિચાર ઉપર આધાર રાખેછે અને તેથી ગુચવણમાં આવી પડેછે. તે પોતાની સ્તુતિ સાંભળવાને ખુસામતખોર તથા હાજીહાને પોતાની પાસે રાખેછે; પણ તેઓ તેનું સર્વ ઓકાવીને તેને ભિખ માગતો કરેછે.

સંતોષ.

માનવી? જે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર તારા અંતઃકરણની સઘળી વાત જાણેછે. જે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર તારી ઇચ્છાની સર્વ ગરૂરી જોયછે, અને જે સર્વ શકિતમાન ઈશ્વર તારા પોતાનાજ લાભને વાસ્તે તારી અરજ કબૂલ રાખતો નથી, તે સર્વ શકિતમાન ઇશ્વરે આ પૃથ્વી ઉપર તારૂં વતન ઠેરવ્યુંછે તે તું ભૂલી જતો ના. "તથાપિ ડાહાપણ ભરેલી સર્વ ઇચ્છાને માટે તથા પ્રમાણિક મેહેનતને માટે હરએક કામમાં ઘણું કરીને ફતેહ મળે એવું તેણે પોતાની પરોપકાર–બુદ્ધિથી ઠેરવ્યુંછે તે તું યાદ રાખ. જે બેચેનપણું તને માલમ પડેછે, જે અવદશા કે માઠી હાલત તું ભોગવેછે, તે કયા અને કેવા ઝરામાંથી નિકળેછે તેનું મૂળ તું તપાસ; એટલે તને માલમ પડશે કે તારી

પોતાનીજ મૂર્ખાઇથી, તારી પોતાનીજ ગરૂરીથી અને તારા પોતાનાજ ભમતા વિચારથી તે સઘળું ઉત્પન્ન થયુંછે. તેટલા વાસ્તે તું ઇશ્વરના ઠરાવ વિષે ટકટક કે ગડબડ કરતો ના. તું કદાપિ એવું બોલતો ના કે, "મારી પાસે જો દોલત, અમલ અને અવકાશ હોય તો હું સુખી થાઉં." કારણ તું જાણતો નથી કે દોલતવાનને, અમલદારને. અને અવકાશવાળાને કેવી તરેહેની અડચણ તથા આપદા ભોગવવી પડેછે. ગરીબ માણસ તવંગર થવા ઇચ્છેછે પણ તવંગરને કેટલી ફિકર ચિંત્તા અને કેટલી જંજાળી હોયછે તે જોઇ શકતો નથી. ગરીબ માણસ અમલદાર થવાની આતુરતા રાખેછે પણ અમલવાળા માણસોની ગુચવણ તથા મુસ્કેલી તે વિચારી શકતો નથી. ગરીબ માણસ અવકાશનો કંટાળો સમજતો નથી તેથી તે પોતાની ગરીબ સ્થિતિ જોઇ બળી જળીને રાખ થઇ જાયછે.

પણ હરકોઇ માણસનાં બાહારનાં સુખથી ભુલાવો ખાઇને તું તેની અદેખાઇ કરતો ના: કારણ તેના અંતઃકરણની દલગીરી તું જાણતો નથી. થોડાંથી સંતોષ પામવો એ મોટું ડાહાપણ છે. જે માણસ દોલતમાં વધારો કરેછે તે માણસ ફિકર ચિંતા પણ વધારેછે. પણ એક સંતોષવાળું મન એ ખરો અને છુપો ખજાનો છે અને તે ખજાનો અસંતોષી માણસ જોઇ શકતો નથી.

નમ્રતા, પરોપકારબુદ્ધિ, પહરેજગારી અને નીતિ એ ગુણો જો તું હાંસલ કરીશ અને દોલતની દરકાર નહીં કરીશ, તો દોલતની તાકાત નથી કે તને દુખિયો કરે. આ વાત તો તને ખાતરીથી અને ચોકસ જાણવી જરૂર છે કે સુખનું ખરૂં અને નિર્મળ પ્યાલું ઇશ્વરે આ જગતમાં કોઇ પણ મનુષ્યને આપ્યું નથી. સદગુણ—એ

સરતના ઘોડાની પેઠે છે. એ ઘોડા ઉપર બેસીને સરત દોડાવવાને આ દુનિયામાં ઇશ્વરે સર્વ મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યાં છે. એ સરતનો ઘોડો જઇ પોહોચવાની જગા "સુખ" છે અને તે જગા ઉપર આખો રસતો ફરી વળ્યા શિવાય તથા બીજી દુનિયાનું અવીચળપણું હાંસલ કીધા શિવાય કદી જઇ પોહોંચાતું નથી.

ઉદ્યોગ.

જે દિવસ ગયા તે તો સર્વદા ગયા અને જે દિવસ આવવાના છે તે ઉપર મુદ્દલ ભરોસો નથી; વાસ્તે હો માનવી! તને ઘટે છે કે જે વખત તારો વ્યર્થ ગયો હોય તેની ચિંતા કે દલગીરી કરયા વગર અને જે વખત આવવાનો છે તે ઉપર ઘણો આધાર રાખ્યા વગર, તું તારા ચાલતા વખતનો રૂડો ઉપયોગ કર. ચાલતો વખત એ તારો વખત છે; હવે પછીનો વખત ભવિષ્યના ગર્ભમાંછે. અને તું જાણતો નથી કે તે ગર્ભમાંથી શું નિકળશે. વાસ્તે જે કાંઇ કરવા વિષે તું ઠરાવ કરતો હોય તો તે જલદીથી કર અને જે કાંઇ સવારે થઇ શકતું હોય તે સાંજ ઉપર ન રાખ.

આળસાઇ, એ દુઃખ અને તંગીનો એક મોટો પિતા છે. પ્રમાણિક ઉદ્યોગથી સુખ અને વૈભવ ઉત્પન્ન થાયછે. ઉદ્યોગનો હાથ તંગીને નસાડેછે. ઉદ્યોગી માણસના સાથી સુખ અને વૈભવ છે. જે પુરૂષ દોલત મેળવેછે, જે પુરૂષ મોટી પદવીએ ચહડેછે, જે પુરૂષ આબરૂ અને માનથી ભરપૂર છે, જે પુરૂષની સ્તુતિ સર્વ લોક કરેછે, જે પુરૂષ રાજદ્વારી કચેરીમાં બેસેછે તે પુરૂષ કેવો ઉદ્યોગી અને ચપળછે તે તું તપાસ. તે પુરૂષ આળસને પોતાનાં ઘર-

માંથી વેગળું રાખેછે અને આળસુને પોતાનો કટ્ટો શત્રુ કરી લેખેછે.

ઉદ્યોગી પુરૂષ સવારના જલદીથી ઉઠેછે અને રાતના મોડો સુવેછે. તે વિચારથી પોતાનાં મનને અને મેહેનતથી પોતાનાં તનને કસરત આપીને સુખાકારી સ્થિતિમાં રાખેછે. પણ આળસુ માણસ પોતાની ઉપર પોતે એક મોટો ભાર થઇ પડેછે. દરએક ઘડી અને દરએક પળ તેને મોટી માલમ પડેછે તે અહીંથી તહીં તરફડયાં મારેછે અને જાણતો નથી કે "હું શું કરૂં." તેના દિવસ વાદળના ઓળાની પેઠે જતા રેહેછે અને તેની યાદગીરીની કંઇ પણ ઇધાણી પાછળથી માલમ પડતી નથી. તેનું શરીર મેહેનત વગર, રોગ અને દરદથી ભરેલું રેહેછે. તે કામ કરવાને કોઇ કોઇ વેળાએ ઇચ્છા રાખેછે પણ તેનામાં ચાલવાની શક્તિ રેહેતી નથી. તેનું મન અંધારામાં આવી જાયછે. તેના વિચાર ગભરાટમાં આવી પડેછે. તે જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા દેખાડેછે પણ મેહેનત કરતો નથી. તે બદામનો માવો ખાવાને ઘણોજ આતુર રેહેછે પણ તેનાં છોડાં ભાંગવાને તેને આળસ થાયછે.

તેનાં ઘરમાં સર્વ ઠેકાણે અંધેર અને અવ્યવસ્થા માલમ પડેછે. તેના ચાકરો ઉડાઉ અને મસતિખોર હોય છે. તે નિત્ય ખરાબીના પંજામાં વધારે અને વધારે આવતો જાયછે. તે પોતાની આંખે જોયછે અને કાને સાંભળે છે; તે પોતાનું માથું હલાવેછે અને મોટી મોટી ઉમેદો બાંધેછે; પણ તેનામાં નિયમ અને નિશ્ચ્ય નથી. વંટોળીઆ પવનની પેઠે ખરાબીનું વાદળ તેની ચારેગમ આવીને વિંટલાઇ જાયછે અને આખર તે શરમ તથા દલગીરીમાં પડી આ દુનિયા છોડી ચાલતો થાયછે.

વિચાર.

માનવી! તું તારા મનને પુછ અને વિચાર કર કે આ પૃથ્વી ઉપર તું શા માટે પેદા થયોછે. તારી શક્તિ વિષે વિચાર કર; તારી ગરજે વિષે વિચાર કર; અને મનુષ્યની સાથે તારા સંબંધ વિષે વિચાર કર એથી તને તારી હયાતીનો ધર્મ માલમ પડશે અને તે પ્રમાણે ચાલવાને બની આવશે. તું જે કાંઇ કર અથવા બોલ તેની અગાઉ સારી રીતે વિચાર કર, અને જે દરએક પગલું ભરવાને તું તૈયાર થયો હોય તેની દરએક ગતિ અને તેનું દરએક વળાણ તપાસ. એમ કીધાથી તને કદી નઠારૂં લાગશે નહીં, કદી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે નહીં તથા કદી દલગિરી ઉત્પન્ન થશે નહીં.

વિચાર વગરનો માણસ પોતાની જીભની લગામ પોતાના હાથમાં રાખી શકતો નથી. તે જેમ મનમાં આવેછે તેમ બકેછે અને પોતાનાં બોલવાની મૂર્ખાઇમાં પોતેજ ફસી પડેછે. જે પ્રમાણે એક માણસ ઉતાવળમાં મોટો ઠેકડો મારેછે અને બીજી ગમ મોટો ખાડો જોયા વિના તેમાં એકદમ પછડાઇ મરેછે, તેજ પ્રમાણે હરએક માણસ હરએક વાતનું સારૂં નઠારૂં પરિણામ તપાસ્યા વગર કામ કરેછે તો તેમાં તે ફસી પડેછે. માટે હે માનવી! તું વિચારનો સાદ લક્ષ દઇને સાંભળ. વિચારનું બોલવું એ ડાંહાપણનું બોલવુંછે. વિચારનો રસતો સદા સત્યના રસ્તા ઉપર પોંહોંચાડેછે. વાસ્તે હરકાંઇ બોલવાની અગાઉ અથવા હરએક કામ કરવાની અગાઉ તું સારી રીતે વિચાર કર.

ઉમેદ.

માનવી! જો કીર્તિ મેળવવા માટે તારા જીવને ઉમેદ થતી હોય અને સ્તુતિ સાંભળવાથી તારા કાનને ખુશી લાગતી હોય, તો જે માટીમાંથી તું ઉત્પન્ન થયોછે તેમાંથી ઉભો થા અને જે કાંઇ કામ સ્તુતિપાત્ર હોય તે કરવાને તજવીજ કર. જે વડના મોટાં ઝાડની ડાળ રસ્તામાં ચોમેર પંથરાઇ ગયલી માલમ પડેછે તે વડનું ઝાડ એક વેળાએ જમીન ઉપર એક નાહના રોપા જેવડું હતું. તારો ધંધો ગમે તેવો હોય પણ તેમાં નિત્ય સાવધ રેહવાની તું તજ-વીજ કર. કાંઇપણ રૂડું કામ કરવામાં તું બીજા કોઇને તારાથી આગળ જવા દેતો ના. બીજાઓના સારા ગુણ જોઇને તું અદેખાઇ કરતો ના; પણ તારા પોતાના ગુણમાં સુધારો કર.

તારા હરીફ અથવા બરોબરિયાને તોડી પાડવાના સર્વ અપ્રમાણિક અને ગેરવાજબી ઉપાયનો તું ત્યાગ કર. તેનાથી સરસ થવાને તું સદા યોગ્ય અને રૂડા ઉપાય કામે લગાડ, અને તેમાં તું ફતેહ નહીં મેળવ તે છતાં મોટાઇ મેળવવાની તારી યોગ્ય અને રૂડી મેહેનતને માન મળ્યા વિના રેહેશે નહીં. પ્રમાણિક ઉમેદથી માણસનો આત્માં ઘણોજ મગન અને ખુશી રેહેછે. સ્તુતિ મેળવવા પછવાડે તે દોડેછે અને સરતના સ્વારની પડે તે ઘણો ખુશી થાયછે. મોટી મોટી અડચણો તથા હરકતો છતાં નારિયલના ઝાડની પડે મોટી પદવી ઉપર તે વધતો જાયછે અને આકાશના ગરૂડ—પક્ષીની પેડે ઉંચે ચહડતો માલમ પડેછે. નામીચા પુરુષોના ઉત્તમ ગુણ તેની આંખ આગળ સદા રેહેછે અને તેવા ગુણ મેળ-વવાની તે પોતે મેહેનત કરેછે.

ઉમેદવાળું માણસ મોટી મોટી યુક્તિઓ કામે લગાડેછે. તે યુક્તિ પાર પડેછે ત્યારે તેને અતી આણંદ અને અતી ખુશી ઉપજેછે. તેનું નામ આ દુનિયામાં લાંબી મુદ્દત સુધી કાયમ રેહેછે. પણ અદેખા માણસનું દિલ એક ઝેરી સાપની પેઠે છે. તેનાં મોંહોંમાંથી ઝેરી સ્વાસ નિકળેછે અને પોતાના પડોશીની ચહડતી દશા જોઇને તે ઘણોજ બેચેન અને નાખુશ થઇ પડેછે. તે પોતાના ઘરમાં બેસીને છાતી કુટેછે અને બીજાને કંઇ પણ સારૂં થાયછે તો તેનું દિલ બળીને ખાખ થઇ જાયછે. તેનું દિલ અદેખાઇ અને ઇર્ષાથી ભરેલુંછે; તેને કોઇ દિવસે અને કોઇ વખતે ચેન પડતું નથી. સદ્ગુણ ઉપર તેની પ્રીતિ મુદ્દલ લાગતી નથી. તે એવુંજ ઇચ્છેછે કે "મારો પડોસી મારાજ જેવો અભાગ્યો રેહે તો સારૂં." જેઓ તેનાથી સરસાઇ કરેછે તેઓને તોડી પાડવાને તે અતીશે મેહેનત લેછે અને તેઓની ચાલચલણ વિષે લોકોમાં ખોટા વિચારો ઉત્પન્ન કરેછે. તે પોતાના હરીફોને નુકસાન કરવાની સર્વ યુક્તિઓ ગોઠવી સજ્જનના ધિક્કારમાં આવી પડેછે અને એક કરોળિયાની પઠે પોતાની જાળમાં પોતેજ ફસેછે.

ડાહાપણ.

માનવી! તું ડાહાપણની વાત સાંભળ. તું ડાહાપણના ઉપદેશ ઉપર લક્ષ પોંહોંચાડ. ડાહાપણનો સંગ્રહ તારા મનમાં કર. ડાહાપણનાં વચનથી કોઇ અજાણ્યો નથી. ડાહાપણ ઉપર સર્વ સદ્ગુણ આધાર રાખેછે. ડાહાપણ માણસનાં જીવતરનો રખેવાળ અને સંભાળ લેનાર છે. હે મનુષ્ય! તું તારી જીભ ઉપર લગામ રાખ, તું તારા હોઠ ઉપર ચોકી પેહેરો રાખ, નહીં તો તારા બોલવાથી તારી પોતાની ખરાબી થશે.

જે માણસ લંગડાને ધિક્કારેછે તેને તપાસવું જોઇયેછે કે "હું પોતે લંગડો નથી." જે પુરુષ બીજાની અવદશા જોઇને ખુશી થાયછે તે પુરુષને પોતાની અવદશા કોઇ દિવસે ઘણી દલગિરીથી જોવી પડશે. ઘણુંજ બોલવાથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડેછે પણ મુંગા રહ્યાંથી સલામત રેહેવાયછે. ટક-ટક અને બડબડ કરનારો માણસ મંડળીને ઉપદ્રવ કરનારો થઇ પડેછે. તેની ટકટક અને બડબડથી કાનને કંટાળો ઉપજેછે અને હરએક મિઠી વાતચીત સ્વાદ વિનાની થઇ પડેછે.

તું તારી મેળે ગર્વ કરતો ના, કારણ તેથી તને ધિક્કાર હાંસિલ થશે. તેમજ તું બીજા કોઇની મજાક અને મસ્કેરી કરતો ના, કારણ તે જોખમ ભરેલું છે. ઘણી મસ્કેરી મિત્રાચારીને ઝેર જેવી કરી નાખેછે અને જે પુરુષ પોતાની જીભ પોતાના હાથમાં રાખી શકતો નથી તે મોટાં દુ:ખમાં આવી પડેછે.

તારી સ્થિતિ પ્રમાણે તું સુખ અને આરામમાં રેહેવાની તજવીજ કર; પણ તારી શક્તિ ઉપરાંત થઇને ખરચ કરતો ના. તારી જુવાનીનું ડાહાપણ તારી ઘરડી અવસ્થામાં તને ઘણું ઉપયોગી તથા અગત્યનું માલુમ પડશે. તું તારાં પોતાનાં કામ ઉપર વધારે લક્ષ રાખ; રાજ દરબાર વિષેની ફિકર તું દરબારીઓનેજ સોંપ. તારી ગમત તને બારે અને મોંઘી થઇ ન પડે એની તું સંભાળ રાખ. નહીં તો કે એ ગમતથી તું જેટલું સુખ ભોગવીશ તેટલું અથવા તેથી વધારે દુ:ખ પાછળથી તને સહન કરવું પડશે.

તારી ચહડતી કળા હોવાથી તું સંભાળ વગર અને ગાફલ રેહેતો ના; અથવા ઘણી દોલત મળવાથી કરકસરનો હાથ કાપી નાખતો ના. જે ઘણી જીવતરના અત્યંતપણામાં ગમત કરેછે તેને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કર્‍યા વગર છુટકો

થતો નથી. બીજાઓના અનુભવથી તું ડાહાપણ શીખ અને તેઓની પડતી દશાથી તું તારી પોતાની ચાલ સુધાર. તપાસ કર્‍યા વગર કોઇ પણ માણસ ઉપર તું પૂરો વિશ્વાસ રાખતો ના, તે છતાં વગર કારણે તેની ઉપર અવિશ્વાસ રાખીશમાં; સબબ તે અપરાધ—ભરેલું છે. પણ જ્યારે તને કોઇ માણસ પ્રમાણિક માલમ પડે ત્યારે તને એક મોટો ખજાનો મળ્યો એમ સમજ અને તેને તારા દિલમાં કોતરી રાખ તથા તેને એક અમુલ્ય રત્ન કરી સમજ.

સ્વાર્થી માણસનો આભાર તું કદી લઇશમાં; એથી તું ફસી પડીશ; અને તેના ઉપકારમાંથી તું કદી છુટો થઇ શકીશ નહીં. જે વસ્તુની તને કાલે જરૂર પડે તે વસ્તુ આજે વાપરીશ મા. તથાપિ સાવચેતીથી અથવા સંભાળથી કંઇ પણ નુકસાનનો અટકાવ થઇ શકે તો તેમ કરવાને તું ચુકતો ના. ડાહાપણથી ચોકસ અને જરૂર ફતેહ મળશે એવી આશા રાખતો ના; કારણ રાતના શું બીના બનશે તે વિષે દિવસના માલમ પડતું નથી. મૂર્ખ માણસ સદા કમનસીબ રેહતો નથી અને ડાહ્યો માણસ સદા ફતેહ મેળવતો નથી. તથાપિ આટલી વાત ખરીછે કે કોઇ પણ મૂર્ખ માણસે પૂરો વૈભવ ભોગવ્યો નથી અને કોઇ પણ ડાહ્યો માણસ બિલકુલ વૈભવ વગરનો રહ્યો નથી.

હિંમત.

આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેનાર દરએક માણસને કપાળે થોડું ઘણું દુ:ખ, દરદ અને કમ નસીબ ચોંહોંટેલુંછે તથા થોડી ઘણી આપદા, પિડા અને વિપતી વળગેલીછે. તેટલા માટે રે દુ:ખ અને સંકટના માનવી? તને ઘટેછે કે વગર દિલ કરવે તારા મનને હિંમતથી અને ધીરજથી જોરાવર

કર; કે જેથી કરીને માણસ જાતને કપાળે થોડું ઘણું દુઃખ વળગેલુંછે તે સહન કરવાને ધીરજથી બની શકે. જે પ્રમાણે ઉજ્જડ રેતીના મેદાનમાં એક ઊંટ મેહેનત, તાપ, ભુખ અને તરસ સહન કરેછે, તે પ્રમાણે માણસ જાતની હિંમત સર્વ સંકટમાંથી તેનું રક્ષણ કરેછે.

મોટા કુળનું બાળક દોલતની અદેખાઇ કરતું નથી અને તેના આત્માની મોટાઇ જતી રેહતી નથી. સુખના હસતાં મોંહો ઉપર તેણે પોતાનો આધાર રાખ્યો નથી, તેથી તે દુઃખની વેળાએ દબાઇ જતો નથી. સમુદ્રના ખડકની પડે તે મજબૂત ઉભો રેહેછે અને મોજાના મારથી તે કંટાળો ખાતો નથી. એક ટેકરી ઉપર તે પોતાનું માથું ઊંચું રાખેછે અને દોલતનાં તીર તેના પગ આગળ આવી પડેછે. સંકટની વેળાએ તેનાં દિલની હિંમત તેનું રક્ષણ કરેછે અને તેના મનનું સાવધપણું હરએક દુઃખમાંથી તેને મોકળો રાખેછે. લડાઇમાં જનાર માણસની પેઠે તે આ સંસારના દુઃખની સામે લડાઇ કરી જાણેછે અને પોતાના હાથમાં ફતેહ મેળવીને પાછો ફરેછે. વિપતીના દબાણમાં તેની ધીરજ, દુઃખનો બોજો આછો કરી નાખેછે અને તેની હિંમત તે બોજાને એકદમ તોડી પાડેછે.

પણ એક હિચકારા માણસનો બિહકણો સ્વભાવ તેને માઠી હાલતમાં નાખેછે. ગરિબાઇ તળે દબાઇ ગયાથી તે એકદમ નાહિંમત થઇ પડેછે અને અપમાન મળ્યાથી તેને બેહદ દુઃખ હાંસલ થાયછે. જે પ્રમાણે એક હલકું પીછું પવનની ઝીણી ફુંકથી ઉડેછે તે પ્રમાણે દુઃખનો ઓળો તેની નજરે પડ્યાથી તેના હોંસ ઉડી જાયછે. સંકટના વખતમાં તે આકળો વાકળો થઇને ગભરાઇ જાયછે. વિપતીના દિવસમાં તે નાહિંમત થાયછે અને નાઉમેદીમાં તેનું દિલ છેકજ ભાંગી પડેછે.

ક્રોધ.

જે પ્રમાણે વંટોળિયો પવન પોતાનાં જોરમાં આવીને ઝાડોને ઉખેડી નાખેછે, જગતના રમણ્ય દેખાવને' બદસુરત અને બેડોળ કરી નાખેછે; અથવા જે પ્રમાણે ધરતીકંપ પોતાનાં જોરમાં આવીને આખાં શેહેરોના શેહેરો પ્રલય કરી નાખેછે; તે પ્રમાણે એક ક્રોધી માણસનો ક્રોધ તેની આસપાસ નુકસાન અને ખરાબી ઉપજાવેછે. ક્રોધવાળાં માણસને હાથે કંઇ પણ ખરાબી અને નુકસાની થવાનો ભય રેહેછે. પણ અરે માનવી! તું વિચાર કર અને તારી પોતાની નબળાઇ ભૂલી ન જા; તથા બીજાઓના અપરાધ ક્ષમા કર.—ક્રોધના વિકારને તું તાબે થતો ના; ક્રોધને તાબે જવાથી તું એવું સમજ કે તું તારૂં પોતાનું ગળું કાપવાને તૈયાર થયોછે, અથવા તું તારા પોતાના મિત્રનું ખૂન કરવાને ઉભો થયોછે.

કંઇ પણ નજીવાં અને તુચ્છ કારણથી તને ક્રોધ ઉપજ્યો હોય અને જો તું તે સહન કરીશ, તો, તેં મોટું ડાહાપણ કીધું એમ કેહવાશે. તું તારાં દિલમાંથી ક્રોધ કાહાડી નાખીશ તો, તારૂં દિલ તને કદી ઠપકો દેશે નહીં. તું જાણતો હઇશ કે ગુસ્સાવાલો આદમી પોતાની સઘળી અક્કલ ખોયછે. જ્યારે તું સાવધપણામાં હોય ત્યારે બીજાઓના ક્રોધથી ઉપદેશ મેળવ.

ક્રોધમાં આવીને તું કંઇજ કરતો ના. હાથે રહીને તું તોફાનના મોટા સાગરમાં શા વાસ્તે પડવા જાયછે? તું તારા ક્રોધને તારા કબજામાં રાખી શકતો નહીં હોય તો બેહેતર છે કે તું ગુસ્સે થતો ના. સર્વ પ્રસંગે ક્રોધમાં પડવાથી તું દૂર રેહે; અથવા ગુસ્સે થવાનો વખત આવે ત્યારે સાવધ

રેહેવાની તજવીજ કર. મૂર્ખ માણસ એકાદ ખરાબ વચન સાંભળીને ગુસ્સે થાયછે, પણ ડાહ્યો માણસ તેની મુદ્દલ દરકાર કરતો નથી.

તું તારી છાતીમાં ક્રોધ વસાવતો ના; કારણ તેથી તારા દિલમાં કાંટા ભોંકાશે અને તારી સઘળી ધારણા પાણીમાં જશે. હરએક દુ:ખનું વેર લેવાને બદલે ક્ષમા કરવાને તું સદા તૈયાર રેહેજે. જે પુરૂષ વેર લેવાની તક જોયા કરેછે તે પોતાની મેળે પોતાની ગરદન કાપવાનું હથિયાર સોધેછે. જે પ્રમાણે પાણી છાંટવાથી આગની ભભુક હોલવાઇ જાયછે તે પ્રમાણે નરમ સ્વભાવ અને નરમ શબ્દથી ક્રોધવાળાં માણસની આગ નરમ પડેછે અને શત્રુ હોયછે તે મિત્ર થઇ જાયછે. તું વિચાર કર કે ગુસ્સે થવાજોગ કેટલી થોડી વસ્તુ છે? તું ખાતરીથી જાણકે જેઓ હરએક વાતમાં અને હરએક પ્રસંગે ગુસ્સે થાયછે તેઓ કાંઇજ નહીં પણ ખરા મૂર્ખ લોકો છે. ક્રોધ સર્વદા માણસની મૂર્ખાઇ અને નબળાઇથીજ ઉત્પન્ન થાયછે. તું ખાતરીથી યાદ રાખકે ગુસ્સે થનારને આખર પશ્ચાત્તાપ થયા વિના રેહેતોજ નથી.

વેર.

વેરનું મુળ માણસની નબળાઇ છે. વધારે નબળા અથવા બીહકણા માણસો વધારે વેર રાખેછે. પણ અરે માનવીના દીકરા! તું વેર શા વાસ્તે શોધેછે. તું શા કારણથી વેરભાવ રાખેછે? તું શું એમ સમજેછે કે વેર રાખવાથી તારૂં પોતાનું દુ:ખ ઓછું થશે? ના, નહીં. કારણ તું ખાતરીથી જાણ કે તારૂં પોતાનું દુ:ખ તેથી ઘટવાને બદલે અત્યંત વેર વધી પડેછે. જે માણસનાં દિલમાં વેર છે તે માણસનું દિલ હમેશ બેચેન અને દુ:ખી માલમ પડેછે; અને જે માણસની

ઉપર વેર રાખ્યું હોયછે તે માણસ આરામ અને વગર ફિકરથી ફરેછે.

જે પુરુષ વેર લેવાને ધારેછે તે પુરૂષ પોતાની ઉપર પડેલાં દુઃખથી ધરાયો હોય એમ દેખાતું નથી. વેરભાવ રાખ્યાથી જે દુઃખ બીજાને ઉપજવું જોઇએછે તે દુઃખ તને પોતાનેજ ઉપજેછે. જે પુરુષને તું દુઃખ દેવાને ઇચ્છેછે તે પુરુષ મુંગો મુંગો અને હસતો હસતો પોતાનું કામ કર્યો જાયછે. તે તારા દુઃખમાં ઉમેરો થયલો જોઇને વધારે ખુશી થાયછે.

વેર જ્યાં સુધી મનમાં રેહેછે ત્યાં સુધી દુઃખ ઉપજ્યા કરેછે; અને વેર જ્યારે પુરૂં પડેછે ત્યારે મોટું સંકટ પેદા થાયછે. જે જગા ઉપર તું કોહોવાડી મારવા જાયછે તે જગા ઉપર કોહોવાડી વાગતી નથી પણ તે તારા પોતાના પગ ઉપર વાગેછે. વેરી માણસ પોતાના શત્રુને નુકસાન કરવાનું શોધેછે પણ તેથી દુઃખ તથા સંકટનું વાદળ તેની પોતાની ઉપર આવી પડે છે તે વાતએ મૂર્ખ પોતે સમજતો નથી. વેરી માણસની મતલબ જ્યાં સુધી હાંસલ થતી નથી ત્યાં સુધી તે ઘણોજ ઉદાસી રેહેછે. જ્યારે તેની મતલબ હાંસલ થાય છે ત્યારે તેને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે.

તારા શત્રુનું મોત લાવ્યાથી તું શું એમ સમજે છે કે તારૂં દિલ સંતોષ પામશે? તારા શત્રુને મારી નાંખ્યાથી તું શું એમ ધારે છે કે તને નિરાંત થશે? ના; નહીં. તેના અપરાધને માટે તું તેને દલગીર કરવા માંગતો હોય તો તેની ઉપર ફતેહ મેળવ અને તેને જીવથી બચાવ, મરણ પામ્યા પછી તે તારી મોટાઇ અને તારૂં બળ જોઇ શકનાર નથી; અથવા તારા વેર અને ક્રોધની અસર તેને

મુદલ માલમ પડનાર નથી. કંઇ પણ ભૂલ વાસ્તે વેર લેવું એ જેવું સેહેલું બીજું એકે નથી, પણ તે ભૂલ ક્ષમા કરવી તેના જેવું કીર્તી ભરેલું બીજું એકે નથી. માણસ! તું મોટામાં મોટી ફતેહ મેળવવા ઇચ્છતો હોય તો તે ફતેહ તારી પોતાનીજ ઉપર પ્રથમ મેળવ. તારી પોતાની ચાલ પાંસરી અને રૂડી હશે તો હરકોઇ માણસ તારો શત્રૂ થવાને શરમાશે; અને તારા આત્માની મોટાઇ જોઇને તને દુઃખ દેવાના વિચારથી દૂર રેહેશે.

મોત.

મોત એ માણસના જીવની પરિક્ષા છે. મોતથી માણસનાં સારા નરસા કામની ખુબી એકદમ જણાઇ આવે છે. જે માણસ સમજે છે કે સારી હાલતમાં મરવું એટલે શું તે માણસ પોતાનું જીવતર ખરાબ રીતે ગુજારતો નથી. જે માણસે પોતાની હૈઆતીનો છેલ્લો ભાગ પણ સારી રીતે ગુજારયો હોય તેનો જન્મ વ્યર્થ ગયો એમ કેહેવાશે નહીં. જે સ્થિતિમાં મરવું જોઇએ તે સ્થિતિમાં મરવાને તૈયાર રેહેનાર માણસ પોતાની હૈઆતીના વખતનો માઠો ઉપયોગ કરતો નથી.

જે માણસ એવું સમજે છે કે "મારે મરવું છે." તે માણસ જીવેછે ત્યાં સુધી સંતોષથી રહેછે. અને જે માણસ મરવું ભૂલી જાયછે તે કંઇ પણ રીતે ખુશી થતો નથી. માણસ! જો તું ખુશીથી અને હિંમતથી મોતની ભેટ લેવા ઇચ્છતો હોય તો સર્વે માઠાં કર્તુકને તારી અગાઉ મરવા દે. જે માણસ મરવાની અગાઉ પોતાની હૈઆતીનું બધું કામ કરી શકેછે અને કાંઇ પણ મુખ્ય કામ બાકી રાખતો નથી તે માણસને ખરેખર સુખી સમજવો.

તું મોતથી નાસવા ભાગવાની તજવીજ કરીશ મા: કારણ તેથી તારી પોતાની નબળાઇ માલમ પડી આવશે. તું મોતની ધાસ્તી કરતો ના; કારણ તું જાણતો નથી કે મોત એ શું છે. તું ખાતરીથી એટલું તો જાણજે કે મોતથી તારી સઘળી દલગીરી અને તારી બધી ફિકરનો છેડો આવશે. આટલી વાત ખાતરીથી જાણવી ને યાદ રાખવી જરૂરછે કે વધારે લાંબા આયુષ્યથી માણસ વધારે સુખી થતું નથી; પણ દુનિયાની મોબતમાં અને સંસારની જાળમાં તે વધારે લપટાયછે.

સ્ત્રી.

અરે પ્રીતિ ભરેલી છોકરી! તું ડાહાપણની વાત લક્ષ દઇને સાંભળ અને સત્યના નિયમને તારા હૃદયામાં રાખ; એથી કરીને તારા મનનો ચળકાટ તારા ખુબસુરત અને સુંદર ચેહેરાને વધારે શોભા આપશે અને એક ગુલાબના ફૂલની પેઠે તારી ખુબસુરતીનો બાહેર કરમાઇ જશે તોપણ તેની મિઠી સુગંધ કદી જતી રેહેશે નહીં

તારી જુવાનીના બાહારમાં અને તારા ખિલતા વખતમાં, જારે માણસ જાતની નજર તારા સામું ખુશીથી જોય તારે હે અબળાનારી! તું સાવધપણેથી તેના વચન સાંભળ, તારૂં દિલ મજબુત રાખ, અને તેઓના નરમ અને મિઠાં બોલવા ઉપર ભુલાવો ન ખા. તું યાદ રાખજે કે ઇશ્વરે તને માણસનાં સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવાને ઉત્પન્ન કરીછે અને માત્ર તેનાં કામરૂપી વિકારને વસ થવાને ઉત્પન્ન કરી નથી. તું માત્ર તેની કામરૂપી ઇચ્છા પુરી પાડવાને પેદા થઇ નથી પણ સંસારના જંજાળ ભરેલા ખટલામાં તેને મદદ કરવાને, તારા નરમ સ્વભાવથી તેને

વિશ્રાંતી આપવાને તથા તેની આપદા અને ફિકર ઓછી કરવાને ઇશ્વરે તને પેદા કીધીછે.

જે સ્ત્રી માણસનું દિલ રીજવેછે, જે સ્ત્રી પોતાના પ્યારમાં માણસને લપટેછે, તે સ્ત્રી કોણ છે તે જો. તે સ્ત્રી કેવી નરમાંસથી ચાલેછે, કેવી મિઠી અને મધુર વાણી બોલે છે; કેવી ભલી અને કપટ વગરની છે! તે આળસુ બેસી રેહેતી નથી અને બાહેર અહીંથી તહીં ભટકીને ખુશી થતી નથી. તે પોતાનાં વસ્ત્ર સ્વચ્છ અને અને નિર્મળ રાખે છે. ખાવા પીવામાં તે અંદાજે અને પરેજી પાળે છે. નમ્ર રૂડા સ્વભાવથી તે પોતાનું મોહોડું હસતું અને પ્યાર ભરેલું રાખેછે. તેની જીભ મિઠા વચનથી અને મધુર વાણીથી ભરેલી છે. અને તેના હોઠ ઉપરથી મિઠા ફળ અને સુગંધી ફુલો ખરે છે. તે પોતાના સ્વામીની સર્વે આજ્ઞાને તાબે થાય છે અને પોતાનો સઘળો વખત સુખભોગમાં અને સલાહસંપમાં કાહાડેછે. હરએક કામમાં તે પોતાના ડાહાપણનો ઉપયોગ કરેછે અને પોતાના સર્વ કામકાજમાં પ્રમાણિક અને સદગુણી રેહેવાની તજવીજ કરેછે, તેનું દિલ સદગુણથી ભરેલુ છે અને તેના અંતઃકરણમાંથી પ્રીતિનો ઝરો સદા વહે છે.

જે માણસને એવી સ્ત્રી મળેછે તે માણસનું જીવતર સુખી જાણવું; જે પુત્રને એવી માતા મળેછે તે પુત્રને મોટો ભાગ્યવાન્ સમજવો. તે સ્ત્રી સવારના પરોઢીઆમાં ઉઠેછે, પોતાના ઘરનાં સર્વ કામકાજ વિષે વિચાર કરેછે અને દરએક કામ સારૂં અને પુરૂં કરવાની ગણતરી રાખેછે. પોતાનાં કુટુંબની સંભાળ લેવાને તેને મોટી ખુશી ઉપજેછે. પોતાના કુટુંબનું સુખ વધારવાને તેને સઉથી વધારે કાળજી રેહેછે. થોડા ખરચે તેનું ઘર સુંદર અને રાચરચીલું દેખાયછે.

તે પોતાના બચ્ચાંઓને વારેઘડિયે રૂડો બોધ અથવા ઉપદેશ કરેછે. તે પોતાની રૂડી ચાલથી પોતાનાં છોકરાંઓની ચાલ સુધારેછે. સુખના વખતમાં તે ફુલાઇ જતી નથી. દુઃખના વખતમાં પોતાના કુટુંબના જખમી થયલાં દિલને સંતોષ અને ધિરજ આપેછે. તેની રૂડી સમજથી અને મધુર વાણીથી તેના સ્વામીની આપદા અને ફિકર ઓછી થાયછે. જે માણસે પોતાને વાસ્તે એવી સ્ત્રી પસંદ કરી હોય તે માણસને ખચીત સુખી સમજવો, અને જે પુત્રે એવી માતાને પેટે અવતાર લીધો હોય તે પુત્રને ખચીત ભાગ્યવાન્ ગણવો.

ભરતાર.

સૃષ્ટીના નિયમને માન આપવાને માનવી તું સુખે તારૂ લગ્ન કર. મનુષ્ય જાતની મંડળીમાં એક યોગ્ય ગૃહસ્થની પેઠે વર્ત્તીને તું સુખે કોઇ સ્ત્રી સાથે પરણ; પણ તપાસ રાખજે અને આંખ મિચીને લગ્ન કરતો ના. કારણ તું જેમ ધિરજથી ગુણવાન્ સ્ત્રીને પસંદ કરીશ તેમ તારા હવે પછીનાં સુખનો વધારો થશે. જે સ્ત્રી પોતાનો ઘણો વખત ભુષણ તથા વસ્ત્ર પેહેરવામાં કાહડતી હોય, જે સ્ત્રી પોતાના સુંદર ચેહેરા ઉપર મોહિત થઇ જઇને પોતાના વખાણથી ખુશી થતી હોય, જે સ્ત્રી મોટેથી હસતી હોય અને મોટેથી બુમ બરાડા પાડીને બોલતી હોય, જે સ્ત્રીનો પગ પોતાના બાપના ઘરમાં રહી શકતો નહીં હોય, જે સ્ત્રીની નજર લોકોનાં મોંહોડાં તરફ દોડતી હોય, તે સ્ત્રી ચંદ્રના જેવી રૂપાળી હોય તેછતાં પણ તું તેની સાથે લગ્ન કરતો ના અને તેના રૂપથી તથા તેના લેહેકાથી તું મોહિત થઇ જતો ના.

પણ જ્યારે નમ્ર સ્વભાવની, રૂડી ચાલની, કેળવણી પામેલી અને તારા વિચારને મળતી સ્ત્રી તું જોય અને તેની મરજી તારી સાથે લગ્ન કરવાની હોય તો તેની સાથે લગ્ન કરવાને તું ચુકતો ના. તેવી સ્ત્રી તારી મીત્રાચારી કરવાને, તારા ઘરનો કારભારં ચલાવવાને અને તારી વહાલી સ્ત્રી થવાને પૂરી રીતે લાયક છે એમ તું જાણજે. એવી સ્ત્રી જો મલે તો એવું સમજ કે ઇશ્વરે તને એક સહુથી મોટી ભેટ કરી છે વાસ્તે તેને સુખી રાખવાની તું તજવીજ કર. તું તેની ઉપર એવી પ્રીતિ રાખ કે તારૂં અને તેનું દિલ એકજ થઇ જાય. તે તારા ઘરની ધણિઆણી છે વાસ્તે તું તેને માન આપ કે તારા ચાકર તેના હુકમમાં રેહે. કંઇ પણ કારણ વગર તેની ઇચ્છાની સામે તું થતો ના. તે તારા દુઃખની ભાગિંયણ છે વાસ્તે તારાં સુખની પણ તેને ભાગિયણ કર.

તે કંઇ પણ ભૂલ કરે તો તેને તું નરમ સ્વભાવથી ઠપકો આપ. જોર જુલમથી તું તેને તારા હુકમને તાબે કરીશ મા. સ્ત્રી લેખે તેં તેનો હાથ પકડયો છે વાસ્તે તેની સાથે ગ્રહસ્થાસરમ ભોગવવામાં તું પવીત્ર રેહેજે; કારણ તે તારા છોકરાની માતા છે. જ્યારે મંદવાડથી અથવા હરએક દુઃખથી તે કષ્ટાતી હોય ત્યારે નરમ અને મિઠી વાણીથી તું તેને વિશ્રાંતી આપ. તેનાં દુઃખથી દલગીર થઇને તેની સામે પ્યાર ભરેલી નજરથી તું જોઇશ તો તેનાં દુ;ખમાં અને તેની દલગીરીમાં ઘટાડો થશે.

પિતા.

તું તારા છોકરાંઓનો પિતા છે; વાસ્તે વિચાર કર કે પિતા લેખે તારો શો ધર્મ છે. જે બાળકને તેં જન્મ આપ્યો છે તે બાળકનું પોષણ કરવાની તારી પેહેલી અને મુખ્ય ફરજ છે. તારૂં બચું તને સુખ અથવા દુઃખ આપશે અને તારાં કુટુંબનું નામ વધારશે અથવા ઘટાડશે તેનો બધો આધાર તારા ઉપર છે. તેટલા માટે તું તેને નાહાનપણથી રૂડી કેળવણી આપ અને તેનાં મનને સત્યના ભંડારથી ભર. તેનાં મનની વલણ કઇ તરફ દોડેછે તે તું તપાસ; બચપણના વખતમાં તેને તું પાંસરા રસ્તા ઉપર મૂક; અને તે જેમ મોટો થતો જાય, તેમ માઠી ચાલ કે માઠું વ્યસન તેને લાગુ ન પડે એ વિષે ખૂબ સંભાળ રાખ.

તારે મોતાને પેટે સંતાન પેદા થયું તે તારી પોતાની જમીન છે. અને તે જમીન ખેડવાને તું કાંઇ પણ કસર કરતો ના. તે જમીનમાં તું જેવું બી વાવીશ તેવું ફળ નિકળશે. તું તેને તારી આજ્ઞામાં રેહેવાને શીખવ અને તે કદી શરમમાં પડશે નહીં. તું તેને દુન્યિાના વેહેવારમાં પ્રમાણિકપણું રાખવાને શીખવ અને તેને લાભ થયા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને પરોપકાર કરવાને શીખવ અને તે લોકોનો પ્યારો થયા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને મિતાહાર અથવા પરેજી રાખવાને શીખવ અને તે આરોગ્ય થયા વગર રેહેશે નહીં.

તું તેને ડાહાપણની વાત શીખવ અને તે મોટો ભાગ્યવાન્ થયા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને ન્યાય કરવાને તથા પ્રમાણિક રેહેવાને શીખવ અને દુનિયા તેને મોટું માન

આપ્યા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને ચોખું દિલ રાખવાને શીખવ અને તેને કદી પશ્ચાતાપ કરવો પડશે નહીં. તું તેને ઉદ્યોગી થવાને શીખવ અને તેને દોલત મળ્યા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને બીજાઓનું ભલું કરવાને શીખવ અને તેનું મન મોટું થયા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને વીદ્યા શીખવ અને તેનો જન્મારો ઉપયોગી થયા વિના રેહેશે નહીં. તું તેને ધર્મશાસ્ત્ર અને નીતિ શીખવ અને બીજી દુનિયામાં તેને સુખ મળ્યા વગર રેહેશે નહીં.

પુત્ર.

રે પુત્ર! ઇશ્વરે પેદા કીધેલા જનાવરો પાસેથી પણ તું ડાહાપણ શીખ અને તેઓથી તને જે બોધ મળેછે તેનો ઉપયોગ કર. મારા પુત્ર! તું એક વંગડામાં જા, ખેતરનાં પક્ષીને જો અને તે શું કરેછે તે તપાસ. તે પોતાની પાંખ ઉપર પોતાના ઘરડા પિતાને ઉચકીને સલામત ઉતારેછે અને તેને વાસ્તે ખોરાક શોધીને તેનું પોષણ કરેછે.

પુત્ર પોતાના પિતાની જે સેવા કરેછે તે ગુલાબના અત્તર કરતાં વધારે સુવાસક છે. તું તારા પિતાની સેવા કર, કારણ તેણે તને જન્મ આપ્યોછે. તું તારી માતાની પણ સેવા કર, કારણ તેણે તને ઉછેરીને મોટો કર્યો છે. તું તારા પિતાના મુખનાં વચન સાંભળ, કારણ તે તારા પોતાના ભલાને વાસ્તે છે. તું તારા પિતાની શીખામણ ઉપર લક્ષ આપ, કારણ તે શીખામણ તે પોતાના પ્યાર ભરેલાં દિલથી આપે છે.

તારા કલ્યાણને વાસ્તે તેણે ફિકર કરીછે અને તારાં સુખને વાસ્તે તેણે મેહેનત લીધીછે, માટે તું તેનાં ઘડપણના વખતને માન આપીને ચાલ અને તેના ધોળા વાળને

માઠું ન લાગે તેવું કર. તારા માતપિતાનાં આખર થતાં વરસોમાં તેઓને સાહે થા; કે જેથી કરીને તેઓ સંતોષથી મરણ પામે અને તારા પોતાના છોકરાંઓ પણ તને તેવુંજ માન આપીને તારી સેવા કરે.

ભાઇ બેહેન.

અરે ભાઇ બેહેનો! તમે એક પિતાનાં છોકરાંઓ છો, અને એકજ માતાની છાતીએ ધાવીને મોટાં થયાં છો. તેટલા માટે તમારી પરસ્પરની પ્રીતિની ગાંઠ એક બીજા સાથે નરમ પડવાને બદલે મજબુત થવા દો જેથી કરીને તમારા માબાપના ઘરમાં કલેશ કંકાશ ઉત્પન્ન ન થાય અને સલાહસંપ અને પ્યાર ભરેલો દેખાવ નિત્ય જોવામાં આવે.

અને જ્યારે તમારા માતપિતા તમારાથી છુટા પડીને મરણ પામે ત્યારે પણ તમે ભાઇ બેહેન વચ્ચેનો સંબંધ ભૂલી જશો મા. એક બીજા ઉપરથી પ્યાર ઊતારી નાખશો માં. અને એક લોહીથી અને એક તનથી પેદા થયલા ભાઇ ભાંડુઓને છોડી દઇને બાહારના માણસોને વધારે ચાહશો મા. જો તમારા ભાઇઓ દુઃખમાં પડયા હોય તો તેઓને તમે મદદ કરો, અને જો તમારી બેહેનો વિપત્તીમાં પડેલી હોય તો તેઓને તમે તેમાંથી છોડાવો.

ડાહ્યો અને મૂર્ખ.

માણસ! જો ઇશ્વરે ડાહપણ આપ્યું હોય, જો ઇશ્વરે તારાં મનને સત્યના પ્રકાશથી ખુલ્લું કર્યું હોય, તો અજ્ઞાન માણસોને તેનો લાભ આપ, તથા ડાહ્યા અને અક્કલવાળા માણસોને તારા વિચારથી જાણીતા કર, કે જેથી તારા પોતાના વિચારમાં સુધારો થાય. જે માણસમાં

ખરું ડાહાપણ છે તે પોતાના વિચારને વળગી રેહેતો નથી. ડાહ્યો માણસ વારેઘડીએ વિચાર કરેછે અને પોતાની ભૂલ માલમ પડેછે તો તે કબૂલ કરવાને તથા સુધારવાને વિલંબ લગાડતો નથી. મૂર્ખ માણસ પોતાના વિચારમાં મક્કમ રેહેછે અને "હું કદી ભૂલ કરતો નથી" એવી ગરૂરી રાખેછે.

મૂર્ખ માણસ પોતાનું બોલવું સર્વ વાતમાં ખરૂંજ માનેછે. બીજાઓનું બોલવું તે કબૂલ રાખતો નથી. તે ઘણોજ હુજતખોર હોયછે અને પોતાનું બોલેલું રદ કરતો નથી. તે બધી વસ્તુઓ જાણે છે પણ પોતાનું અજ્ઞાન અને પોતાની મૂર્ખાઇ જાણી શકતો નથી. ડાહ્યાં માણસને યોગ્ય છે કે મૂર્ખની હઠીલાઇ ધીરજથી સેહન કરવી અને તેની મૂર્ખાઇને વાસ્તે દલગીરી ધરવી નહીં.

અરે માણસ! તું તારા પોતાના વિચારમાં ફુલાઇ જતો ના, અને તારી રૂડી સમજ વિષે ગર્વ કરતો ના; માણસ પોતાનાં સઘળાં જ્ઞાન છતાં આંધળો અને અજ્ઞાન છે. ડાહ્યાં માણસને પોતાની નબળાઇ જલદીથી માલમ પડી આવેછે અને પાધરો રસ્તો પકડવાને ખુશીથી તૈયાર થાયછે. પણ મૂર્ખ માણસ પોતાનાં મનનાં છાલકાં પાણીમાં ડુબકિયો મારેછે. નીચેથી પથ્થર લાવીને મોતી લાવ્યો એમ જણાવેછે અને બીજાની કીર્તિ ચોરીને ફૂલાઇ જાયછે.

જે વસ્તુની કંઇજ કિંમત નથી તે વસ્તુ જાણવામાં પણ તે મોટી બડાઇ માનેછે. પણ જે ઠેકાણે અજ્ઞાન થવું જોઇએ તે ઠેકાણે પોતાનાં જ્ઞાનનો સઘળો ખજાનો એકદમ દેખાડવા મંડી જાયછે. હરએક ડાહાપણનાં કામમાં પણ તે પોતાની મૂર્ખાઇજ દેખાડેછે; અને તેની મેહેનતના બદલામાં તેને શરમ અને નાઉમેદી શિવાય બીજું કંઇપણ હાંસલ

થતું નથી. ડાહ્યો માણસ જ્ઞાનથી પોતાના મનને ખેડેછે; વિદ્યા હોનરમાં સુધારો કરવાથી તે ખુશી થાયછે. તે સુધારો દુનિયાના ઉપયોગમાં લાવ્યાથી તેને મોટી આબરૂ અને સાબાસી મળેછે. સદગુણનાં કામ કરવાને તેને સર્વદા ઉલટ છુટેછે અને પોતાની હયાતીમાં સુખનો ખજાનો એકઠો કરેછે.

તવંગર અને ગરીબ.

જે માણસને ઇશ્વરે પૈસાની બક્ષિસ કરીછે, અને જે માણસ પૈસાનો રૂડો ઉપયોગ કરી જાણેછે તે માણસને ખચિત મોટો સમજવો અને તેની પ્રતિષ્ઠા મોટી જાણવી. તે પોતાની દોલત તરફ મોટી ખુશીથી નજર કરેછે; કારણ ને દોલતથી તેના ભાઇ બંધુઓનું રૂડું કરવાને તેને જોગવાઇ મળેછે, ગરીબ હાલતમાં આવી પડેલાં માણસોને તે શોધી કહાડેછે, તેઓની તંગી અને જરૂરિયાત વિષે પુછપરછ કરેછે, અને દુનિયાને જણાવ્યા વગર તેઓને દુઃખમાંથી છુટાં કરેછે. યોગ્ય કામોને તે મદદ કરેછે અને યોગ્ય મેહેનતનો બદલો વાળેછે.

દરએક સુધારાના અને દેશહિતકારી કામને તે ઉલટ અને ઉત્તેજન આપેછે. મોટાં મોટાં કામોને તે ઊચકી લેછે અને તેનું દેશ તવંગર અને આબાદ થતું જાયછે. શેંકડો અને હજારો માણસોને તે રોજગારે અથવા કામધંધે લગાડેછે. નવી નવી યોજના અથવા ગોઠવણો તે કરેછે અને તેની મદદથી હુન્નરમાં સુધારો તથા વધારો થતો જાયછે. પોતાનાં ભોજનમાં વધારે વસ્તુ હોયછે તે પોતાની પડખેનાં ગરીબને આપેછે અને પોતાની દોલતથી પોતાનાં મનની પરોપકાર બુદ્ધી અટકાવતો નથી.

પણ જે માણસ દોલતનો ગંજ એકઠો કરેછે અને તેનો વૈભવ પોતે એકલોજ ભોગવે છે તે માણસની દોલત ઉપર ધિક્કાર પડજો. ગરીબોનાં દુઃખ વિષે અને ઉદ્યોગીની મેહેનત વિષે તેનાં મનમાં કંઇપણ ખ્યાલ આવતો નથી. લોકોની ઉપર જુલમ અને જબરદસ્તી ગુજારીને તે આબાદ થતો જાયછે અને તે વિષે તેને કંઇ પણ લાગતું નથી. પોતાંના સગા ભાઇની ખરાબી થાયછે તોપણ તેનામાં બેચેનપણું મુદ્દલ માલમ પડતું નથી. માબાપ વગરના છોકરાંઓનાં આંસુ સાકરનાં મીઠાં પાણીની પેઠે પી જાય છે, ગરીબ વિધવાઓના હાય ભરેલા પોકાર અને વિલાપ તેના કાનને ખુશી ઉપજાવે છે. દોલતની પ્રીતિથી અને દોલતની લાલચથી તેનું દીલ પથ્થર જેવું કઠણ થઇ ગયું હોય છે. કોઇપણ દલગીરી તથા દુઃખ ભરેલો દેખાવ તેનાં મન ઉપર અસર કરતો નથી.

પણ એવો માણસ સર્વદા ફિકર અને ધાસ્તીમાં રેહે છે. તેનું મન ફિકર ચિંતા અને આપદાથી સદા ભરેલું રેહે છે. બીજાઓને દુઃખમાં નાખીને, અને વિધવા તથા માબાપ વગરનાં છોકરાંઓને બૂમ પડાવીને અને રડાવીને તેણે જે પૈસા એકઠા કર્યા છે તે પૈસા જાળવવાની અને તેમાં વધારો કરવાની ફિકરમાં તેનો સઘળો વખત ગુજરે છે. ગરીબ લોકોના હાય ભરેલા વિલાપથી તેનું અંતઃકરણ તેને હંમેશ દુઃખ આપે છે. આ માણસના દુઃખની સાથે ગરીબનાં દુઃખનો મુકાબલો કરીએ છે તો ગરીબોનું દુઃખ કેટલું ઓછું માલમ પડે છે? ગરીબ માણસોને પોતાની બધી તંગી છતાં કેટલો બધો સંતોષ મળે છે? તે પોતાની નાહાની ઝુંપડીમાં સલાહસંપથી રેહેછે.

પોતાની મેહેનતથી અને પોતાના પરશેવાથી પેદા કરેલી રોટલી તેને ઘણીજ મીઠી લાગેછે. મેહેનતની થાકથી તે જે પાણીપીએ છે તે મીઠું સાકર જેવું લાગે છે. મેહેનત અને રંજ ખેંચ્યા પછી તેને જેવી ઊંઘ આવે છે .તેવી ઊંઘ તવંગર માણસને તેનાં મખમલનાં બીછાના ઉપર આવતી નથી. લોભ લાલચને તે હદની માંહે રાખે છે. તેનાં કુટુંબમાં કલેશ કંકાસ ન હોવાથી તેને જે સંતોષ અને સુખ ઉપજે છે તે તવંગરને પોતાની દોલતથી ઉપજતું નથી. મેહેનત અને કસરતથી તેની તંદરસ્તી જેવી સારી હાલતમાં રેહે છે તેવી તવંગરની રેહેતી નથી. વાસ્તેં તવંગરે પોતાની દોલત ઉપર ફુલાઇ જવું યોગ્ય નથી અને ગરીબે પોતાની ગરીબાઇને વાસ્તે છાતી કુટવી ઘટતી નથી. કારણ ઇશ્વરે મનુષ્ય જાત ઉપર પોતાના અત્યંત પ્યારથી ગરીબ અને તવંગર એ બનેને સુખ આપ્યું છે.

શેઠ અને ચાકર.

રે માણસ! ચાકરની હાલતમાં આવ્યાથી તું એકદમ દલગીર થતો ના. એવી હાલત ઇશ્વરે તને આપીછે અને તેથી દુનિયાની ફિકર ચિંતાથી તું ઘણો ખરો છુટો અને મોકળો છે. ચાકરની આબરૂ પ્રમાણિકપણામાં છે અને તેની મોટાઇ તેના શેઠના હુકમને તાબે થવામાં છેં. તેટલા વાસ્તે તારો શેઠ તને ઠપકો આપે તે ધીરજથી સાંભળ અને સામો ઉત્તર આપતો ના. તારા શેઠને લાભ થાય તેવી વાત તું તનમનથી મેહેનત કર. તારી ઉપર તેણે જે વિશ્વાસ મુકયોછે તે વિશ્વાસને તું લાયક થા. તારી મેહેનત અને તારો વખત તારા શેઠે ખરીદ કીધોછે;

વાસ્તે તું વખત અને મેહેનતની ચોરી કરતો ના; કારણ તેના અવેજમાં તને પૈસા મળેછે.

અગર જો તું પોતે શેઠ હોય અને તારા હાથ નીચે ચાકર હોય તો તું તેઓની ઉપર નજર રાખ. તું તેઓને પ્રમાણિક રાખવા ઇચ્છતો હોય તો તેની સાથે પ્રમાણિકપણે ચાલ. તું જો તારા સઘળા હુકમમાં તેને તાબે રાખવા ચાહાતો હોય તો તે હુકમ તું વાજબી અને જરૂરના કર. કારણ માણસ જાતનો સ્વભાવીક ગુણ ઇશ્વરે તેનામાં પણ મુકયો છે. જોર જુલમ અને ધમકીથી તે તારી બિહિક રાખશે પણ તેથી તારા ઉપર પોતાનો ખરો પ્યાર રાખશે નહીં. તું તેને ઠપકો આપે તે ઘણો નરમ શબ્દોમાં આપ અને તેની ઉપર તું હુકમ કરે તેમાં ઘટતું કારણ દેખાડ. એવું કીધાથી તારી હર-એક શીખામણ તેનાં દિલમાં ઉતરશે અને તારૂં સઘળું કામ મોટી ખુશીથી બજાવશે. માત્ર નિમકહલાલીનાજ વિચારથી તે તારી ચાકરી પ્રમાણિકપણે કરશે અને માત્ર પ્યારના હેતુથી તારો હુકમ સારી રીતે બજાવશે. તું તેનાં ઉદ્યોગ અને પ્રમાણિકપણાંને વાસ્તે ઘટતો બદલો વાળવાને ચુકીશ મા.

(“ઇકોનોમિ ઑવ હ્યુમન લાઇફ” ઉપરથી.)

ભાગ ૨.

સુખ અને દુઃખ.

માણુસ જાતનાં સર્વ કામકાજ ઉપર લાંબો અને બારિક વિચાર કરતાં માલમ પડેછે કે માણુસ ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય, અને ગમે તેવી પદ્ગી ભોગવતો હોય તે છતાં તેનું સુખ સમધારણ છે. મોટા અને નાહાના, માતબર અને ગરીબ, ઘણું કરીને એકજ સરખું સુખ ભોગવેછે. આપણાં મનમાં વિચાર આવેછે કે જેઓ મોટા અને 'બડેનતશી'છે. જેઓ બે ઘોડાની "ખણખણ" કરતી ફાંકડી ગાડીમાં બેસીને ફરવા નિકળેછે તેઓ ઘણા સુખી હશે. પણ આપણે એ વિચારમાં નિશ્ચય ઠગાઇએ છીએ. માણુસને કપાળે સુખ અને દુઃખ સાથેજ, અને પરસ્પર ચોંટેલાછે. ઇશ્વરે એવું કદી નિર્માણ કીધું નથી અથવા એવું કદી ધાર્યું નથી કે આ દુનિયામાં હરએક સ્થિતિ એકદમ સુખી અથવા એકદમ દુઃખી થઇ પડે.

જે લોકો પાસે દ્રવ્ય અથવા પૈસા છે, અને જેઓ બાગ બગિચામાં મોજમઝા મારેછે તેઓ જેમ ઘણા સુખી છે તેમ ઘણા દુઃખી પણ છે. મોટાઇથી માણસની મગરૂરી અને બડાઇ વધેછે તેમ તેની ફિકર ચિંતામાં અને ધાસ્તીમાં પણ વધારો થાયછે. દોલતથી માણસને આનંદ અને મોજમઝા પેદા થાયછે તેમજ ફિકર ચિંતા અને લોભ લાલચ ઉત્પન્ન થતાં જાયછે. ગરીબ લોકો સાંકડી જગામાં અને તંગ સ્થિતિમાં રેહેછે, તોપણ તેઓને ઇશ્વરથી સંતોષ મળેછે. માતબરપણાંથી માણસને એકદમ સુખ મળતું નથી; તેમજ ગરીબાઇથી તેઓની ઉપર એકદમ દુઃખ તૂટી પડતું

નથી. તેટલા માટે ઇશ્વરે જે સ્થિતિમાં આપણને મુક્યા હોય તે સ્થિતિમાં સંતોષ પામવો એ ડાહાપણનું કામ છે, આપણે આપણી ઇચ્છા અને લાલચમાં નરમ રેહેવું ઘટેછે. આ દુનિયામાં વગર કાયમનું. વગર ચોકસનું અને વગર ભરોસાનું સુખ મેળવવા કરતાં આપણું મન સુધારવું અને સદ્‌ગુણનાં કામો કરવાં અને ઇશ્વર ઉપર પૂરો ભરોસો રાખવો અને ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી એ જેવું બીજું સુખ કોઇ નથી.

જુવાનીનો વખત.

તમારી જુવાનીનો વખત જે તમામ સુખ અને લાભને માટે ઘણો અગત્યનો છે તેને સુધારાના ફળોથી ઉજડ રેહેવા દેશો ના. તમારી પ્રતિષ્ઠા અથવા આબરૂ તમે કરશો તેવી થશે. તમારૂં નસીબ કેટલીએક બાતે તમારા પોતાના હાથમાં છે. તમે હજુર જુવાન છો તેથી તમારો સ્વભાવ અને તમારૂં અંતઃકરણ નરમ અને કોમળ છે. કેટલાએક ખરાબ વિચારોથી અને માઠી ચાલચલણથી તે પથ્થર જેવું જડ થઇ ગયું નથી. તમારી સમજ ઉપર હજુર ખોટા વિચારોએ અને ખોટા વેહેમોએ સરદારી મેળવી નથી. તમારા ખરા પ્યારને ઉતારી પાડવાને તથા હલકો કરી નાંખવાને દુનિયાને હજુર વખત મળ્યો નથી તમે મોટી ઉમરે પોહોંચશો તેના કરતાં હમણાં તમારી સઘળી શક્તિ વધારે કૌવતવાળી, સ્વતંત્ર અને વધારે ખુલી છે, તમારાં કામક્રોધને હાલ જે વલણ તમે આપશો તે વળણ જરૂર પકડશે, તથા તે વલણ તરફ તમારી જીંદગી પોતાનો રસ્તો પકડશે.

વિચાર કરો ત્યારે ને આ અગત્યની ઊંમર કેમ કામે લગાડવી, અને કેમ વાપરવી. એ વિચાર તમારાં હવે પછીનાં સુખ દુઃખ ઉપર ઘણો આધાર રાખે છે અને બીજી દુનિયાનાં સુખનો નિશ્ચય કરે છે. જે પ્રમાણે વરસની એક રૂત બીજી રૂત ઉપર આધાર રાખે છે તે પ્રમાણે આપણી સારી કે માઠી રીતે વાપરેલી ઊંમર હવે પછીની ઊંમર ઉપર આધાર રાખે છે. સદ્‍ગુણ અને નીતિમાં ગુજરેલી ઊંમરથી ભરજુવાની પૂરી આબાદ અને ફળવંત નિપજેછે. એવી ભર જુવાની સુખ ચેનથી અને વગર હરકતથી ગુજરી શકેછે. વસંત ઋતુમાં ઝાડપાનને મોહોર નથી આવતાં તો ઉનાળામાં ખુબસુરતી માલમ પડતી નથી, અને ચોમાસાંમાં ફળ થતાં નથી. તેજ પ્રમાણે જો જુવાનીનો વખત સુધાર્યા વગર જવા દીધો તો ભર જુવાની ધિક્કાર ભરેલી થઇ પડેછે અને ઘડપણ દુઃખ અને વિપત્તી ભરેલું ગુજરેછે.

પડતી દશા.

એવા ઘણા માણસો છે જેઓએ જુવાની અને ખુબસુરતીના દિવસ ગુજાર્યાછે. જેઓએ આ દુનિયાની મોજમઝા છોડી દીધીછે, જેઓએ ઘડપણમાં પડવા માંડ્યુંછે, જેઓએ પોતાની આરોગ્યતા, પોતાની દોલત, પોતાનાં બચાંકચાં, પોતાનાં સગાવાહાલાં અને પોતાના મિત્ર ખોયાછે. એવા એવા હું કહુંછું કે ઘણા પુરુષો છે. તેવા પુરૂષોને આ દુનિયા શું સુખ તથા શું સંતોષ આપશે વારૂં ? તેવા પુરુષોને આ દુનિયા ઉજડ અને અંધારૂં મેદાન માલમ પડેછે, જેમાં સુખના પ્રકાશનું એકે કિરણ પણ તેઓની નજરે પડતું નથી. લોભની ઠગાઈ ભરેલી

બધી આશાનો છેડો હવે આવી રહ્યો. માણસ જાતના અનુભવે તેને શીખવ્યું કે નવી મિત્રાચારી થાય એવું હવે રહ્યું નથી. એ અનુભવ તેને ખરો મળ્યોછે.

જુવાનીના વખતમાં જે અનુભવ માલમ પડયો હતો તે અનુભવ આગળના અનુભવથી ઘણોજ જુદો હતો. ઉદ્યોગ કરવાનાં મૂળ કારણો એ અનુભવથી જતાં રહ્યાં. તેઓને હવે માલમ પડયું કે જેઓને માટે અમે મેહેનત કીધી, જેઓને અમે ઉત્તેજન આપ્યું અને જેઓને તેમની સંસારની પિડામાં સુખનું પ્યાલું પાયું તેઓ સઘળાં એક પળવારેમાં આ દુનિયા છોડીને ચાલતાં થયાં.

આવા વિચારથી માણસનો જીવ નિરાશ થઇ જ્યારે દલગીરીમાં પડેછે ત્યારે તે દલગીરીમાંથી છુટો થવાને કોની છાતીમાં જઇને ભરાય અને કોની પાસેથી સંતોષ મેળવે તેનો વિચાર કરવો ઘણો મુશ્કેલ નથી. આ વેળાએ સુખ અને સંતોષ મેળવવાને માણસને પોતાનો પેદાકરેનાર યાદ આવેછે. તેની સેવામાં તન મન લગાડ્યાથી તેને બીજી દુનિયામાં સુખ અને આરામ મળવાની ઉમેદ અને આશા આવેછે. જેઓમાં દયાની વૃત્તી છે, અને જેઓ ઠોકર ખાઇ સમજ ઉપર આવ્યા છે તેઓજ વિષે હું બોલુંછું અને જેઓમાં મૂર્ખાઇ ભરેલું અજ્ઞાન છે તેઓ વિષે નહીં.

માણસની ભલાઇ.

સદ્ગુણ અને નીતિથી જે ઉમદા વિચાર માણસનાં મનમાં ઉત્પન્ન થાયછે તેથી માણસની ભલાઇ ખરેખર વધેછે. અમરપણાની અને નિરંતર સુખની પુર્ણ આશાથી તમારૂં મન ભરો. આ દુનિયાની સ્થિતિ કાયમ વગરની ગણો. તમે કાંઇ વધારે મોટા અને મહાભારત કામમાં રોકાયલાછો

એવું વિચારો. વધારે સારી સ્થિતિએ પોહોંચવા ઇશ્વરની આંખ આગળ કામ કરોછો એવું જાણો.

આવા ઉમદા વિચારોથી તમારૂં મન નરમ અને થંડું શિતળ થશે. ઊંચી જગા ઉપરથી પછી તમે થંડે પેટે દુનિયાની મારફાડ ઉપર નજર કરશો. જેઓ કામક્રોધમાં લપટાઇ ગયાછે તેઓ કોણ છે? કોઇજ નહીં પણ સ્વાદમાં, મોજમઝામાં અને આનંદમાં ગરક થઇ ગયલા પુરૂષો છે. તેઓ દુનિયા સાથે ઘણા પ્યારથી વળગી રહેલાછે. તેઓ એવી સ્થિતિમાં આવ્યાછે કે પોતાને અને પોતાના પડોસિયોને દુઃખ ઉપજ્યા વગર રેહેતું નથી. પણ ઇશ્વર સંબંધી વિચારો દુનિયાની મારફાડથી આપણને વેગળા રાખેછે, આવા વિચારો આપણા દિલમાં ખરી મોટાઇ તથા છલાઇ વધારે છે.

પ્રમાણિકપણું.

પ્રમાણિકપણું ઇશ્વરને પસંદ છે તેમજ સર્વ મનુષ્યને પસંદ છે. પ્રમાણિકપણાંની સર્વ ઠેકાણે અને સર્વ જગાએ સ્તુતિ થાયછે. કોઇ ગમે તેવો લુચ્ચો અને અપ્રમાણિક માણસ હશે તોપણ તે પોતાનાં મનમાં પ્રમાણિક માણસની લાયકી તથા યોગ્યતા સમજેછે અને જ્યારે તેને જોયછે ત્યારે શરમાઇને પોતાનાં મનમાં હલકો પડેછે. હે મનુષ્ય! તું સર્વ કામમાં અને સર્વ ધંધામાં પ્રમાણિકપણું રાખજે. તું પ્રમાણિકપણાંની પડખેથી જરા ખશીશ મા. આ દુનિયામાં તને આડે રસ્તે લઇ જવાને બહુ લાલચ અને લોભ માલમ પડશે. પૈસાની ભૂખ અને લોભનો સાદ જ્યારે તારા કાનમાં આવીને કેહેશે કે "કામ ધંધામાં પ્રમાણિકપણું રાખીશ તો ભૂખે મરીશ; લોકો

લાખો રૂપીઆ મેળવેછે તે ઉથલ પાથલ અને કાળાં ધોળાં કીધા વગર મેળવતા નથી.”

આ પ્રમાણે તને આવીને તારા કાનમાં તેઓ કેહેશે, પણ એવા તકલીદી અને રગુણી વિચાર ઉપર તું લક્ષ આપતો ના. લાલચના ફાંદામાં નાંખવાને તને એના જેવો બારીક વખત બીજો મળવાનો નથી. તને માલમ પડે કે પ્રમાણિક રહ્યાથી પૈસાની નુકસાની થશે તોપણ નખ જેટલો પણ તું તેનાથી દૂર જતો ના. પૈસાની રીતે અથવા હરએક રીતે તું ગમે તેટલું ખમીશ તોપણ જો તું પ્રમાણિકપણાંને વળગી રહીશ તો આગળ ચાલતાં તારો સિક્કો પડી જશે અને અંતે તને નફાજ હાંસલ થશે. દુનિયામાં તું જો કે શું થાયછે. લોકો પોતાનું કામ અને પોતાનું દ્રવ્ય કોને સોંપેછે અને કોની સાથે લાખો રૂપિયાની લેવડ દેવડ અને ધિરધાર ચલાવેછે? કોઇજ સાથે નહીં પણ જેઓ પ્રમાણિક માલમ પડયાંછે તેઓ સાથે. પ્રમાણિક માણસ સર્વને વહાલો અને સર્વને પ્યારો લાગેછે. કોઇ પણ પ્રમાણિક માણસ આ પૃથ્વી ઉપર નહીં હશે કે જે ઇશ્વરને ગમતો નહીં હોય.

દુઃખ અને દરદ.

દુઃખ અને દરદ એ બે પિતરાઇ ભાઇઓ છે. એઓની સંગત કરવા આપણે જેમ બને તેમ વેગળા રહીએ, પરંતુ તેઓ આપણી સંગત કરવાને ઘણીજ આતુરતા રાખેછે. જરા દાવ કે લાગ આવ્યો તો તેઓ આપણા સોબતી થઇ પડેછે. તેઓથી પછી વેગળા જવાની આપણે ઘણીબી મેહેનત અને તજવીજ કરીએ પણ તે સર્વ વ્યર્થ જાયછે. તેઓ થોડી વાર વેહેતાં

હથિયારથી બીહીને નાસેછે પણ પાછા લાગુ પડવા મુદ્દલ આંચકો ખાતા નથી. દુનિયામાં કોઇ એવું માણસ પેદા થયું નથી અને થશે પણ નહીં કે જેની સંગત એ બે ભાઇઓએ કીધી નહીં હોય.

એવું જ્યારે ઉઘાડું છે ત્યારે આપણે શા માટે તે ભાઇઓની ભેટ લેવાને એટલા બધા બિહિવું જોઇએ? જેઓ બિહેછે તેઓ બમણા ફસી પડેછે. એઓની સંગતથી આપણને ઘણી વેળા નુકસાન થવાને બદલે લાભ થાયછે. એઓની સંગતથી માણસને ઇશ્વર શક્તિ વિશે ઘણું જ્ઞાન પેદા થાયછે. એઓની સંગતથી માણસ નીતિ અને સદગુણને રસ્તે ચાલવાને શિખેછે. એઓની સંગતથી માણસ સાવચેત થઇને ડાહાપણનો રસ્તો પકડેછે. એ બે ભાઇની ભેટ લેવાને આપણામાં ખરી હિંમત હોવી જોઇએ. ખરી હિંમત આપણાં શરીરના બળથી અને ઘણા મીજાસથી પેદા થતી નથી. ખરી હિંમત આપણાં સદગુણ અને સારાં આચરણથી પેદા થાયછે. જેઓમાં એ ખરી હિંમત છે તેઓ એ બે ભાઇઓની ભેટ લેવાને મુદ્દલ બિહિતા નથી. હરએક માણસ ઉપર દુઃખ કે દરદ આવી પડે ત્યારે ધિરજથી તે સહન કરવું એમાંજ ખરી હિંમતછે.

"જોઇ તપાસીને ચાલ."

આ શિખામણ ઘરડા માણસોની છે. તે ઉપર વાંચનારે ધ્યાન પોહચાડવું જોઇએ. વાંચનાર! તું મધ્યરાત્રે ખાડા ખએચિયાળા અને ધાસ્તી ભરેલા અજાણ્યા રસ્તા ઉપર થઇને જતો હઇશ તો તું પોતે તારા જીવને કહેશ કે "જોઇ તપાસીને ચાલ;" "જ્યાં પગ મુકે ત્યાં જોઇ તપાસીને મુક." વાંચનાર! દુનિયાનો રસ્તો તને કેવો લાગે

છે? હું ધારૂંછું કે તે પણ તને ખાડા ખઓચિયાવાળો ભય ભરેલો અને અજાણ્યો લાગતો હશે. ખચિત દુનિયાનો રસ્તો એવોજ છે. તેની ચારે બાજુએ ભય શિવાએ બીજું કંઇજ નથી; વાસ્તે તને સાવધ રેહેવું ઘટેછે. ઘણા પુરૂષોએ દુનિયાના રસ્તા ઉપર ઠોકર ખાધીછે અને ઘણા પુરૂષોએ પોતાના પ્રાણ ખોયાછે. ઘણા લોક્કોનાં ડાચાં ભાંગી ગયાંછે ને ઘણાઓનાં મોંહો રંગાઇ ગયાંછે. હજારો લોકો એ રસ્તા ઉપર ચાલતાં લોભ લાલચની જાળમાં લપટાઇ મુવાંછે, વાસ્તે તું તપાસ અને આ શિખામણ તારા હૈયામાં ગોખી રાખ, કે "જોઇ તપાસીને ચાલ" કારણ દુનિયાનો રસ્તો ઘણો બિકટ અને સંકટ ભરેલો છે.

અપરાધી માણસનુ અંતઃકરણ.

માણસ જો તું માઠાં કામો કરીને તારા ભાઇબંધોને ઠગતો હઇશ, જો તું મધ્ય રાત્રે લોકોનાં ઘર ફાડવાને જતો હઇશ, જો તું માલની અંદર દગો ફટકો અને ભેળ કરતો હઇશ તો તારૂં અંતઃકરણ તને કેટલું દુઃખ આપેછે તેનો વિચાર કર. તારાં માઠાં કરતુક લોકોને કદાચ માલમ નહીં હોય અને દુનિયાની શિક્ષાથી તું બચી જતો હઇશ તોપણ તને જાણવું જોઇએછે કે તારાં અંતઃકરણથી તને શિક્ષા મળી ચુકીછે. તારૂં અંતઃકરણ વારે ઘડિયે અને જયારે ત્યારે તને તારાં માઠાં કરતુકો યાદ આપેછે અને મરણ પામ્યા પછી ઇશ્વરની દરબારમાં તારા શા હાલ થશે તે વિષે તને ચેતવણી આપેછે.

તારાં માઠાં કરતુકને માટે તારૂં અંતઃકરણ તને ડંખ્યા કરેછે. તે બરછીના માર કરતાં અને કેદખાનાની શિક્ષા કરતાં (તું જો તપાસ કરીશ તો) વધારે છે. ન્યાયાધીશ

અપરાધીઓને શિક્ષા કરવાને કેદખાનાંમાં મોકલેછે, જ્યાં ખાવા પીવા, સુવા બેસવા, અને ફરવા હરવા મળેછે. એ શિક્ષાથી તેને માત્ર દુનિયાની નામોશી લાગેછે. પણ અંતઃકરણની શિક્ષા એ કેદખાનાની શિક્ષા કરતાં કેટલી મોટી છે! માણસનું અંતઃકરણ તેના અપરાધને માટે શિક્ષા કરવાને પુરૂં શક્તિવાન છે. તે તેનો હસતો ચેહેરો પળવારમાં ફીકો કરી નાખેછે; તેની ચળકતી આંખ ઘડીવારમાં ઝાંખી કરી નાખેછે; તેનો મોટો સાદ સેહેજવારમાં નરમ પાડી નાખેછે; અને તેના સઘળા હોંશ થોડી વારમાં ઉડાડી મેલેછે. એ સઘળાં ચિન્હ તેના અંતઃકરણની શિક્ષા છે.

અપરાધી માણસને જ્યારે ત્યારે તેનું અંતઃકરણ ઉંઘમાંથી ભડકાવેછે, તેને મોહોડે તેના અપરાધ કબૂલ કરાવેછે, અને તેનેજ હાથે તેની મૂર્ખાઇને માટે તમાચા મરાવેછે. વાસ્તે મારા ભાઇ તું યાદ રાખ કે છુપાં તરકટ અને છુપી દગલબાજી કર્યાથી તને સરકાર નહીં પકડે. તે છતાં તારૂં અંતઃકરણ પકડ્યા વગર રેહેનાર નથી. તારૂં અંતઃકરણ સરકારના કરતાં દસ ગણી વધારે શિક્ષા કરવાને શક્તિવાનછે.

આ ઉપરથી, માણસ! તને તારા પેદા કરનારનાં અપાર ડાહાપણનો વિચાર સુજ પડેછે. તું બોલીશ કે ખરેખર તેણે પોતાની અપાર શક્તિથી તારાં દિલમાં મોટી ચોકી મુકીછે. એ ચોકી તારા દર એક ખરાબ વિચાર અને દર એક માઠાં કામ જોયછે; માટે તું તપાસીને ચાલ.

"તું એટલો હરખાઇ ના જા."

માનવી! તું શું તારી દોલતને વાસ્તે, તારા ખજાનાંને વાસ્તે, તારા બાગ બગીચાને વાસ્તે, તારા ગાડી ઘોડાને વાસ્તે આટલો મગન થઇને હરખાઇ જાયછે! અરે તું

એટલો હરખાતો ના. કારણ તેમાંનું એક પણ તારી સાથે આવવાનું નથી. તે અહીંનું અહીં અને જ્યાંનું ત્યાં રહી જશે; અને તું નાગો અને ઉઘાડો, ખાલી હાથે અને ફીકે મોંહોડે આ દુનિયામાંથી ચાલતો થઇશ.

માનવી! ત્યારે શું તું તારી ખુબસુરતી વાસ્તે, તારી ચંદ્ર સરખી કાયા વાસ્તે, તારા પરવાળા જેવા રાતા હોઠ વાસ્તે, પોપટ સરખાં તીણાં નાક વાસ્તે આટલો બધો મગન થઇ હરખાઇ જાયછે! ખરે, તેટલા વાસ્તે પણ તું એટલો હરખાઇશ માં. કારણ તારી ચંદ્ર સરખી કાયા અને પરવાળા જેવા હોઠ આખર બળીને ભસ્મ થશે અથવા નહાના કિડા અને પક્ષીઓ તારાં સુંદર શરીરને અને તારી ચળકતી આંખને ટીપી ટીપીને ખાશે.

માનવી! તું ત્યારે શું તું તારી મગરૂરીને વાસ્તે, તારી લુચ્ચાઇને વાસ્તે, લફંગાઇને વાસ્તે આટલો બધો મગન થઇને હરખાઇ જાયછે? ના, ના, તેમ હરખાતો ના. કારણ એ સઘળું તને પાયમાલ કરવાને તારાં દિલમાં એકઠું થઇને ભરાયુંછે; અને એક પળવારમાં તારી હયાતીનો છેડો લાવીને તારા પેદા કરનારની દરબારમાં ન્યાયને વાસ્તે તને ઉભો રાખશે.

માનવી! તારે ખુશી થઇ હરખાઇ જવું હોય તો સદ્ગુણ અને નીતિ આચાર. નીતિ અને સદ્ગુણ તારા મરવાનાં બિછાનાં ઉપર પણ તને આનંદ અને સંતોષ ઉપજાવશે.

અદેખાઇ.

અદેખાઇ, એ માણસનાં દિલમાં એક ખરાબ વિકાર છે. જેનાં દિલમાં અદેખાઇ પેઠી તેનું દિલ દુઃખી અને બળતું જાણવું. જેનાં દિલમાં અદેખાઇ પેઠી તે કોઇનું સારૂં જોઇ

બળી જળી જશે. જેનાં દિલમાં અદેખાઇ પેઠી તેનું મોહોડું દલગીર અને ઉદાસ થશે. અદેખાઇ એવાં માણસો કરેછે કે જેઓ મતલબિયા છે. અદેખાઇ એવાં માણસો કરેછે કે જેઓ પોતાના ભાઇબંધોનું અને પડોશિઓનું માઠું ઇચ્છે છે. અદેખાઇ એવાં માણસો કરેછે કે જેઓમાં વેરભાવ અને પતરાજી હોયછે.

"ડાક્ટર બ્લેર" કહેછે કે અદેખાઇ ઉત્પન્ન થવાનાં બે કારણ મુખ્ય છે. તે બેઉ કારણ સાથેજ એકઠાં થાયછે. તે કારણ ગરૂરી અને આળસ સમજવાં. ગરૂરીથી માણસો એવી ચીજ મેળવવાની ઇચ્છા કરેછે કે જે ચીજ મેળવવાને તેઓ જરાપણ યોગ્ય નથી. બીજી તરફ જે ચીજ તેઓને મળે એવી હોયછે તે ચીજ આળસથી તેઓને મળતી નથી. અને જ્યારે મળતી નથી ત્યારે તેઓમાં અદેખાઇ ઉત્પન્ન થાયછે. જેઓ મગરૂર અને આળસુ હોયછે તેઓમાંજ ઘણું કરીને અદેખાઇ માલમ પડેછે.

સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ.

સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ સર્વ પ્રકારે એક બીજાથી ઉલટા રસ્તા પકડેછે. દુર્ગુણની શરૂઆત લલચાવે તેવી હોય છે. દુનિયામાં વૃદ્ધિ પામવાનાં પેહેલાં ડગલાં આપણને ખુશી કરે તેવાં છે. પણ એ પ્રમાણે થવા દીધું તો આપણું સુખ સુકાં દાતરડાં જેવું થઇ જશે અને આપણી ઇચ્છા ભ્રષ્ટ થઇ પડશે. બીજી ગમ જોઇશું તો સદ્ગુણની શરૂઆત ઘણી મેહેનત ભરેલીછે. પણ તે ચાલુ રાખ્યાથી મેહેનત ઓછી થાયછે અને ખુશી વધતી જાયછે.

સદ્ગુણનો જેમ વધારો થતો જાયછે તેમ સંસારમાં આપણને ઘણું સેહેલું માલમ પડેછે અને તેનાં ફળ પુરી

રીતે મળેછે. સાગરરૂપી સંસારમાં આપણી આશાનો છેડો માલમ પડેછે. આપણે એક હદ જોઇએ છિએ જેની પછ-વાડે આપણે કાંઇજ જોઇ શકતા નથી. પણ (ડાક્ટર ફ્લેર કેહેછે કે) સદ્ગુણની આશા વધતી જાયછે અને છેડા વગરની માલમ પડેછે. "સદ્ગુણી માણસ પોતાનો ખરો રસ્તો પકડી રાખેછે. જેના હાથ ચોખા છે તે વધારે અને વધારે વૃદ્ધી પામતો જાયછે. વાજબી રીતે ચાલનારનો રસ્તો ઝળ-કતી રોશનીની પેઠે છે, જે ખરે મધ્યાને વધારે અને વધારે પ્રકાશે છે."

"ઉઠ આળસુ ઉઠ."

"એક રાતે મેં સ્વપ્નામાં મોટી નદી દીઠી. દુનિઆમાં તે સઉથી મોટી ગણાયછે. તે નદીના મોટા ગગડાટ ભરેલા અવાજથી મારા કાન બેહેરા થવા લાગ્યા. નદીની મોટાઇ, પોહોળાઇ અને વેગ જોઇને હું તો મોટા ગભરાટમાં તથા અચરતીમાં પડયો. પાણીનો મોટો ધોધ સો ફુટ ઉંચેથી પડતો હતો તે જોવાથી મારૂં આખું શરીર થરથર ધ્રુજવા લાગ્યું. મેં વિચાર્યું કે કોઇ પણ માણસ અથવા કોઇ પણ વસ્તુ તે ધોધ નીચે આવે તો, તેના ચુરેચુરા અને ભૂકે ભૂકા થઇ જાય.

"આવો વિચાર કરતાં તથા ઇશ્વરની અપાર શક્તિ વિશે ખ્યાલ કરતાં, ધ્રુજતે શરીરે હું આગળ જાઉંછું તો એક નાહાનું સરખું નાવ પાણીમાં મેં ઉછળતું દીઠું તે નાવમાં મને કોઇ માલમ પડ્યો નહીં. તે નાવ એટલું તો ઉછળતું હતું કે એક પળમાં, ભાંગીને તેના કકડે કકડા થશે એવી મને ધાસ્તી લાગી. મારાં દિલમાં આવ્યું કે તેની અંદર કોઈ માણસ કદાચ્ ગફલતીથી ભર ઉંઘમાં

પડેલું હશે. માટે હું મોટેથી સાદ મારવા લાગ્યો. મારી સાથે બીજાઓ પણ તેને ઉઠાડવા સારૂ મોટે મોટે સાદ મારવા લાગ્યા. પણ તે ઉઠયો નહીં. મને ખબર ન પડી કે તે મરી ગયલો છે કે ભર ઉંઘમાં પડેલો છે. અમારા કરતાં નદીનો ઘોંઘાટ સોગણો વધારે હતો. તે વાહાણ એક પળવારમાં ભાંગશે એવી મારી વધારે ખાતરી થતી ગઈ.

"તેવામાં પેલો ભર ઉંઘમાં પડેલો આળસુ જાગી ઉઠયો પણ હવે તેનો કંઇ ઉપાય રહ્યો ન હતો. હાથમાં હલેસુ પકડવાને જાયછે, તેવામાંજ તે વાહાણ મોટા સપાટાથી ભાંગી ગયું. ત્યારપછી તે કયાં ગુમ થયું અને કયાં ગયું તે વિષે હું કંઇજ ખ્યાલ કરી શકયો નહીં. તે બિચારા ગરીબનું મોત જોઇને હું મોટી દલગીરીમાં પડયો કે આ શું દેખાવ મારી નજરે આવ્યો. લાંબો વિચાર કરતાં માલમ પડયું કે એ દેખાવ આ દુનિયામાં ઘણોજ બોધ આપનારો હતો અને તેનો મુકાબલો મેં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે કીધોઃ—

"જે નદી મેં સ્વપ્નામાં એટલે ખ્વાબમાં દીઠી, તે નદીને મેં માણુસની હયાતીનો એક મોટો ઝરો લેખ્યો. તેની અંદર મેં જે વાહાણ જોયું તેને આ દુનિયા કરી ગણ્યું. તેમાં જે આળસુ માણુસ ભર ઉંઘમાં પડેલો હતો તે માણુસને મેં આ દુનિયા રૂપી વાહાણના આળસુ માણુસો જાણ્યાં. તેને જાગૃત કરીને ચેતવણી આપનાર ધર્મ ઉપદેશ કરનાર મહાપુરુષો લેખ્યા."

વાંચનાર, તું એવોજ ખ્યાલ કર કે તું તે વાહાણમાં પડેલોછે. માટે નીતિનો ઉપદેશ કરનારા પુરૂષો તને સાદ મારી ઉઠાડેછે તેઓનો સાદ સાંભળ; અને તારા શરીર-

માંથી આળસને દુર કરીને ઉઠ અને તારા દિવસ ભરાઇ ગયાછે એવું સમજ.

માણસનું મન.

માણસનું મન ઘણું ઊંડું છે. તેનું માપ થઇ શકતું નથી. કોઈ માણસ કેહેશે કે હું મહાસમુદ્રને માપું, હવાને માપું, આકાશને માપું, તો તે કદાપી હું માનીશ, પણ જે પુરૂષ એમ કેહેશે કે, હું માણસનાં મનને માપું તો તે મુદલ હું માનીશ નહીં. માણસનું મન ઘણું ઊંડુંછે. તેનો થાગ કદી લાગશે નહીં. તમે તમારા મિત્રનો સારો નરસો સ્વભાવ જાણી શકશો. તેની વિચાર કરવાની ને બોલવા ચાલવાની છટા જાણી શકશો પણ તેનું મન કદી જાણશો નહીં. તમે કદી કોઈપણ માણસનાં મન વિષે ખાતરીથી કહી શકશો નહીં.

ઘણા લોકોએ પોતાના મિત્રો અને પોતાનાં સગાંવાહાલાંઓ વિષે ઘણી વેળા ખાતરીથી કહ્યું હશે પણ તેઓ પોતાની ખાતરીમાં–પોતાનાં અનુમાનમાં નામુરાદ થયા હશે. માણસ પોતાનાં મનના વિચાર જાહેર કરેછે તે ઉપર આપણાથી વિશ્વાસ રખાતો નથી, તે ઘણાં કારણોને લીધે. કપટી માણસો બોલે એક, ને ધારે બીજુ. માટે કપટી ઉપર તો આપણો વિશ્વાસ રહી શકેજ નહીં.

કેટલાએક માણસના વિચાર પવનના જેવા ઉડતા ફરેછે. હમણા કંઇ વિચાર કરેછે ને ઘડી કે પળ પછી તે વિચાર ફેરવી નાખેછે. માટે તેવાઓની ઉપર પણ આપણો ઇતબાર રેહેતો નથી. કેટલાએક માણસો હિચકારા ને બિહિકણા હોયછે. તેઓ પોતાનો વિચાર જાહેર કરતાં મનમાં ઘણી ધાસ્તી રાખેછે. કેટલાએક લોકો વખત સમજેછે,

આ વખત વિચાર જાહેર કરવાનો છે કે નહીં તે તપાસેછે. તેવા માણસો ડાહ્યા અને સમજુ ઘણું કરીને હોયછે.

કેટલાએક ભોળા લોકો એકદમ પોતાનાં મનના વિચાર ઠગારી દુનિયાને જાહેર કરેછે તો તેઓને તથા દુનિયાને ઘણું નુકસાન ખમવું પડેછે, તેથી તેઓ બિચારા ભોળપણ તજી પોતાનાં મનના બધા વિચાર જાહેર કરતાં ડર ખાયછે. ત્યારે દુનિયાની હાલની હાલત તરફ વિચાર કરતાં એવું નક્કી માલમ પડેછે કે, હર કોઇ માણસનું મન માપવાની તજવીજ કરવી એ વ્યર્થ છે.

(બ્લેર તથા ગ્રેગરી વગેરેનાં લખાણ ઉપરથી.)

ભાગ ૩.

માણસની ગરૂરી.

વાંચનાર એક મુવેલાં માણસનું મુડદું જોઇને તારા મનમાં શું વિચાર આવેછે? જો તારામાં માણસાઇ હશે, જો તારામાં સદ્ગુણ અને નીતિનો ઝરો વેહેતો હશે, તો જોતાંજ તારાં દિલમાં લાગશે કે, માણસ આ દુનિયામાં જીવેછે ત્યાં સુધી પોતાની ગરૂરી, ખંધાઇ અને મુર્ખાઇ દેખાડેછે પણ આખરે તેના આવા હાલ થશે.

જ્યાં સુધી ઘટમાં પ્રાણછે ત્યાં સુધી માણસ પોતાનાં શરીર તરફ જોઇને ગરૂરી કરેછે. તે પોતાનાં શરીરની છાતી હાથની બાજુ તપાસેછે કે હું કેવો જોરાવર છઊં. તે દાહડામાં દસ પંદર વખત આરસામાં જોયછે કે હું કેવો ખુબસુરત અને રૂપાળો છઊં.

જ્યાં સુધી ઘટમાં પ્રાણછે ત્યાં સુધી તે પોતાની ફાંકડી ગાડીમાં બેસી મોટા દમામથી ઘોડાને ચાબુક મારતો ચાલેછે. તે પોતાની સુંદર વાડીમાં બેસી હાજીઆઓથી ગમત મેળવેછે. પણ ઘટમાંથી પ્રાણ ગયો કે તેવું તેનું શરીર ગંધાવા માંડેછે, અને ઘણા દાહાડા રહ્યુંતો તેમાં કીડા પડવા માંડેછે. જ્યારે તેની આસપાસનું માસ તદન ખવાઇને સુકાઇ જાયછે ત્યારે તેનું હાડપંજર માત્ર રેહેછે, અને ઘણો બિહામણો અને દલગીરી ભરેલો વિચાર આપણા દિલમાં તે જોયાથી પેદા થાયછે. તેમાં બિલકુલ માંસ કે નસ નથી. સઘળાં હાડકાં રહેલાંછે.

જુઓ એનું મ્હોડું, જુઓ એની આંખ, એનું નાક, એના દાંત. જુઓ એ સઘળું. અગાઉ તે ગરૂરીથી મુછ

ઉપર હાથ દઇ મોટા દમામથી ચાલતો. અગાઉ તે પોતાની કાન્તિ જોઇ મગરૂર રેહેતો. પણ જુઓ તેનો ચેહેરો હમણા કેવો બિહામણો અને દલગીરી પેદા કરે એવો થયોછે.

વાંચનાર, તું તારા તરફ જો. એક આરસામાં તારૂં મોહોડું જો. તારા શરીરના દરેક ભાગને નિરખી નિરખીને જો, અને વિચાર કર કે એ શરીરનું શું થશે? તાબડતોબ તને સુઝશે કે વેહેલો મોડો તેનો પણ તેવોજ હાલ થશે; બળીને ખાખ થઇ જશે. અને સઘળી પેહેલવાનગીરી, ને સઘળી ખુબસુરતી એક ઠેકાણે રહી જશે. એવો વિચાર આવ્યો કે તને તારી ગરૂરી, તારી ખંધાઇ અને તારી મુર્ખાઇ યાદ આવશે ને તું બોલીશ કે:—

"રે! આ 'મારૂં તારૂં" શા વાસ્તે! આ લુચ્ચાઇ દગાઇ શા સારૂં! સર્વ મિથ્યા છે. આપણો આત્માં આ શરીરગે, આ દોલતને, આ ઘરબારને, આ સગાંવાહાલાંને તથા આ ભાઈ બેહેનને મુકી એક પળ વારમાં ઓચીંતો ચાલ્યો જશે! અરે હું મારા શરીરની કાન્તિ દેખાડવાને ઘણી સંભાળ લઉં છઉં, પણ તેના તો આવા હાલ થશે.

"ત્યારે મારૂં શરીર મારી કાન્તિ કોને યાદ આવશે? થોડા દાહાડા સગાંવાહાલાંને અને પછી તેઓને પણ નહીં. ત્યારે દુનિયામાં મારી યાદ પછી કેમ રેહેશે. મારૂં શરીર અને મારી કાન્તિ એ સઘળું લોકો ભુલી જશે.

ત્યારે આ દુનિયામાં શું રહી જશે? કંઇજ નહીં પણ સારી કે માઠી કરણી. કંઇજ નહીં પણ સારૂં કે નરસું નામ. ત્યારે જેમ બને તેમ મારા ભાઇઓનું, મારા પડોસીઓનું મારા દેશીઓનું ને મારી મનુષ્ય જાતીનું સારૂં થાય તેમ મારા શરીરે અથવા મારા પૈસે રૂડું કરવા

મેહેનત કરૂં, અને સઘળી ગરૂરી ખંધાઇ અને મુર્ખાઈ છોડી દઊં."

વાંચનાર, તું જાતે જો ભલો હઇશ, તારાં અંતઃકરણમાં થોડો ઘણો પણ સદ્ગુણનો ઝરો વેહેતો હશે તથા તારામાં તારા પેદા કરનારનો જરા પણ ડર હશે તો આવા સંગીન અને વજનદાર તથા ઉમદા અને ઉત્કૃષ્ટ વિચાર આવ્યા વગર રેહેશે નહીં. પણ એ વિચાર પ્રમાણે ચાલવું મુશ્કેલ છે. આ દુનિયામાં લાલચની જાળ એવી પંથરાયલીછે કે તેમાં તું માછલીની પેઠે ફસાતો જઇશ.

દીવાનું તેજ અને ઉજાસ જોઇ તેમાં જેમ પતંગીયું ઝંપલાય છે; ખાવાની લાલચે માછલી જેમ જાળમાં જઇ ફસી પડેછે તેજ પ્રમાણે તારા હાલ ન થાયેં તેવી સંભાળ લેવી જોઇએ. પતંગીયાં કે માછલી કેવળ અજ્ઞાન છે. તેઓ જાણતાં નથી કે આ ઠેકાણે ફસવાનું છેં. પણ તને ઇશ્વરે બુદ્ધિ આપીછે, તું જાણેછે કે પતંગીઆની પેઠે દુનિયાની લાલચમાં ફસવાનું છે. માટે એવી લાલચથી પ્યારા ભાઈ તું ચેતતો રેહે.

પરસ્પરનું સુખ.

ઇશ્વરે આદમીને આ દુનિઆમાં એક બીજાને મદદ કરવાને પેદા કીધેલાંછે. માણસ જો એકમેકને મદદ ન કરે તો દુનિયામાં ખરાબી થાય. જેમ એક માણસનાં શરીરનો ભાગ પોતપોતાનાં અમુક કામો ન કરે તો શરીરની ઘણી ખરાબ અવસ્થા થાય. તેમજ જો આપણ માણસ જાત થઇને એક બીજાને મદદ ન કરીએ તો આપણી પણ તેવીજ હાલત થાય. જેમકે કાપડ વણનાર પોતાનું કાપડ વણવાનું કામ બંધ રાખે,

ખેડુત ખેતીવાડીનું કામ ન કરે, ધોબી લુગડાં ધોઇ ન આપે, ખલાસીઓ વાહાણ હંકારવાને ના પાડે, ખાણ ખોદનારા પણ પોતાનું કામ કરવું પડતું મુકે, તો આપણને પેહેરવાને કપડાં, ખાવાને અનાજ, બદલવાને લુગડાં, આપણા ઉપભોગમાં લાવવાને અનેક પદાર્થો મળે નહીં.

એકમેકને મદદ ન હોય તો આપણી હાલત થોડા કાળમાં જંગલી થઇ જાય. આપણને ખેતર ખેડવાને હળ બનાવવું જોઇએ, રેહેવાને ઝુંપડી બાંધવી જોઇએ, ઝુંપડીને છાપરૂં કરવાસારૂં નારીયેળી કાપવા માટે લોખંડનું ઓજાર જોઇએ, લોખંડનું ઓજાર બનાવવાને લોખંડ જમીનમાંથી ખોદી કાહાડવું જોઇએ અને એવી રીતે ઘણી ઘણી જાતની મેહેનત દર એક જણને કરવી પડે.

આ ઉપરથી સાફ માલમ પડેછે કે, હરેક માણસ પોતાનાં પોષણ તથા વૈભોગને માટે સઘલાં કામો કરવાને કેવળ અશક્ત છે. એટલુંજ નહીં પણ જે હાલ સુખ ભોગવેછે, તે તેના સ્વપ્નામાં પણ આવ્યું નહીં હોત. હાલ જે ઘણી સારી ઇમારત, વિદ્યાહુન્નરનાં કારખાનાં, આગબોટ, વિજળીના તાર, આગગાડી, મઝાના 'લાંગ ક્લાથ,ના' કોરા કડકડતા અંગરખા, કીનખાબની ટોપી, સુનાં રૂપાનાં ઘરેણાં, નાનાપ્રકારનાં પકવાનો, અને એ વગેરે બીજાં અગણીત સુખ આપણે ભોગવીએ છઇએ તે માત્ર માણસોની પરસ્પરની મદદથી મળેછે; માટે સર્વે માણસોએ એક બીજાને મદદ કરવી જોઇએ એકમેકની મદદ વગર માણસની હાલત સુધરવાનો ઉપાય નથી, માટે ભાઇઓ, એક રૂડું કામ કરવાને જેઓ તઇયાર થાયછે, તેઓને તમારાથી થાય તેટલી મદદ કરો.

એકમેકને બે રીતે મદદ થઇ શકેછે;—બુદ્ધિ વાપરવાથી લોકોનું સારૂં થાય તેમ કરવું અને બીજું પૈસા ખરચીને પરોપકાર કરવો. જો વિદ્વાન અથવા બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ પોતાની વીદ્યાબળે કરીને કંઇ લોકોનું કલ્યાણ થાય એવો ઉપાય બતાવે પણ પોતાની પાસે તે ઉપાય પ્રમાણે ચાલવાને પૈસા ન હોય, તો તે ઉપાય શા કામનો? તેમજ વળી એક પૈસાદાર પાસે ઘણો પૈસો છે પણ લોકોનું કલ્યાણ થાય એવી રીતે તે વાપરતો નથી તો તેના પૈસાનો યોગ્ય ઉપયોગ શું? વાસ્તે આ ઉપરથી દીસેછે કે, તવંગર લોકોએ વિદ્વાનોને મદદ કરવી, અને વિદ્વાનોએ પણ તેજ પ્રમાણે તવંગર લોકોને તેમના પઇસા ખરચ્યાનું સાર્થક થાય તેવો રસ્તો બતાવવો.

વાસ્તે રે દ્રવ્યવાન ગૃહસ્થો, તમે સમજી જઇને એકસંપથી મહા પુન્યનાં કાર્યો કરવા મંડી જાઓ. વિદ્યા ભણાવવાના મોટા અશ્રમો કાહાડો. વિદ્વાન અને નીતિમાન્ પુરૂષોને મોટા પગાર આપી લોકોને નીતિનો બોધ કરાવો, અશકતોનું પાલણપોષણ થાય તેવા ઉપાયો કરો. એમ કીધાથી તમે તમારી ફરજ આ દુનિયામાં બજાવી એ રીતનો તમને અતીઘણો સંતોષ થશે. ગરીબો પણ તમને એવાં કાર્યોમાં મદદ કરશે એટલુંજ નહીં, પણ તેઓ તમારા પુન્યનો પાડ વાળવાને એવી રીતે તે પ્રભુની ભક્તિ કરશે કે, જેથી તમારૂં કલ્યાણ સુરજ ચંદ્ર તપે ત્યાંહાં સુધી થશે. એવી રીતે પરસ્પર મદદ કીધાથી લાભ અને સંતોષ થાયછે.

નીચ માણસ.

જે પોતાની બુરી મતલબ પાર પાડવા જુઠાંનું સાચું ને સાચાનું જુઠું કરે, જે પોતાની બુરી મતલબ પાર પાડવા સારૂ ઊંધું ચતું ને આડું અવળું કરે, તે માણસ નીચ અને કમજાત જાણવો. શું દુનિયામાં બધાં માણસો નીચ અને કમજાત છે? ના, નહિં. એવા ઘણા પુરુષો છે કે જેએ પોતાની મતલબ એવી બુરી રીતે પુરી પાડતા નથી. એવા ઘણા પુરુષો છે કે જેઓ વાજબીની રાહે અને ન્યાયની રીતે પોતાના દુશ્મનોની સાંમે લડેછે. પણ તેની સાથે નીચ અને કમજાત માણસો પણ ઘણાં છે. અને એવાંજ માણસોથી સઘળા 'સૉક્રેટિસો' ને ખમવું પડયુંછે, પડેછે અને પડશે. એવાંજ માણસોથી ભલા અને સારી સુચના વાળાઓને કોઇ વેળા સોસવું પડેછે. એવાંજ માણસોથી દુનિયામાં અનીતિ અને દુરાચરણનું જોર વધેછે. હું ધારૂંછઊં કે નીતિવાન અને સદ્ગુણી માણસ ઇચ્છશે કે એવા માણસો દુનિયામાંથી જાયતો સારૂં. એવાં માણસો દુનિયામાં નહીં હોયતો સારૂં. પણ ઇશ્વરની સાહ્યતા વગર એ બનવું મુસ્કેલ છે.

બુરી મતલબ.

બુરી મતલબ ઘણાં કારણોથી નિકળેછે. એક માણસ મારાં કરતાં વધારે હુશિયાર અને કાબેલ ગણાતો હોય તેને તોડી પાડવા જ્યારે તક આવે ત્યારે તેને વિષે હું લોકોમાં ખોટો વેહેમ અને પોકાર ઉઠાવું, એ બુરી મતલબ. એક માણસે મારે વિષે ઘણી વેળા વાજબી રીતે ટિકા કીધી હોય અને દાવ આવે ત્યારે હું તેની ટિકા, વગર સાબીતીએ કરવા મંડી જાઊં એ બુરી મતલબ. મારા ધણીને, કે શેઠને ખુશી

કરવા જ્યારે વખત આવે ત્યારે એક ભલા માણસને લોકોમાં ઉતારી પાડવા મારાથી બને તેટલી તજવીજ કરૂં. એ બુરી મતલબ અજ્ઞાન લોકોને ખુશી કરવા અને તેઓમાં કીર્તી મેળવવા ધર્મને નામે એક નિર્દોષી માણસની નિંદા કરૂં, એ બુરી મતલબ. મારૂં ઘર અથવા ગજવું ભરવા અથવા અસલનું વેર લેવા દાવ પેચ શોધીને એકમાર્ગી માણુસ ઉપર ઉતરી પડું, એ બુરી મતલબ. અદેખાઇ, વેર, લોભ અને લાલચથી બુરી મતલબ ઉત્પન્ન થાયછે. આ, ઉપરથી આપણે વિચાર કરીએ કે નીચ અને કમજાત માણુસ કોણ?

જે પોતાની બુરી મતલબ પુરી પાડવા જુઠાનું સાચું, અને સાચાનું જુઠું કરેછે, જે પોતાની બુરી મતલબ પૂરી પાડવા ઊંધું ચતું અને આડું અવળું કરેછે, તે માણુસ નીચ અને કમજાત જાણવો. શું દુનિયામાં બધાં માણસો એવા નીચ અને કમજાત છે? ના; નહીં. એવા ઘણા પુરૂષોછે જેઓ પોતાની મતલબ એવી બુરી રીતે પુરી પાડતા નથી. એવા ઘણા પુરૂષો છે જેઓ વાજબીની રાહે અને ન્યાયની રીતે પોતાના હરીફોની સાંમે લડવાને ઉઠેછે. પણ તેની સાથે આ દુનિયામાં નીચ અને કમજાત માણસો પણ ઘણાંછે; અને એવાંજ માણસોથી "સાક્રટીસ" જેવા નિર્દોષી માણસોને સોસવું પડયુંછે અને પડશે. એવાંજ માણસોથી નેક અને એક માર્ગી માણસો દુઃખી થયાંછે અને થશે. એવાંજ માણસોથી દુનિયામાં અનીતિ અને દુરાચરણનું જોર વધ્યું છે અને વધશે. નીતિમાન્ અને ગુણવાન્ પુરૂષો એવું ઇચ્છેછે કે એવા માણસોની બુદ્ધિમાં સુધારો થાય. પણ ઇશ્વરની સાહ્યતા વગર તેમ બનવું ખચીત મુશ્કેલ છે.

ખરો ધર્મ તથા ખરો માર્ગ.

રે માણસ! તું નીતિ અને સદ્ગુણ છોડી કાળાં કરતુક કરતો હઇશ, તારા ભાઇબંધોનું માઠું ઇચ્છિ તેઓની ગરદન કાપવા ઇચ્છિતો હઇશ, દાહાડામાં નવસો—નવાણું વખત જુઠું બોલતો હઇશ, ખોટા સમ ખાતો હઉશ, તું દુરાચરણ અને વ્યભિચાર આચરતો હઇશ, તો એવો કયો ધર્મ છે, એવો કયો માર્ગ છે, કે જે તારા સર્વ પાંપનો નાશ કરે. એવો કયો ધર્મ અને માર્ગ છે કે જે તારા આવાં સઘળાં કરતુક છતાં તને સ્વર્ગ આપે. માણસ, તું ખાતરીથી જાણજે કે, દુનિયામાં એવો કોઇજ ધર્મ ને એવો કોઇજ માર્ગ છે નહીં. જો એવો ધર્મ હોત તો સઉ તેમાં ભરીાઇ જાત અને આપણી દુનિયામાં અનીતિ અને દુરાચરણનો મોટો ફેલાવો થાત.

પણ જો તું નિત્ય તારા પેદા કરનારનો ઉપકાર માની તેની પ્રાર્થના કરતો હઇશ, તું તારા ભાઇબંધોને તથા મનુષ્ય જાતીને ચાહાતો હઇશ, ગરીબોને તારી શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરતો હઇશ, તારૂં અંતઃકરણ ચોખું ને નિર્મળ રાખતો હઇશ, તું નમ્રતા અને દયા દેખાડતો હઇશ અને આ દુનિયામાં ઉપયોગી થવાને તારાથી બને તેટલી મેહેનત કરતો હઇશ તો એવો કયો ધર્મ છે કે, જે તને તારી આ બધી ભલાઇનો બદલો નહીં આપે? એવો કયો ધર્મ કેહેછે કે, ઇશ્વર તારી ઉપર આથી ખુશી નહીં થશે?

માણસ! તું બુધ્ધિવાન્ પ્રાણી છે. આટલા થોડા વિચાર તારી ખાતરી કરશે, કે નીતિ અને સદ્ગુણ એજ ખરો ધર્મ છે; નીતિ અને સદ્ગુણ એજ ખરો માર્ગ છે. તું ગમે તે ધર્મમાં હઇશ પણ તારી સારી કે માઠી કરણીનો બદલો તને સારો કે માઠો મળ્યા વગર રેહેશે નહીં.

આ સાદા વિચારથી માલમ પડશે કે એક ધર્મ છોડી બીજા ધર્મમાં જવાની જરૂર નથી. જે ધર્મમાં ઇશ્વરે જન્મ આપ્યો હોય તેજ ધર્મમાં રહીને સદ્ગુણથી ચાલી ઇશ્વરને ખુશી કીધો એટલે બસછે. ઇશ્વરને આપણાં ધર્મ સાથે કામ નથી, પણ આપણાં કર્મ સાથે કામ છે.

પાપી માણસ.

જેઓ મહા કરપીણ અને કાળાં કર્મ કરેછે તેઓને આપણે પાપી અને ચંડાળ કરી કહીએ છઇએ. તેઓને હડહડ કરી આપણે મંડળીમાંથી કાહાડી મુકીએ છઇએ. તેઓને આપણે ઘટતી શિક્ષાએ પોહોંચાડીએ છઇએ. એ સઘળું કરવું અવસ્ય કરીને જરૂરનું છે. તેવું કીધાથી તેઓમાંના ઘણા તો નહીં પણ થોડા પોતાની માઠી ચાલ સુધારી સદ્ગુણ આચરવા લાગેછે. માટે તેઓ ઉપર આપણી તરફનો તિરસ્કાર ને આપણી તરફની શિક્ષા જરૂર કરીને જોઇએ.

પણ પ્રિય વાંચનારાઓ, આપણે જો ઘણો વિચાર કરીશું ને બારીકીથી તપાસીશું તો પાપી અને ચંડાળ માણસોની ઉપર આપણને તિરસ્કારને બદલે દયા અને પ્રીતિ ઉપજશે, અને આપણે તે બધાઓની માઠી દશા ઉપર અફસોસ કરીશું. પાપી અને ચંડાળ માણસોએ કેવાં માબાપોને પેટ અવતાર લીધો છે, તે પ્રથમ તપાસવું જોઇએ. ઘણું કરીને તેઓનાં માબાપ તેવાં માઠાં કર્મ કરનાર હોય તો, તેઓ તેવાં થાય એમાં નવાઇ નહીં.

આપણે દુનિયામાં ઘણી વેળા એવું જોઇએ છઇએ. ભીલનાં છોકરાંઓ ભીલ ને કસાઇનાં છોકરાં કસાઇ થાયછે. એવાં છોકરાંઓ સદ્ગુણી માબાપને પેટે અવતાર લે, સદ્-

ગુણી માણસોનીજ દોસ્તી અને સોબતમાં રેહે, અને સારી નીતિની કેળવણી લે તો તેઓ ઘણું કરીને કાળાં અને માઠાં કર્મ કરનારા થશે નહીં.

બીજું આપણે તપાસવું જોઇએ છે કે ચંડાળ માણસોના સોબતી કેવાછે? માબાપ સદ્ગુણી, પણ સોબતી ખરાબ ચાલના હોય તો ઘણી વેળા તેઓ માઠાં કર્મ કરનાર થાયછે. માટે કેહાવું છે કે, પાપી અને ચંડાળ માણસનાં ઝેરનો ઝરો તેઓનાં માબાપ અથવા સોબતીઓમાંથી નિકળેછે. તેઓ જો જન્મથી સારી હાલતમાં આવ્યાં હોય તો એવા પાપી ચંડાળ નહીં કેહેવાત.

આપણે પોતે વિચારીએ કે આપણે તેવી હાલતમાં તેવાં માબાપોને પેટે અવતાર લીધો હોત તો, આપણે પણ તેવા થાત. જરૂર તેઓની ઉપર આપણને દયા આવેછે. મૂળ વાંક અને મૂળ તકસીર તેઓની નથી, તોપણ તેઓ ઇશ્વરના અને દુનિયાના તકસીરવાન્ છે, અને ખચીત તેઓની ઉપર તિરસ્કાર અને શિક્ષા લાગુ પડેછે.

આવાં માણસોની ઉપર આપણને પ્રીતિ અને દયા ઉપજેછે, પણ તેઓને માફ કરી શકતા નથી. આપણને પ્રીતિ અને દયા ઉપજેછે તેજ માટે આપણે ઇશ્વર પાસે માગીએ છઇએ કે હો ઇશ્વર! તું એવાં માણસોને પાપમાંથી કાહાડ અને સારાં કર્મ કરવાની બુદ્ધિ આપ.

લોભરૂપી સમુદ્રમાં નીતિ રૂપી વાહાણમાં બેસી ફરવા નિકળો; કેમકે એથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થશે. ઇશ્વરની મદદ બાકી રહેલા વખતને માટે તમે ખરાં દિલથી માગો તે મદદ મળ્યા વિના રેહેશે નહીં.

ભાગ ૪.

હું કોણ છું?

આ સવાલ ઘણો અગત્યનો છે. જે માણસ એ સવાલ સમજતો નથી, જે માણસ એ સવાલ પોતાને પુછતો નથી, તે માણસ ઇશ્વરનો ડર રાખી સારાં કામ કવચિંતજ કરેછે. પણ જે માણસ નીતિને ચાહેછે, પોતાના પેદા કરનારથી બિહેછે, પોતાનું દિલ સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવા ઇચ્છેછે, તે માણસને એ સવાલ ઘણો ઉપયોગી છે. તે માણસ એ સવાલ ઉપર સારી પેઠે વિચાર કરીને આ પ્રમાણે બોલેછે:—

હું માણસ છું. ઇશ્વરે મને સમજ તથા બુદ્ધિ આપીછે. સમજ તથા બુદ્ધિનાં જોરથી હું વિચારી જોઉંછું તો નીતિ તથા સદાચરણ આ દુનિયામાં ઘણાં જરૂરનાં માલમ પડેછે. નીતિ અને સદાચરણ ન હોય તો દુનિયાના માઠા હાલ થાય. જોરાવર નબળાને મારે, જુઠો સાચાને સપડાવે, ચોર શાહુકારને લૂટે અને ટુંકાંમાં આખી દુનિયા જુલમ અને મારફાડનું સ્થલ થઇ પડે.

માટે ઉઘાડું છે કે ઇશ્વરે આપણને આ દુનિયામાં નીતિથી અને સારાં આચરણથી ચાલવાને મોકલ્યાછે. ઈશ્વરની આજ્ઞાછે કે માણસ તું દુનિયામાં જા, નીતિ અને સદાચરણનાં કામ કર. તે આજ્ઞા પ્રમાણે માણસે ચાલવું જોઇએ. જેણે એ આજ્ઞા તોડી તેનું મોહો કાળું થયું. ઈશ્વર તે માણસનાં મોહોડાં સામું જોતો નથી. તે તેની ઉપર રીસે ભરાયછે.

જે મનુષ્ય દુરાચરણ કરીને પોતાનાં ઇશ્વરને રીસે ભરાવેછે તે માણસ વિચાર કેમ નથી કરતો કે મારે આ

કામ કરીશ અને ગરૂરી તથા મૂર્ખાઇ છોડી દઇશ. પછી મોત તારો વાહલો શબ્દ થશે અને મરવાને તું કદી નહીં બિહિશે. ઘણાં ખરાં માણસો મરવાને બિહેછે, કારણ તેઓએ પોતાની હયાતીમાં માઠાં કામ કીધાંછે. કેટલાએક માણસો મોતથી બિહિતા નથી, કારણ મોતની ભેટ લેવાને તેઓએ તૈયારી કરીછે, અને વારેઘડીએ તેનાંથી ડરીને સદ્ગુણનાં કામ કર્‍યાંછે.

માનવી! જરા તું અહીં અટક. ઉપર તારી નજર કર. તારૂં મસ્તક નમાવ અને આ થોડા શબ્દ બોલ કે—"ઇશ્વર તારૂં ડાહાપણ અત્યંત છે; તારી શક્તિ અપાર છે; જે શબ્દ વિષે અમે બોલતા હતા કે તે અમારો મોટો શત્રુ છે, પણ તેજ સદ્ગુણનો રસ્તો દેખાડનાર અમારો એક મિત્ર માલમ પડેછે. અમે બડબડતા હતા કે મોત આ દુનિયામાં શામાટે મોકલ્યું અને અમને શામાટે અમર નહીં કીધા? પણ હો ઇશ્વર, હવે અમે અમારી ભૂલ જોઇ. હે ઇશ્વર તારૂં કામ વાજબી અને ડાહાપણ ભરેલું છે. તેં મોતને આ દુનિયામાં જરૂરનું તથા અગત્યનું જાણ્યું. અને તારા પ્રાણિઓનો ક્રૂર સ્વભાવ જાણીને મોકલ્યું. હવે અમે ચૂક જોઇ અને "મોત" એ શબ્દ યાદ રાખવાની જરૂર જાણી. વાસ્તે હે દીનદયાલ તું અમને મદદ થા કે જેથી અમે મોતને યાદ રાખીએ.

ઇશ્વર? તું સાથેજ છે.

વાંચનાર! તું આટલા શબ્દ ઉપર તારૂં લક્ષ પોંહોંચાડ. તું આટલા શબ્દોને યાદ રાખ અને તેમને તારા પોતાના ગણ. એટલા શબ્દ તું તારા હઇયામાં કોતરી રાખ; કારણ એથી તું આડે માર્ગે જઇશ નહીં; એથી તું દુરાચરણ પકડીશ નહી. એથી તારા દુઃખના વખતમાં

સંતોષ અને દિલાસો મળશે; અને તારાં અંતઃકરણમાં નિર્મળતા અને ખુલાસો રેહેશે.

વાંચનાર ! તું એક બચ્ચાં તરફ જો. તે પોતાના વાહાલા પિતા સાથે ફરવા નિકળ્યો છે. તે વગર ધાસ્તીએ આગળ દોડેછે. તે વિચારેછે કે "હું ગમે તેમ નાચું, ગમે તેમ કુદું, તોપણ મને કોઈ પકડશે નહીં." ચાલતાં ચાલતાં એક ભયંકાર જંગલમાં બાપદીકરા આવી પોંહોંચ્યા. તે જંગલ ડરામણું અને વિક્રાળ છે; પણ તે છોકરો વગર ધાસ્તીએ કુદતો અને નાચતો આગળ ચાલ્યો જાયછે. તે કોઈની બિહિક અને દરકાર રાખતો નથી. કારણ તે જાણે છે કે મારી સાથે મારૂં રક્ષણ કરનાર મારો પિતા છે. એ હિંમત તેને મોટી છે. એ હિંમતથી તે ચાલ્યો જાયછે.

તેજ પ્રમાણે, પ્રિય વાંચનાર ! જે પુરૂષ પોતાના ખરા વિશ્વાસથી એવું માનેછે કે "ઈશ્વર તું સાથેજ છે" તે પુરુષ આ દુનિયાનાં સંકટ અને વિપત્તિરૂપી જંગલમાંથી વગર ધાસ્તીએ અને વગર હરકતે જઈ શકેછે. તેને માથે ગમે તેવી આફત અને ગમે તેવું દુઃખ આવી પડેછે તોપણ તેની ધાસ્તી તેને મુદ્દલ લાગતી નથી. કારણ તે વિચારેછે કે "મારૂં રક્ષણ કરનાર ઇશ્વર મારી સાથેજછે" આ હિંમતથી જે વિપત્તિ અને ધાસ્તી ભરેલા જંગલમાં તે થોડા દિવસ મુસાફરી કરવાને આવ્યો છે, તે જંગલમાં કંઇપણ સંકટ અને દુઃખની દરકાર કીધા વગર, પોતાનો રસ્તો કાપેછે. આ હિંમતથી તે સદા સુખી અને સંતોષી રેહેછે.

તે વિચારેછે કે "મારો આ દુનિયાનો પિતા દુઃખ કે મંદવાડના વખતમાં મારી પડખે આવીને ઉભોછે તેથી જ્યારે મને ઘણો સંતોષ અને આનંદ ઇપજેછે, ત્યારે

મારો સ્વર્ગનો પિતા મારી સાથેજછે, એમ હું જાણું તો મને કેટલો સંતોષ અને આનંદ ઉપજતો જોઇએ?" પેલાં બાળકની પેઠે આ દુનિયાના જંગલમાં 'મારો પિતા મારી સાથેજ છે' એ વિચારથી મંદવાડ અને વિપત્તરૂપી વાઘ વરૂની ધાસ્તી રાખ્યા વિના તે હસતો અને કુદતો ચાલેછે અને વારેઘડીએ બોલેછે કે "ઇશ્વર! તું સાથેજ છે."

વાંચનાર! તું હવે બીજી તરફ નજર કર. એક માણસ ભયંકાર અને કમકમાટ ઉપજે એવાં કામ કરેછે. પોતાના શત્રૂનાં ઘર ઉપર મધ્યરાતે તરવાર બાંધીને ચહડી જાયછે. પોતાના શત્રૂને ભર ઊંઘમાં પડેલો જોયછે. તે એણીગમ અને પેલીગમ નજર કરેછે. પછી એકલો સમજી, કાહાડેછે પોતાની તરવાર, કરેછે પોતાનું કાળું, ભોકેછે તરવાર તેનાં કાલજામાં. અને લોહીલુવાણ કરી લેછે તેનો પ્રાણ.

પણ એની જગાએ કોઇ બીજો માણસ લો. તે જાણેછે કે "ઇશ્વર! તું સાથેજ છે." તે માણસ કદાચ અજાનપણે ક્રોધમાં આવીને પોતાના શત્રૂનું ખૂન કરવા આવેછે; આસપાસ કોઇ નથી તોપણ તેવામાં તેને તરત યાદ આવેછે કે "ઇશ્વર! તું સાથેજ છે. આસપાસ બીજો કોઇ નથી પણ તું છે." એવું વિચારીને તે પસ્ચાત્તાપ કરવા મંડી જાયછે અને પોતાનાં મોહોડામાં જોરથી તમાચો મારી બોલેછે કે "અરે હું શું કાળું કરવા તૈયાર થયો છું!!" એટલું બોલી થરથર ધ્રુજતો પોતાનો રસ્તો પકડેછે. પોતાના દુષ્ટ વિચારનો બહુ પસ્ચાત્તાપ કરેછે અને ઇશ્વર પાસે હાથ જોડીને ક્ષમાં માંગેછે. આ પ્રમાણે તે દુર્ગુણ છોડી સદ્‌ગુણ પકડેછે, ને ઇશ્વર તું સાથેજ છે, એ નિત્ય યાદ રાખેછે.

———

મારાં દિલમાં કાંટા ભોકાયછે.

અરે! હું આવો વૈભવ ભોગવુંછું. સાત માળની હવેલીમાં રહુંછું. તરેહ તરેહનાં પકવાન અને ભોજન જમુંછું. નરમ મખમલની તળાઇમાં અને નકસીદાર છતરપલંગમાં સોઉંછું બે ઘોડાની ફાંકડી અને અવાજ કરતી ગાડીમાં મોટો "બહેજાદ" થઇ ફરવા નિકળું છું. તેથી લોકો સમજેછે કે હું સુખી અને ફિકર વગરનો છું. પણ અરે મારાં દિલમાં જે કાંટા ભોકાયછે તે તેઓ જાણતા નથી. હું આવા સણગારેલા દીવાનખાનાંમાં આરામ લેવાની નરમ ખુરસી ઉપર બેઠોછું. પણ તે ખુરસીમાં કાંટા ભોકાતા હોય એમ મને લાગેછે. મારાં કરેલાં હાલ મને યાદ આવેછે અને હઇડે વાગેછે.

અરે! મેં એટલી બધી દોલત, એટલા બધાં તરકટ કરીને, ને ગરીબોને બુમ પડાવીને એકઠી કીધી. તે શા વાસ્તે? તે કેટલા દિવસની સાહેબી અને સુખ ભોગવવા? હાલ હું આવા મોટાં દીવાનખાનાંમાં નરમ ખુરસી ઉપર બેઠોછું. પણ અરે જીવ? એ આરામ મને કેટલા દિવસ મળશે! મેં જાણ્યું કે સારા માઠા ઉપાય કામે લગાડી મોટી દોલતનો ખજાનો એકઠો કરીને તથા મોટી હવેલી બંધાવીને સુખ ભોગવું. પણ હાલ મને સુઝેછે કે એ સુખ ઘણીજ થોડી મુદત સુધી મને મળશે. ઘણું ઘણું પચાસ યા સાઠ વરસ મળે તો મોટું નસીબ. પચાસ સાઠ વરસ પણ નક્કી નહીં. ઇશ્વરનું તેડું આવ્યું તો આ ઘડીએ અને આ પલે સર્વ છોડીને ચાલવું પડે.

ત્યારે મારી હાયભરેલી મોટી દોલત શું કામની? અરે! આ દોલત મેળવવાને મેં કેટલા બિચારાં ગરીબ માણસોને રડાવ્યાંછે? કેટલી ઉથલ પાથલ કીધીછે? કેટલી વિધવા-

ઓની તથા કેટલા માબાપ વગરનાં છોકરાંઓની દોલત પચાવીછે? કેટલી વખત માલમાં કાવતરાં કરીને બિચારા ખરીદદારોને રડાવ્યાછે? દાહાડમાં કેટલી બધી વખત હુ જુઠું બોલ્યોછું. લોકોની દોલત પચાવી જવા મેં કેવા કાવાદાવા કીધાછે? અને કેવી તરેહથી તેઓનાં કુટુંબમાં કજીયા ને કંકાસ ઉઠાવ્યાછે?

ત્યારે આ બધી હાયભરેલી મારી દોલત, હાયભરેલી ગાડી ઘોડા, અને હાયભરેલું સ્વાદિષ્ટ ભોજન! મેં જાણ્યું કે દોલત મેળવીને હું સુખીયો અને સંતોષી થઇશ પણ પુરો દુઃખીયો અને અસંતોષી થયોછું. મને મારા સઘળા વૈભવમાં મારાં કાળાં કરતુક યાદ આવેછે. ઇશ્વર મને કેવી શિક્ષા કરશે તેનો બહુ ઉચ્ચાટ થાયછે. હું સુખ ચેન અને આરમમાં રેહેવાની ઘણીપણ તજવીજ કરૂંછું પણ મારૂં અંતઃકરણમને તેમ રેહેવા દેતું નથી. મારાં અંતઃકરણમાં કાંટા ભોકાયા કરેછે.

હે ઇશ્વર! મારા કરતાં એક ખેડુત કેટલો સુખી છે! તે પોતાનાં ખેતરમાં પોતાનાં વાહાલાં બઇરી છોકરાંઓને લઇને તાપણી કરવા બેસેછે. ખેતરમાં આખો દિવસ હળ ખેંચીને જે સુકો રોટલો તે જમેછે. તેમાં તેને એટલી તો મિઠાસ લાગતી હશે કે તે મિઠાસ મને મારાં છપન જાતનાં પકવાનમાં લાગતી નથી. તે નિરાંતથી અને સબુરીથી મીઠી ઊંઘ કાહાડેછે.

લોકો તેને ગરીબ જાણીને દુઃખ અને વિપત્તિમાં પડેલો સમજેછે. પણ તેના કરતાં અરધો પણ સુખી હું પોતે નથી. તેની નાહની ઝુપડી તેને જેટલું સુખ અને જેટલો સંતોષ આપેછે તેટલું સુખ અને તેટલો સંતોષ મારા બાગબગીચા કે મારી સુંદર હવેલીમાં મને નથી. કારણ

તેનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને ચોખુંછે તેથી તે પોતાની નાહાની ઝુંપડીમાં ઘણો સુખી અને સંતોષી રેહેછે. મારૂં અંતઃકરણ મેલું અને નિર્દયછે તેથી મારી મોટી હવેલીમાં પણ હું દુઃખીછું. અરે! આવો પસ્ચાત્તાપ જ્યારે હમણા થાયછે, ત્યારે મરવાનાં બીછાનાં ઉપર કેટલો થશે તથા કાંટાથી મારૂં દિલ કેટલું જખમી થશે તેનો કંઇ પણ ખ્યાલ મારાથી હાલ થઈ શકતો નથી.

મારે તૈયારી કરવી જોઇએ.

હું દુનિયાદારીમાં પડું તેની અગાઉ મારે કેટલીએક અગત્સની તૈયારી કરવી જોઇએ. આ દુનિયા એક મહાસાગર છે, જેમાં કોઇપણ ખલાસી જરૂરની. તૈયારી કર્યા વિના પડી શકેજ નહીં. મહાસમુદ્રમાં તુફાનની ધાસ્તીછે, ખરાબાની ધાસ્તીછે, આડું અવળું નિકળી જવાની ધાસ્તીછે. તે ધાસ્તીમાંથી બચવાને વાહાણવાળાઓને ઘણીએક તૈયારી અગાઉથી કરવી પડેછે. તેમજ દુનિયાનો સમુદ્ર, જેની માંહે સેંકડો જંજાળ અને વિપત્તિ ભોગવવાની તથા લોભ લાલચમાં ફસવાની ધાસ્તીછે તે સમુદ્ર હું ખેડવા નિકળું તેની અગાઉ મારે કેટલીએક અગત્યની તૈયારી કરવી જરૂર છે.

હું એક ખલાસીનો દાખલો લઊં. તે પોતાનું મોટું વાહાણ વગર તૈયારી કરવે મોટા સમુદ્રમાં ઝોકાવી ચાલ્યો જાયછે. તેણે પોતાના નવા સહડ પવનની ઉપર ચહડાવ્યાછે. પુઠનો પવન હોવાથી તે પોતાનો રસ્તો સરસર કાપતો જાયછે. વાહાણ મધ્યેના માણસો વાહાણની સારી ચાલ જોઇને ખુશાલી અને આનંદના પોકાર કાહાડે છે.

થોડાએક કોસ વહાણે સહી સલામત રસ્તો કાપ્યો એટલામાં અંધારી ઘોર રાત પડી અને એકાએક મોટું

તુફાન થયું. નાખુદા અને ખલાસીઓ બિચારા વિચારમાં પડ્યા. તેઓ પાસે હોકાયંત્ર નહીં હતું કે તેઓને પોતાનો ખરો રસ્તો સુઝ પડે. તેઓ પાસે વાયુયંત્ર પણ નહીં હતું કે જેથી તુફાન અગાઉથી માલમ પડે અને સઘળી ગોઠવણ કરવાને બની આવે. તેઓ પાસે ઘડીઆળ પણ ન હતું કે જેથી તેઓને દરીયા ઉપરની જગો ઓળખવા બની આવે. તેઓ બિચારા વગર તૈયારી કરવે અને વગર હથિયારે મોટો સમુદ્ર ખેડવાને નિકળ્યા હતા. વાહાણ તુફાનનાં જોરથી ત્રણ ત્રણ મથોડાં ઉછરવા માંડ્યું. ઉતારૂઓ ખુશીના પોકાર મારતા હતા તેને બદલે રડાકુટ અને કાકાયારીના અવાજ કાહાડવા લાગ્યા. તરેહ તરેહની માનતા અને ક્રીયાઓ કરવા માંડી. સ્ત્રી પોતાના ભરથાર સામું અને ભરથાર પોતાની સ્ત્રી સામું, પુત્ર પોતાનાં પિતા સામું અને પિતા પોતાના પુત્ર સામું આંખમાં આંસુ લાવીને જોવા લાગ્યા કે મોતનો વખત પાસે આવ્યો.

બધા એક બીજા સામું પ્યારથી જોયછે પણ એક શબ્દ પણ બોલી શકે નહીં. તેઓએ ઇશ્વરની પ્રાર્થના અને ભક્તિ કીધી કે અમને બીજી દુનિયામાં સારી જગો આપ અને એક બીજાથી છુટા ન પાડ. એવામાં તે સુંદર વાહાણ એક મોટા ખરાબા ઉપર અથડયું; તેના ચુરેચુરા અને કટકેકટકા થઇ ગયા સર્વે માણસ કીકીયારી પાડતાં ડુબી ગયાં. એ પ્રમાણે મેં તે વાહાણને જોયું. તે જરૂરની તથા અગત્યની તૈયારી કર્‌યા વગર નિકળ્યું હતું. તેના કટકેકટકા થયા અને તે મધ્યેનાં માણસો ડુબ્યાં.

એજ પ્રમાણે વગર તૈયારી કરવે, અને વગર હથિયારે દુનિયાદારીના સમુદ્રમાં, આત્મારૂપી વાહાણને ઝોકાવું તો

મારા ખરેખર એવાજ બુરા હાલ થશે. મારે અગત્યનાં હથિયારો સાથે રાખવાં જોઇએ, નહીંતો મારૂં આત્માંરૂપી વાહાણ ખરાબા ઉપર ચહડી ઝીંકાઇ જશે અને તેના કટકેકટકા થશે.

અરે મારા જીવ! દુનિયાદારીના સમુદ્રમાં તારે માથે જે વિપતિ પડવાનીછે તેનો તું વિચાર કર. તરેહ તરેહનાં રોગ અને તરેહ તરેહનાં દરદ તારી ઉપર પડશે. તરેહ તરેહનાં દુ:ખ અને તરેહ તરેહનાં જંજાળ તારે ગળે વળગશે. તરેહ તરેહની લાલચ અને તરેહ તરેહના લોભ મોટી જાળમાં તને ફસાવશે. તરેહ તરેહના આકારમાં અને તરેહ તરેહના દેખાવમાં મોત પોતાની બીહામણી શીકલ દેખાડશે.

એ સઘળા વખતને વાસ્તે, અરે મારા જીવ! તેં શું તૈયારી કીધીછે? તેં તારી સાથે કયાં યંત્ર અને કયાં હથિયાર રાખ્યાંછે? હોકાયંત્ર, વાયુયંત્ર વગેરેનાં હથિયારની જરૂર સમુદ્રના ખલાસીનેછે પણ તું દુનિયાદારી ખલાસીને એથી વધારે મજબૂત અને એથી જુદાંજ હથિયારની જરૂરછે. તને એવાં હથિયાર રાખવાં જોઇએછે કે જેથી તારો હંમેશ બચાવ થાય. અને ગમે તેવાં દુ:ખને, દરદને, તથા મોતને વખત એ હથિયારો નસાડે. એ હથિયારો કયાં તે રે જીવ! તું વિચાર કર. તે હથિયારો શોધવાની ઘણી ખરી ખટપટમાં તું પડીશ માં. કારણ મહાપુરૂષોએ તે હથિયાર શોધી કાહાડેલાંછે. તું એ હથિયારનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કર એટલુંજ જોઇએછે.

એ હથિયાર નથી તરવાર, કે નથી બરછી, કે નથી હોકાયંત્ર. તે હથિયાર માત્ર "નીતિનાં મૂળતત્વ"છે. જેણે નીતિનાં તત્વને પોતાનાં હથિયાર કીધાં છે, તેને

દુઃખના વખતમાં, દરદના વખતમાં, ગરીબાઇના વખતમાં અને મરવાના વખતમાં, કંઇ પણ હરકત પોંહોંચવાની નથી. તે પોતાનાં સંકટ અને વિપત્તિના વખતમાં ખુશી અને સંતોષી રેહેછે. ખુશી અને સંતોષ એટલા સબબથી રેહેછે કે સ્વર્ગમાં જઇને પોતાનાં વાહાલા પિતા ઇશ્વરને મળવાની તે મોટી ઉમેદ રાખેછે. એ હથિયારથી તે સમજેછે કે આ દુનિયાનું સુખ માત્ર ચાર દિવસનું છે. પેલી દુનિયાનું સુખ અમર અને હમેશ લગીનું છે. માટે આ દુનિયાનાં દુઃખ અને રોગની તે દરકાર કરતો નથી. તે ખાતરીથી જાણેછે કે હું મારો રસ્તો ગમે તેવા વખતમાં પણ સહી સલામત કાપીશ. વાસ્તે રે જીવ! તું તારાં હથિયાર નીતિનાં મૂળતત્વોને કર અને પછી કમ્મર બાંધીને દુનિયાદારીમાં પડ.

હવે બધું સુઝેછે.

એક રાતના મારી આંખ જલદીથી ઉઘડી ગઇ અને હું આ પ્રમાણે વિચારમાં પડયો:—"મારી ઉમ્મર એકાવન વરસની થઇ આજ કાલ કરતાં એકાવન વરસ ગુજરી ગયાં. આ શું ગજબ! હવે ઘણાં વરસ જીવશ એવું મને લાગતું નથી. જીવી જીવીને હવે પાંચ કે સાત વરસ વધારે જીવીશ. એટલાં એકાવન વરસ જતાં વાર ન લાગી તો હવે પાંચ કે સાત વરસ નિકળી જતાં શું વિલંબ લાગશે? એ પાંચ કે સાત વરસ કાલ કેહેતામાં નિકળી જશે, ને મોતના દુત આવીને મારી ગરદન ઉપર બેસશે.

પણ અરે મારા જીવ! તેં હજુર સુધી તૈયારી કીધી નથી. તારા કોણ જાણે શું હાલ થશે? તારા બધાં વરસ પાણીમાં ગયાં. તેં ઇશ્વરને એક પણ દિવસ નિરાંત કરીને

નારાં અંતઃકરણથી ભજ્યો નહીં. તેં દુરાચરણને વાસ્તે પશ્ચાત્તાપ કરીને તેની પાસે માફ માગી નહીં.

મેં ઘણી વખત મોહોડેથી ઇશ્વરનું નામ લીધુંછે. ઘણી વખત ઇશ્વરની પ્રાર્થના કીધીછે, પણ તેમ કરતી વખતે મારૂં દિલ સાફ અને નિર્મળ રાખ્યું નથી. પ્રાર્થના કરતી વેળાએ મારાં મોહોડાંમાંથી જે શબ્દ નિકળતા હતા તેનો અર્થ પણ હું સમજતો નહીં હતો, અને સમજવાની ઇચ્છા પણ કોઇ દિવસે નહીં કીધી. પ્રાર્થના કરતી વેળાએ મારૂં મન હજારો વસ્તુ ઉપર દોડતું હતું. ઇશ્વરને એક ચિત્તે ભજવાનાં સેહેલાં કામમાં મેં આટલી બધી ગફલત કીધી. દાહાડાના ચોવીસ કલાક તેમાં બે કલાક પણ મેં મારા ઇશ્વરનું ભજન કીધું નહીં. અને મારાં પાપનો ખરાં અંતઃકરણથી પશ્ચાત્તાપ કરીને તેની પાસે ક્ષમા માગી નહીં.

આવું સેહેલું કામ હું નહીં કરી શકયો. એમાં મને એક દોકડાનો કે પૈસાનો પણ ખરચ બેસતો નહીં હતો. અરે! આવું વગર ખરચનું અને વગર મેહેનતનું કામ પણ હું કરી નહીં શકયો. મારો સઘળો વખત આળસમાં, લોકોની નિંદા અને ચાપળુસી કરવામાં તથા તરકટ અને દગલબાજી કરવામાં ગુજારયો. ખરેખર મેં મારાં વરસો પાણીમાં નાખી દીધાં. અરે! આ કેટલો પશ્ચાત્તાપ થાયછે! પણ ઘણું મોડું થયું.

હવે કદાચ હું સદગુણ આચારી ઇશ્વરની ભક્તિ કરૂં પણ તે શાં કામનું? કાંહાં એકાવન વરસ, અને કાંહાં પાંચ કે સાત વરસ? મારી આસપાસ સર્વ માણસ ભર ઊંઘમાં સુતેલાં છે; અને મને મોટી ફિકર અને પશ્ચાત્તાપ થાયછે. મને સુઝતું નથી કે મારી ઉપર હવે શું કમબખ્તી ગુજરશે. હે જગતપતિ! હે મહાદયાળુ! હે પરકૃપાળુ! હે

સર્વશક્તિમાન! તું મને મદદ થા. મને સુઝતું નથી હવે હું શું કરૂં. મને મારી ભર જુવાનીના દિવસ હમણા યાદ આવેછે. પ્રાર્થના કરવાનો રાતનો વખત રંડીબાજીમાં, ખ્યાલ ટપ્પામાં, અને બદફેલીમાં ગુજારયો. દિવસે રૂડાં કામ કરવાનો વખત આળસઇમાં, ગપ્પા મારવામાં અને લોકોની નિંદા કરવામાં ખોયો. મારી ભર જુવાનીના દિવસ હમણા• મને સાંભરેછે. અરે મારી જુવાની! તેં તારો ખીલતો વખત માણસ જાતનું રૂડું કરવામાં તથા ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવામાં નહીં ગુજાર્યો!

હે મારા ઇશ્વર, હે મારા સ્વર્ગના પિતા, તું મને મારી જુવાની પાછી આપ. અને એવું કર કે હું જીવ્યોછું તેટલાં બીજાં વરસ વધારે જીવું; જેથી મારી માઠી ચાલમાં ફેરફાર કરીને મારો સઘળો વખત લોકોનું કલ્યાણ કરવામાં તથા તને ભજવામાં રોકું. હે ઇશ્વર, તું એટલી મારી ઉપર કૃપા કર. હું ફરીથી માગી લઉંછું કે એવું નહીં બને જે હું ભાગેલાં તુટેલાં દિલે આ દુનિયા છોડી ચાલતો થાઉં. હે ઇશ્વર, તું એવું બનવા દઇશ માં. હું કોલ આપુંછું કે મારો વખત હું રૂડી રીતે વાપરીશ. વાસ્તે મારો વાસો હું સ્વર્ગમાં લઉં તેવી તૈયારી મને કરવા દે. પછી ગમે ત્યારે આ દુનિયામાંથી મને બોલાવ, હું તારી પાસે હસતો અને ખુશી થતો આવીશ.

ખરી મોટાઇ

માનવી! તારી ખરી મોટાઇ શામાંછે તે તારે જાણવું જોઇએ. તું ઘણી વેળા ભુલાવો ખાઇને નજીવી વસ્તુમાં મોટાઇ સમજેછે, તે મોટાઇ દુનિયાના લોકોને કેટલીએક વેળા ખરી માલમ પડેછે, પણ ઇશ્વરની નજરમાં તે બદામ

બરાબર હોયછે. જે પુરુષ લાખો રૂપીઆનો ધણી હોય તેને તું મોટો માનેછે; જે પુરુષ ગાડીઘોડે અને બાગબગીચામાં ફરતો હોય તેને તું મોટો લેખેછે. જે પુરુષ લડાઇમાં સેંકડો માણસને કાપીને ફતે મેળવતો હોય તેને તું મોટો સમજેછે, જે પુરુષ ઊંચો પોશાક પેહેરતો હોય તેને તું મોટો માને છે.

પણ રે માનવી! તેમાં તું ભુલાવો ખાયછે, તું જે માંણસને મોટો કેહેછે, તેનામાં ખરી મોટાઇ નથી. મોટાઇ મેળવવાને વાસ્તે મનુષ્યમાં જે અગત્યના ગુણ જોઇએ તે ગુણ તેની પાસે નથી. માટે ઇશ્વર તેવી મોટાઇને એક બદામ જેવી લેખેછે. ખરી મોટાઇ પૈસામાં, બહાદુરીમાં, પોશાકમાં અને દમામમાં નથી. ખરી મોટાઇ ઇશ્વરની પ્યારી અને વાહલી વસ્તુમાં છે. ઇશ્વરની પ્યારી ચીજ "પઇસો" નથી. ઇશ્વરને પૈસો વાહલો હોત તો તેણે તે આડો અવળો ફેંકી દીધો હોત નહીં. ઇશ્વરે પૈસાને નજીવી વસ્તુ ગણી આડો અવળો વેરી નાખ્યોછે કે જેને જોઇએ તે લુટી લે. પૈસો ઇશ્વરને વાહલો હોત તો તે પોતાના સદ્‌ગુણી સેવકોનેજ આપત. પણ ઇશ્વરે આડો અવળો પૈસાને ફેંકી દીધો છે, અને તેનો વૈભવ દુરાચરણી અને નઠારા લોકો પણ કરેછે.

ઇશ્વર સદ્‌ગુણી મનુષ્યને કેહેછે કે "મનુષ્ય! તું પૈસા મેળવવામાં મોટાઇ સમજતો ના. તું સદ્‌ગુણી હઇશ તો મારો વાહલો અને માનીતો છે; વાસ્તે પૈસામાં જો ખરી મોટાઇ હોત તો હું તે લુટાવવા મુકત નહીં પણ તારા જેવા સદ્‌ગુણી અને લાયકીવાળા પુરૂષનેજ માત્ર બક્ષીસ કરત. હું પૈસાને તુચ્છ અને નજીવ વસ્તુ ગણુંછું. તે મેળવવામાં તું મોટાઇ માનીશ ના."

આ ઉપરથી માલમ પડેછે કે પૈસામાં ખરી મોટાઇ નથી. એક તવંગર ગૃહસ્થને લોકો બન્ને હાથે સલામ કરતા હોય,

તો તે તવંગર ખરી મોટાઇ પામેછે એવું ચોકસ કેહેવાશે નહીં. કારણ દુનિયાના લોકો તેને માન અને આબરૂ આપેછે, તે સભ્યતા લેખે આપેછે પણ તેથી તે મોટો છે એમ ચોકસ ઠરતું નથી.

માણસની ખરી મોટાઇ, નીતિ અને સદ્‌ગુણમાં છે. ખરી મોટાઇ મેળવવાને માણસને પોતાની દાનત પવિત્ર અને સાફ રાખવી જોઇએ. ખરી મોટાઇ મેળવવાને માણસે પોતાના ભાઇ બંધો ઉપર હેત અને પ્યાર રાખવો ઘટેછે. અને પોતાથી બને તેટલી પૈસાની તથા ઉદ્યોગની મદદ કરવી જોઇએ છે. ખરી મોટાઇ મેળવવાને વાસ્તે સદ્‌ગુણ આચરીને દુરાચરણનો ત્યાગ કરવો ઘટેછે. ટુકાંમાં—ખરી મોટાઇ મેળવવાને ઇશ્વરની બિહિક અને ધાસ્તી રાખવી જોઇએછે અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું જરૂર છે. વાસ્તે હો માનવી! તું જાણજે કે તારી ખરી મોટાઇ ઇશ્વરનો ડર રાખવામાં તથા તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવામાં છે અને બીજાં કસાંમાં નથી.

હું ઇશ્વરનો કેટલો આભારી!

મારા પરમ ઇશ્વર! હું તારો કેટલો બધો આભારી થયો છું! તેં મારી ઉપર કેટલી બધી કૃપા કીધીછે! તેં મારી કેટલી બધી બરદાસ્ત લીધીછે! હે ઇશ્વર! તેં જે મારી ઉપર કૃપા કીધી છે અને તેં જે મારી બરદાસત લીધીછે તેનો ખરો ખ્યાલ હું કરી શકતો નથી. તોપણ હું જરા લાંબો વિચાર કરી જોઊંછું ત્યારે તારો અત્યંત ઉપકાર થયલો માલમ પડેછે. હું મારી પોતાની તરફ નજર કરૂંછું એટલે તારો ઉપકાર જોઇ શરમીંદો થઇ જાઊંછું.

હું જોઊંછું કે તેં મને માણસનો અવતાર આપ્યો છે અને ઢોર પશૂનો નહીં. એ તારો કેટલો ઉપકાર! જો

ઢોર પશુનો અવતાર આપ્યો હોત તો મારામાં આત્માં ક્યાંહાથી હોત? મારી કેવી અવસ્થા થાત? હું કેવો અ-વાચક રહેત? મારામાં બુદ્ધિબળ કેટલું થોડું હોત? અને હું તને ક્યાંહાંથી ઓળખત? પણ હે ઇશ્વર તેં મારા ઉપર કેટલી બધી બક્ષીસ કીધીછે કે મને મનુષ્યનો અવતાર આપ્યો! પણ અરે ધિક પડયો મારો અવતાર કે એવી અમુલ્ય બક્ષીસનો હું ઉપયોગ કરી શકતો નથી.

આ દુનિયામાં અને પેલી દુનિયામાં મારૂં સારૂં થાય એવું વિચારીને તેં મને મનુષ્યનો અવતાર આપ્યોછે. એ તારો ઉપકાર કાંઇ જેવો તેવો અને નજીવો નથી. પણ અરે? એ શિવાય તેં મારા ઉપર બીજા હજારો ઉપકાર કીધાછે. હવા વગર મને એક પળ ચાલે નહીં તે સ્વાસ લેવાને વાસ્તે તેં મને આપીછે. પાણી વગર મને એક ઘડી ચાલે નહીં તે પીવાને મને આપ્યુંછે. અન્ન વગર મને એક દિવસ ચાલે નહીં તે મારે વાસ્તે ઉત્પન્ન કીધુંછે. એ તારી મારા ઉપર કેટલી કૃપા?

વિચાર વગરના મૂર્ખ અજ્ઞાન લોક અન્ન, પાણી અને વાયુને મુલ્ય વગરની વસ્તુ ગણેછે, કારણ તેઓને થોડી મેહેનતે અને થોડે ખરચે સેહેલાઇથી મળી શકેછે. તેવા પુરૂષોને દોલત મળેછે તોજ તેઓ તારી કૃપા સમજે છે. દોલત નથી મળતી તો તારે વિષે માઠું બોલેછે. પણ એ મૂર્ખ લોકો વિચાર કરતા નથી કે લાખો રૂપીઆનો ખજાનો, અન્ન પાણી નહીં મળ્યું તો કંઇજ કામનો નથી. જે વખત તરસ અને ભુખ લાગેછે તે વખત લાખો રૂપી-આનો ખજાનો ખાવા પીવાને કામ આવતો નથી.

આફ્રિકા કે આરબસ્તાનનાં રેતીનાં રણુ મધ્યેના એક મુસાફરને હું જોઉંછું. તે પોતાના ઉંટની ઉપર સોનાંના

પુતળીઆં અને રૂપાંના ચાકળીઆં ભરીને મુસાફરી કરવા જાયછે. પણ તેની પાસે પાણીની સિરોઇ ખાલી થઇછે. તે પોતાની આસપાસ નજર કરેછે અને રેતી શિવાય કાંઈપણ તેનાં જોવામાં આવતું નથી. તે 'પાણી પાણી' કરીને બુમ પાડેછે અને આંખમાં આંસુ લાવી ઇશ્વર સામુ જોયછે. એટલામાં સામેથી એક મુસાફર આવતો નજરે પડેછે. એક ગુંટડો પાણીને વાસ્તે તે પોતાનો સઘળો ખજાનો તેને આપવાને તૈયાર થાયછે. તેજ વખત તે પાણીની કિંમત પૂરી રીતે સમજેછે. તેજ વખતે તે લાખો રૂપીઆનો ખજાનો ધુળ અને રાખ બરાબર ગણેછે.

વાસ્તે ઇશ્વર મને ખજાનો આપે તોજ હું તેનો આભાર માનું એવો હું મૂર્ખ થતો નથી. ખજાનો આપે કે નહીં તોપણ જે વસ્તુ વગર મને ઘડીભર ચાલે નહીં તે વસ્તુ આપેછે તેજ બસ છે. એ આભાર ઇશ્વરનો કાંઇ જેવો તેવો નથી. આ અમુલ્ય વસ્તુને માટે જે લોકો તેનો આભાર નથી માનતા તેઓને જોઇને હું અત્યંત દલગીર છઊં. શાવાસ્તે કે તેઓ પોતાના ઉત્પન્ન કરનારને માઠું લગાડેછે.

એક પિતા પોતાના જે પુત્રનું સદા રક્ષણ કરે, તેજ પુત્ર એક દમડીની બિસાત સારૂ તેનો બીજો અત્યંત ઉપકાર ભૂલી જાય તો, તે પિતાને કેટલો ક્રોધ ઉપજે? એવો પુત્ર નિમકહરામ, પાજી અને લુચ્ચામાં ખપે. તેટલા માટે ઇશ્વર મને પૈસાની બક્ષીસ, (જે બક્ષીસ અન્ન પાણી તથા હવા આગળ એક દમડી કરતાં પણ ઓછીછે, તે બક્ષીસ) ન આપે તો શું હું ઇશ્વરનો બીજો અત્યંત આભાર ભૂલી જાઊં? ના; નહીં. જે દુષ્ટ માણસ ભૂલી જવા ઇચ્છતા હોય તેઓને ભૂલી જવા દો, પણ હું તો મારા જન્મ સુધી ભૂલીશ નહીં.

જે લોકો પાસે પૈસા નથી તેઓ આખો દિવસ બડબડ કરીને પોતાનું પેટ બાળેછે તથા ઇશ્વરને વિષે માઠું બોલેછે, તેઓ પોતાથી ઉતરતી હાલતવાળાઓની તરફ જોતા નથી. મને ઇશ્વરે રેહેવાને વાસ્તે એક નહાની ઝુપડી આપીછે; તેછતાં હું સંતોષથી રહી તે દયાળુ કીરતારનો આભાર માનુંછું. કેમકે હું ઘણાઓને જોઊંછું તો તેઓને સૂર્યના બળતા તાપથી, પવનનાં મોટા તોફાનથી, વરસાદના મોટા ઝપાટાથી અને શરદની અતીસેં તાહાડથી પોતાનાં શરીરનું રક્ષણ કરવાને એક પણ એવી ઝુપડી નથી.

મને સુવાને બીછાનું મળેછે પણ કેટલા એકને તે પણ મળતું નથી. હું હજારો આંધળાઓને, હજારો પાંગળાઓને રસ્તામાં એક પૈસાને વાસ્તે બૂમ-બરાડા પાડતાં જોઊંછું; પણ સારાં ભાયગે ઇશ્વરે મને તેવી હાલતમાં મેલ્યો નથી. હું હજારો દરદીઓને જોઊંછું; કોઇને કોહોડ નિકળેલો, કોઇને પગ સુજેલો, કોઇનું માથું ગુમડાંથી ભરાયલુ, કોઇનું મોહોડું ફોલ્લાઓથી સડેલું, કોઇનું આખું શરીર લોહી પરૂથી વેહેતું, કોઇને જલંદર કોઇને સંધીવા થયલો; એવા તરેહ તરેહના હજારો દરદીઓને હું જોઊંછું, પણ ઇશ્વરે મને તેવા દરદોથી વેગળો કીધો છે.

વાસ્તે એ તે કૃપાળુ ઇશ્વરનો મારી ઉપર કેટલો ઉપકાર!! ઇશ્વરે મને દોલતનો મોટો ખજાનો આપ્યો હોય અને હું મારી કાયાથી નિરોગી ના હોઊં તો, શું કામની એ દોલત, અને શું કામનો એ ખજાનો?

વાસ્તે હે ઇશ્વર! જે દરીદ્ર અવસ્થા લાચારોની છે અને જે દરદ અથવા રોગો તેઓને લાગેલાં છે તે દરીદ્ર અવસ્થાથી અને દરદ તથા રોગોથી તેં મને મોકળો કીધોછે, તેનો ઉપકાર હું કેમ વિસરૂં? જે નફટ લોકો

તારો ઉપકાર માનવો છોડી દઇને તારે વિષે માઠું બોલેછે તેઓની હાલત ઉપર મને ઘણીજ દયા ઉપજેછે. ઇશ્વરે ફલાણાને આપ્યું અને મને નહીં, એવો દોષ હું કદી મારા ઇશ્વર ઉપર મુકીશ નહીં. તેણે જે કીધુંછે તથા મને આપ્યું છે તે વાજબી વિચારીનેજ; વાસ્તે તેનાં કીધેલાં કામથી અને આપેલી બક્ષીસથી સંતોષ રાખીને હું હરદમ આ પ્રમાણે બોલું છઊં કે "હે ઇશ્વર હું તારો અત્યંત અભારી છઊ."

મારૂં ખરૂં ડાહાપણ.

આ દુનિયાનું સુખ અધુરૂં અને ક્ષણભંગુર છે તે શોધવામાં મારૂં ખરૂં ડાહાપણ નથી. તોપણ તે અધુરૂં અને થોડા દાહાડાનું સુખ શોધવામાં હું મારાથી બનતી સઘળી મેહેનત કરૂં છઊં. મારાથી બને તેટલા સર્વ ઉપાય વાજબી કે ગેરવાજબી—કામે લગાડું છઊં. પણ અરે! હું કેવો મારા પોતાના લાભ વિષે સંભાળ વગરનો છઊં. હું કેવો મારા પોતાના ફાયદા માટે પણ આંધળો–ભીત છઊં?

હું જાણું છઊં કે હું સારાં કામ કરીશ; બધા મનુષ્યને મારા ભાઇ બરાબર લેખી તેઓને દુ:ખના અને સંકટના વખતમાં સાહ્ય થઈશ, હું મારા વેહેવારમાં ચોખ્ખો અને ધાનતદાર રહીશ, હું મારૂં અંતઃકરણ સારૂં ને ચોખ્ખું રાખીશ, ટુંકાંમાં હું મારા ઇશ્વરથી બિહને તેના કાયદા પ્રમાણે ચાલીશ, તો મરી ગયા પછી મને નિરંતર સુખ મળશે. મને એવી જગ્યા મળશે કે જ્યાંહાં મોત જેવું કંઇ નથી, દુ:ખ અને વિપત્તિ, રોગ અને દરદ જેવાં સંકટ નથી. મને એવી જગ્યા મળશે કે જેને વઇકુંઠ અથવા સ્વર્ગ કેહેછે, જેનાં સુખનો પૂરો વિચાર હું લાવી શકતો નથી.

એવું નિરંતર અને ખરૂં સુખ શોધવાની તજવીજ કરવાને બદલે આ ભણભંગુર દુનિયાનું અધુરૂં અને થોડી મુદતનું સુખ શોધું છઊં. ધુળ પડી મારાં જીવતરમાં. હું મારા લાભને માટે ગમે તેવી મેહેનત કરૂં, મારો જાન પટકી નાખું એવો મારો સ્વભાવછે, ત્યારે અરે જીવ! મને વિચાર થાયછે કે અહિંનું થોડી મુદતનું અધુરૂં સુખ મેળવવા હું એટલી બધી મેહેનત કરૂં છઊં પણ નિરંતર સુખ વિષે એટલો બેપરવા કેમ રહું છઊં. કારણ ઉઘાડુંછે. મને મારા પેદા કરનાર ઉપર વિશ્વાસ નથી. મરી ગયા પછી મારા શા હાલ થશે? તે હું જાણતો નથી. મને સારી કે નરસી જગા મળશે એ મારાથી કેહેવાતું નથી. એ પ્રમાણે હું નાસ્તિકને ઇશ્વરની હયાતી વિષે શકછે. તેથી મારાથી કેહેવાઇ શકાતું નથી કે, મને મરી ગયા પછી સુખ મલશેકે નહીં?

જે વસ્તુ વિષે મને શકછે, જે વસ્તુ વિષે મારી ખાતરી નથી, તે માટે હું શું કરવા માથાફોડ કરૂં? પણ જે વસ્તુ વિષે મને ખાતરીછે કે થોડું ઘણું અથવા થોડા દાહાડાનું પણ સુખ મને મેહેનત કીધાથી તથા ગમે તેવા ઉપાયો કામે લગાડ્યાથી તથા ગમે તેવાં ઊંધાચતાં કીધાથી મળશે. તે માટે હું મેહેનત કેમ ન કરૂં?

પણ મારી અક્કલ ક્યાંહાં ગુમ થઇ ગઇ? હું શું આવો નાસ્તિક છઊં કે મારા ઇશ્વરને હું નથી માનતો? હું શું આવો અજ્ઞાન અને મૂર્ખ છઊં કે, તેની હસ્તી વિષે મારી ખાતરી નથી? બળ્યો મારો મનુષ્ય દેહ, બળ્યો મારો અવતાર. આ દુનિયાની અંદર કરોડો વસ્તુ પેદા થઇછે તેમાં હું મારી બુદ્ધિથી કોઇ પણ બનાવનારી ધારણા જોઊં છઊં, ઉપર આકાશ અને નીચે જમીન તરૂફ નજર કરૂં છઊં,

તે ઉપરથી સઘળી વસ્તુનો બનાવનાર ઇશ્વરછે એવું સાબીત થાયછે.

હું ઇશ્વર ઇશ્વર કરી ઘણી વેળા સાદ પાડું છઊં, તે છતાં તેને વિષે મને શક ઉપજેછે! ફટ ફટ મારો અવતાર. શક નહીં ઉપજતો હોય તો, હું મારા ઇશ્વરથી ડરૂ, હું સદ્ગુણનાં કામ કરૂં, ને નિરંતર સુખ સોધું. પણ શક ઉપજેછે, ખચીત શક ઉપજેછે. પણ એ શક મારે તદન કાહડી નાખવો જોઇએ. કંઇ વખત લાગે તો ફિકર કહીં. પણ ઇશ્વર છે કે નહીં એવો શક મુદલ રેહવો ન જોઇએ.

સદ્ગુણને માટે સારી અને દુર્ગુણને માટે માઠી જગા આપશે એ વિષે શક મુદલ રેહેવો ન જોઇએ. નહિંતો હું મારો સ્વાર્થ હાથે રહીને બગાડું છઊં. હું મારી છરી મારાંજ ગળાંમાં ખોસું છઊં. માટે વિચાર કરી આ શક દૂર કરવા મારે ઢીલ કરવી ન જોઇએ. વાસ્તે ચાલ હું એકલો પેલા ખુણામાં જઇ થોડો વિચાર કરી મારો શક દૂર કરૂં.

હું ચંડાળને મારા ઇશ્વરની હયાતી વિષે શક ગયો. હું ખુણામાં વિચાર કરવા આવ્યો, પણ મારી બુદ્ધિ કયાં ગુમ થઇ ગઇ? મારૂં ડાહાપણ ક્યા ખાડામાં પડયું? જે ધુળ મારા પગ તળે કચરૂં છઊ તે ધુળની મારી તાકાદછે કે એક રચકણુ પણ બનાવું? નહીં મારી તાકાદ નથી.

ઇશ્વરની બનાવેલી વસ્તુમાંથી સેંકડો વસ્તુને જુદા જુદા આકાર આપી હું બનાવું, પણ મારી કે હરકોઇ માણસની તાકાદછે કે, જે વસ્તુ ઇશ્વરે પેદા કીધી નથી તે હું પેદા કરી શકું. હું મારે બેસવાસારૂં એક સુંદર લાકડાંની ખુરસી બનાવું, પણ તે શાંમાથી? જે લાકડું ઇશ્વરે પેદા કીધુંછે તેમાંથી. પણ મારી મગદુરછે કે તે લાકડું હું ઉત્પન્ન કરૂં?

જે ધુળ ઉપર હું ચાલી જાઊં છઊં, તે ધુળની એક રજ મારા હાથમાં લઉં છઉં. સાદી આંખે જોઉં છઉં તો તે રજ રેતીના દાણા કરતાં પણ ઘણીજ નાહાની માલમ પડેછે. પણ જો તે રજને એક સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રની મદદથી જોઉં તો તેની આસપાસ સેંકડો ઝિણી રચકણો વળગેલી દેખાશે. હું વિચાર કરૂંછ કે તે સાથી વળગેલી છે? શું તેની આસપાસ સરસ કે સુંદર લગાડયોછે! ના કંઇજ નહીં. ત્યારે શા આધારથી આટલી બારીક રજની આસપાસ બીજી સેંકડો રજો વળગી રહીછે?

મોટા વિદ્વાનો કદાચ કેહેશે કે–સૂક્ષ્મ આકર્ષણે કરીને-પણ એ આકર્ષણની શક્તિ આવી ક્યાંહાંથી? અથવા એ બારીક રજમાં એ શક્તિ મુકી કોણે? આનો જવાબ એટલોજ કે–તે આવી જગત–કીરતાર પાસેથી, ને તે મુકી જગત–કીરતારે. આથી વધારે ખાતરી ભરેલો જવાબ આપવાની કોઈની મગદુર નથી.

દુનિયામાં લાખો પ્રાણીઓ, ઝાડપાનો તથા કરોડે બીજા નિર્જીવ પદાર્થો કોણે બનાવ્યા? સૃષ્ટિમા સૂર્ય, ચંદ્ર, ગૃહ તથા તારા કોણે બનાવ્યા? મારા ઇશ્વરે કે જેની શક્તિનો કંઇ પણ વિચાર મારાથી થઇ શકતો નથી. હું એક ઘાસના તણખલાંમાં પેદા કરનારની અપાર શક્તિ જોઊં છઊ. ત્યારે આખી સૃષ્ટિની ઉત્પન્ન થયલી ચમત્કારી વસ્તુઓમાં તે બનાવનારની કેટલી શક્તિ હશે? કેટલું તેને ડાહાપણ ખરચ્યું હશે?

હું એક તમાચો મારી શરમિંદો થાઊં છઊં. આંખમાં આંસુ લાવી આકાશ તરફ જોઉ છઊં ને પશ્ચાતાપ કરી ક્ષમા માગું છઊં. હે ઇશ્વર તારી હયાતી વિષે હું નાસ્તિકને થોડીવાર શક ગયો, પણ જરા વિચારથી, તથા

બુદ્ધિ ગુમ થઇ ગઇ હતી તેને ઠેકાણે લાવ્યાથી હું તને દરેક વસ્તુમાં ખુલ્લી આંખે જોઉં છઉં.

હવે મને કોઇપણ તરેહનો શક નથી. હે ઇશ્વર મને શકતો અગાઉ પણ મુદલ નહીં હતો. પણ હું વિચાર કરવા બેઠો કે મારૂં ખરૂં ડાહાપણ હંમેશનું સુખ સોધવામાં છે, તે સુખ હું શોધતો નથી તે થોડી મુદતનું નજીવું. સુખ સોધવાને મારો સદાનો સ્વાર્થ ખોઉં છઉં; તેનું કારણ શું? મારા પોતાના લાભ માટે દેખતી આંખે આંધળો રહું છઉં તેનો અર્થ શો?

તેનું કારણ, તેનો અર્થ કંઇજ નહીં પણ આજ કે મને મારા ઇશ્વરમાં પુરતો વિશ્વાસ નથી. નહિં તો હું આવો મતલબીઓ મારા લાભને માટે મારો જીવ પટકી નાખું. તેવો તે નિરંતર સુખ શોધ્યા શિવાય કેમ રહું. એ સવાલ ઉપરથી મને શક ગયો કે રખેને મારા પેદા કરનાર ઉપર મારો વિશ્વાસ ન હોય. એજ સવાલ ઉપરથી શક ગયો ને બીજા કશાથી નહીં.

પણ હો ઇશ્વર! તારે વિષે મારો આગળ શક નોહોતો, હમણાં નથી ને હવે પછી થશેજ નહીં. એટલો વિચાર કીધાથી હો મારા સ્વર્ગના પિતા! તારે વિષે મને પૂરો ભરોસો આવ્યો. એટલો થોડો વિચાર કીધાથી હો ઇશ્વર! મેં જાણ્યું કે નિરંતર સુખ મેળવવાને હું તજવીજ કરતો નથી, તે એટલાજ માટે કે મારામાં મૂર્ખાઇ છે. મારામાં અંધાપો છે. હો ઇશ્વર! હું મૂર્ખ, હું આંધળો મને મારો પોતાનો લાભ માલમ પડતો નથી. મને મારો પોતાનો લાભ સુઝતો નથી. હું ચાર દહાડાનાં સુખને માટે હમેશનાં સુખનો વિચાર કરતો નથી, માટે હો ઇશ્વર બળ્યો મારો અવતાર. હે ભગવંત! મને એવી બુદ્ધિ આપ કે નિરંતર

સુખ મેળવવાને કંઇ યોગ્ય ઉપાય કરૂં, કેમકે હું જાણું છું કે મારૂં ડાહાપણ હંમેશનું સુખ શોધવામાં છે.

હે ઇશ્વર મેં જોયું કે મારૂં ખરૂં ડાંહાપણ નિરંતર સુખ શોધવામાં છે, તે મારે શોધવું જોઇએ. તેની શોધ પછવાડે મારૂં તન મન લગાડવું જોઇએ. દુનિયામાં કોઇ એવો માણસ નહીં હશે કે વેહેલું કે મોડું એ સુખ શોધવા તજવીજ નહીં કરતું હશે. ગમે તેવો પાપી ચંડાળ હશે પણ તે પોતાના મરવાના ચોકા ઉપર એવી ઇચ્છા કરશે કે મને પરલોકમાં નિરંતર સુખ મળો.

તેની ઇચ્છા મિથ્યા છે. તે પોતાનાં કરેલાં કાળાં કર્મ માટે પસ્ચાત્તાપ કરેછે અને જાણેછે કે મને નિરંતર સુખ મળવાનું નથી. તે છતાં આ પ્રમાણે બોલેછે કે, 'હો ઇશ્વર મારા અપરાધ મને ક્ષમા કર અને મને નિરંતર સુખ આપ.' એ પ્રમાણે હું જોઊં છઊં તો સઘળા વેહેલા યા મોડા નિરંતર સુખ શોધવા માગેછે. પણ એ પ્રમાણે ખુશીમાં આવે તે વખતે એ સુખનો વિચાર કરવો એ ખચીત વ્યર્થ છે.

તે સુખ વિષેનો અગાઉથી વિચાર કરવો જોઇએછે. તે સુખની બાળપણામાંથી શોધ કરવી જોઇએછે. ઇશ્વર કેહેછે કે 'રે કાળાં માથાના માનવી, મુક્તિ–ધામ પ્રથમ તું શોધ, અને પછી દુનિયાની લાલચને વળગ.' ખરેખર તેમજ કરવું જોઇએ. આવું અગત્યનું અને મહા-ભારત કામ કોણ જાણે વળી કયા મુરત ચોઘડિયાં સારૂ અટકાવી રાખું?

મારી અને દરેક માણુસની એજ ઇચ્છા હોવી જોઇએ કે પેહેલાં મુક્તિ–ધામની નિરંતર સુખની શોધ કરવી, અને પછી બીજી વસ્તુ ઉપર ધ્યાન પોંહોંચાડવું. જ્યારે

પાકી ઉમ્મરે પોંહોંચી મરવાની તૈયારી થશે, જ્યારે સાથરા ઉપર પડી પ્રાણપોકની તૈયારી થશે ત્યારે આ નવી અને મહાભારત વસ્તુ વિષે વિચાર કરવો વ્યર્થ છે.

આ પ્રમાણે આપણા ખરા લાભને માટે ઢીલ કરી, એ ગરદન કાપીને પાછી સજીવન કરવાની તજવીજ કર્‍યા બરાબર છે. ખરેખર જ્યારે આ દુનિયામાં સુખની જરા પણ આશા રેહેતી નથી, ત્યારે નાચાર થઇ બીજી દુનિયાનું સુખ શોધવા વિચાર કરીએ, એ સદ્‌ગુણ અને નીતિનું કામ નહીં. એ કીધાથી આપણે ઇશ્વર પાસે જતા નથી, પણ એથી ઉલટું આપણે તેથી વધારે ને વધારે વેગળા થતા જઇએ. માટે મુક્તિ–ધામ શોધવું હોય, નિરંતર સુખ મેળવવું હોય તો મને તથા સર્વેને ઘટેછે કે પેહેલાંથીજ એ શોધનો વિચાર કરવો, ને તે પછવાડે મંડવું.

આપણો જીવ તદન આપણા ઇશ્વરમાં લગાડવો જોઇએ, એટલુંજ નહીં પણ આપણી બધી ભક્તિ, આપણી બધી શક્તિ, દુનિયાનો સઘળો હલકો ને નીચો લાભ પડતો મુકી, આ ઘણાજ મહાભારત ફાયદા માટે કામે લગાડવી. અને આપણી આશાની મતલબને પોંહોંચવાને જે જે કામ ઇશ્વરે આ દુનિયામાં કરવાને સોંપેલાં છે તે ઉપર જરૂર જેટલુંજ લક્ષ આપવું.

ત્યારે શું આપણે મુક્તિ–ધામનાં સુખનો વૈભવ ભોગવવા માંગીએ છઇએ? માંગતા હોઇએ તો આપણાં કામોમાં આપણી મુખ્ય ઇચ્છા પ્રગટ કરવી જોઇએછે. મેહેનત કર્‍યા વગર તથા પરસેવો ઉતાર્‍યા વગર માણસ અનાજ વાવીને કાપી શકતો નથી. ત્યારે શું સદ્‌ગુણનાં કામોમાં હાલચાલ કર્‍યા વગર તે એવી આશા રાખશે કે હું એક-દમ સ્વર્ગમાં જઇશ.

જો માણસો પોતાની તરેહ તરેહની મતલબો પૂરી પાડવા કેવી કેવી યુક્તિ કરેછે? અને કેટલી કેટલી રંજ ખેંચેછે? જો એક લોભી માણસ એક સરખી મેહેનતથી દુનિયામાં ફતેહ પામવાને કેવો ઉદ્યોગ કરેછે? કેવો તે પોહોર ઉગતા ઉઠે છે? કેવો તે રાતના બાર બાર વાગતા સુધી પોતાનું શરીર ખેંચે છે! એ બધું શું કરવા! આ દુનિયામાં ખજાનો અને જર એકઠો કરવા.

માણસો આ પ્રમાણે આ દુનિયામાં પોતાનું સુખ શોધવા આવી રંજ ખેંચેછે, ત્યારે વગર રંજ ખેંચવે સ્વર્ગની વસ્તુઓ પોતાની મેળે કદી તેને મળશે? ના કદી નહીં. માણસ, મારા ભાઈબંધ, કદી એવી આશા રાખીશ નહીં. ચાલો ત્યારે હું પણ તૈયાર થાઊં ને તમે તૈયાર થાઓ. ચાલો આપણે મુકી દઇએ સઘળી ઢીલ અને આળસાઇ અને મુકી દઇએ આ દુનિયામાં સુખ વિષેનો લાંબો વિચાર.

ચાલો આપણ, એક પિતાના, ભાઇઓ, તાકીદ કરો. મુક્તિ–ધામની શોધ પછવાડે આપણે વળગી રહીએ. આ દુનિયાની સઘળી વસ્તુઓને ખરી વસ્તુ મેળવવા સારૂં આપણા મુખ્ય હથિયારો કરીએ. એક વખત એ પ્રમાણે કીધું; એક વખત આપણાં મનનો નિશ્ચય કીધો તો પછી કંઇ મુશ્કેલ લાગશે નહીં. વાસ્તે હું તૈયાર થાઊં છઊં અને તમે પણ થાઓ; કેમકે આપણું ખરૂં ડાહાપણ મુક્તિ–ધામ અને નિરંતર સુખ મેળવવામાં છે.

કેવો હું મૂર્ખ.

અરે હું કેવો મૂર્ખ! નીતિનો અને સદ્દગુણનો માર્ગ પકડવામાં પ્રથમ મેહેનત નહીં કીધી. નીતિની બાબદો ચિત્ત દઇને થોડા દહાડા હું વાંચવા લાગ્યો.' પાછું મારૂં મન

ફરી ગયું. મને ટાહેલાં જેવું લાગ્યું તેથી મેં કંટાળો ખાધો અને બીજી રમુજી અને જાણવાજોગ બાબદો વાંચવાં લાગ્યો. મેં જોયું કે નિત્ય તેનું તેજ.

રામાયણ સાંભળતાં એક જણે સાર કાહાડયો કે રાવણ સીતાને લઇ ગયો તેની ઉપર રામચંદ્રજીએ ચહડાઇ કરીને સીતાને લઇ લીધી તેમાં એટલું બધું ટાહેલું શું? એટલો રામાયણનો પોથો શો?

તેમજ મેં પણ નીતિની બાબદ થોડા દાહાડા વાંચી સાર કાહાડયો કે ઇશ્વરથી બિહિવું અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું, એ માણસનો ધર્મ છે. હવે એ ટાહેલું શું કરવા વાચું? કોણ માથું દુખાવે, નિત્ય તેનું તેજ.

પણ અરે હું મૂર્ખ, મારી બુદ્ધિ થોડીવાર ગુમ થઇ ગયલી હતી, તે ઠેકાણે આવી. નીતિનો સારતો એજછે કે ઇશ્વરથી બિહિવું અને તેની આજ્ઞા માનવી. પણ એ સાર સમજ્યો તે શું કામનો, એ પ્રમાણે ચલાતું નથી. જો હું એ પ્રમાણે ચાલું તો પછી જોઇએ શું? પણ દુનિયા એવી રીતે રચેલીછે કે, તરેહ તરેહના લોભ અને વિકાર ઉત્પન્ન થાયછે અને પતંગીયાની પેઠે દેખતી આંખે આંધળા થઇ માણસો દુખી મરેછે.

હું જાણું છઊં, કે નીતિનો અને સદ્ગુણનો માર્ગ આ છે, તે છતાં લોભની લાલચે ફસાઇને પતંગીયા જેવા મારા હાલ થાયછે. તેને માટે નિત્ય મારે નીતિનો બોધ વાંચવો કે સાંભળવો જોઇએ. તેથીજ મારી બુદ્ધિ ઠેકાણે રેહેશે. નિત્ય નીતિ અને સદ્ગુણ તરફ મારૂં મન લગાડનાર ઉપાય જોઇએ.

દુનિયાની લાલચ આગળ હું ત્રણ વરસનું બચ્ચું છઊં, અને જેમ બચ્ચાંને વારે ઘડીએ બોધ કીધાથી તે સાવધ

રેહેછે, તેમ મને પણ બોધ થવાની જરૂરછે. લાલચના ફાંદાથી દૂર રાખવાને તે એકની એક વસ્તુ ઘણી કામની છે.

માણસ મરી જાયછે ને હું મશાણ કાંડે અભડવા જાઊં છઊં, ત્યાંહાં માણસને ચેહ ઉપર બળતાં જોઇ મને દિલમાં ઘણું લાગેછે કે મારા પણ એજ હાલ થશે. તેથી મને વૈરાગ પ્રાપ્ત થાયછે. અને કાળાં કર્મ કરવાં મુકી દઊં એમ લાગેછે; પણ સ્મશાનમાંથી ઘેર આવ્યો એટલે પાછુ તેનું તે.

એ પ્રમાણે આ દુનિયાની લાલચછે. તેને માટે બળદને મારવા જેવી પરોણી નિત્ય મારાં દિલમાં મારવી જોઇએ; કે હું સીધે રસ્તે ચાલ્યો જાઊં. એ પ્રમાણે જો નહીં હોત તો ધર્મની જરૂર ન હોત. દુનિયાની રચેલી લાલચને માટે એવી જરૂર છે.

તેમજ સદ્ગુણની તથા નીતિની વાત સાંભળવાની તથા વાંચવાની જરૂરછે, ગમે તેવી રીતે તે લખેલી હોય—સારી અથવા ખરાબ ઇબારતે—તોપણ મારે વાંચવી તથા સાંભળવી જોઇએ. મારે ઇબારત સાથે કામ નથી, મતલબ સાથે કામ છે. ખરો હું મૂર્ખ! હવેથી હું નીતિ ઉપર ચિત્ત લગાડીશ.

ગમે તેમ લખ્યું હશે તોપણ માંહેથી કંઇ પણ સાર મારા ફાયદાનો નિકળશે, કંઇજ નહીં તો એ નીકળશે કે હું નીતિ અને સદ્ગુણને ચાહું છઊં. આવો રૂડો વિચાર આવ્યો તેથી હું ઇશ્વરનો ઉપકાર માનું છઊં અને મોહડાં ઉપર તમાચો મારી કબુલ કરૂં છઊં કે ખરો હું મૂર્ખ.

——:o:——

ભાગ ૫.

આત્માનો ઓદ્ધાર.

આ સર્વેથી અગત્યની બાબદ ઉપર આ દુનિયામાં કેટલું થોડું ધ્યાંન પોંહોંચાડવામાં આવેછે? મારા આત્માનો આદ્ધાર કરવો એ મારાં જીવતરનું મુખ્ય કામછે એવો વિચાર કેટલા થોડા લોક કરેછે? વાંચનાર આ બાબદ વિષે ઘણી કાલજી રાખીને તું એ પ્રમાણે ચાલ્યો છે? જો એ પ્રમાણે હોય તો તું ખાતરીથી નિચે પ્રમાણે બોલીશઃ—

"મારાં શરિરમાં આત્માં છે? મારો આત્મા સુખ કે દુઃખમાં સદાકાળ રેહવો જોઇએ. મારાં શરીર કરતાં તે એટલું બેહદ સુખ તથા દુઃખ ખમવાને શક્તિવાન છે કે જેનો ખ્યાલ હું કરી શકતો નથી."

"આ પૃથ્વી ઉપર હું થોડાં વરસ રેહવાનો છઉં" એવામાં હું ગરિબી અવસ્થામાં ડુબી ગયો અથવા મોટો રાજાધિરાજ થયો તો શું થયું? મારા ભાઇ બંધોએ મારો તિરસ્કાર કીધો કે મને માન આપ્યું તો શું થયું? મારૂં શરીર રોગી અથવા નિરોગી હોય, દુઃખથી અથવા સુખથી ભરેલું હોય તોપણ શું થયું?

"આ સઘળી બાબદ નજીવી છે. મોત ચોકસ અને પાસે છે. મારાં શરીરમાંથી પ્રાણ ગયો એટલે "માટી સાથે માટી અને રાખ સાથે રાખ" મળિ જશે. મરતી વેળાએ "આ દુનિયા મારી છે" એમ કહુંતો એથી મને શું લાભ થશે? તથા એથી મને શું સુખ પ્રાપ્ત થશે?

"પણ મારો આત્માં સદાકાળ, સુખી અથવા દુઃખી રહેશે; મારી મુક્તિ થશે કે નરક કુંડમાં મને ડુબવું પડશે?

આ અને માત્ર આજ મોટી અગત્યની અને જાણવાજોગ વસ્તુ છે.

ઇશ્વરના ક્રોધમાંથી ઉગરવું અને સ્વર્ગમાં વાસ કરવો એ વિચાર મને પ્રથમ કરવો જોઇયે. જો એમજ હોય તો ચાલ હું મારાં મનમાં ફરીથી પુછી જોઊં કે કઇ દુનિયા વિષે મારી ઘણી આતુરતા છે? આ કે બીજી? કઇ વિષે મને ઘણીજ ફિકર ચિંતા છે.

"શું હું વારે ઘડીએ પુછતો નથી કે 'હું શું ખાઇશ? હું શું પીઇશ? મને કેહેવાં કપડાં મળશે?' પણ ખરા દિલથી મેં કયે દહાડે પુછયું કે 'મારો ઉદ્ધાર થવા માટે મારે શું કરવું જોઇએ? જો મારા આત્માં વિષે મને ફિકર ચિંતા ન હોય તો ચોક્કસ જાણવું કે મારી સ્થિતિ ખરાબ અને ભયભરેલી છે."

પાપ.

પાપી મનુષ્ય! તેં કદી પુછયું છે કે પાપ એ શું છે? જો તેં આ વિષેની શોધ અથવા પુછપાછ કીધી ન હોય તો ચોકસ જાણજે કે તારી સ્થિતિ ખરાબ છે, ભયભરેલી ખરાબ છે. તારો ઉદ્ધાર થવો કઠણ છે. ગંભીરપણાથી આકાશ તરફ તું નજર કર. તારૂં અંતઃકરણ ઇશ્વર તરફ કર અને બોલ કે હે પ્રભુ! મને પાપ વિષેનો બરાબર વિચાર આપ.

પાપ એ નિયમનું ભંજન છે. ક્યા નિયમનું? સર્વથી પવિત્ર ઇશ્વરી નિયમનું. એ નિયમ કયાંહાં માલમ પડશે? સૃષ્ટિમાં. મેં કદી પુછયું છે કે મેં ઇશ્વરનો કયો નિયમ ભાંગ્યો? મેં કદી વિચાર કીધોછે કે જે પ્રમાણે બોલથી અથવા કામથી ઇશ્વરના નિયમનું ખંડન થાયછે તે પ્રમાણે મનની ધારણાથી પણ થાયછે?

મેં કદી ધાર્યુંછે કે કાયદો ઇશ્વરી ગુણછે તથા તે અંતઃકરણના વિચારને, ધારણાને તથા મતલબને પોંહોંચે છે? તથા દરેક આડો વિચાર એ નિયમનું ખંડન છે; તથા દરેક અપવિત્ર ઇચ્છા એ પાપ છે! તથા દરેક ભુંડો બોલ જે મનુષ્ય બોલેછે તેનો ન્યાયને દિવસે તેને જવાબ દેવો પડશે? જે દિવસે સર્વનાં અંતઃકરણ જાણનારો ઇશ્વર આપણા દિલના સર્વ ભેદોનો ન્યાય કરશે તે દાહાડો ભયભરેલો લાગશે?

હાય હાય કેટલા બધા વિચાર મારાં મનમાં ઉત્પન્ન થાયછે. હું જાણતો નથી કે ફલાણા પાપ ભરેલા છે! દરેક દાહાડે મેં કેટલા બધા ભુંડા બોલ વાપર્યા છે કે જેનો હું વિચાર કરતો નથી. તે દરેકને માટે મને જવાબ દેવો પડશે. માહા વિચાર અને બોલને માટે મારા દિલમાંથી ક્યારે ઉલટ ભરેલો વિચાર નિકળ્યો કે "ઇશ્વર! હું પાપી મનુષ્ય ઉપર તું દયા કર."

જો પાપ એ ઇશ્વરના કાયદાનું ભંજન હોય, એટલે કામ કરવામાં, વિચાર કરવામાં, બોલ બોલવામાં, કાયદા પ્રમાણે ન કરવું, તથા જે કરવાને કાયદો મના કરેછે તે કરવું, એ પાપ હોય તો મને કેટલો બધો જવાબ આપવો પડશે? તેનો મેં અગાઉ બિલકુલ વિચાર કીધો નથી.

મેં વારે ઘડિયે કબૂલ કીધું છે કે, "જે કરવું ન ઘટે તે મેં કીધું છે, અને જે કરવું ઘટે તે કરવાને મેં છોડી દીધુંછે અને મારામાં મુદલ શક્તિ નથી." અરેરે! જે વિષે મને અંતઃકરણમાં ન લાગ્યું, તે મારે મોહોડે કબૂલ કરીને મેં ઇશ્વરની મશ્કરી કીધીછે. હે ઇશ્વર મારાં અંતઃકરણને હવે જાણવા દે કે પાપ એ શું છે!

ઇશ્વર ઉપર ભાવ.

સર્વે મનુષ્યે અને તેટલા માટે તેં મારા પ્રિય વાંચનારા અને મેં-પોતે પાપ કીધાં છે, એટલે આપણે ઇશ્વરના નિયમ ભાંગ્યાછે. કારણ દુનિયાંમાં કોઇ પવિત્ર નથી. એવો કોઇ નહીં હશે કે જેણે ઇશ્વરનો કાયદો બધી વાતમાં સાચવ્યો હશે.

આપણે હરેક કામ કરવામાં, હરેક બોલ બોલવામાં, હરેક માઠી ઇચ્છા કરવામાં તેનો કાયદો ભાંગ્યોછે. આ જે અન્યાય આપણી ઉપર મુકવામાં આવ્યોછે તે મોટો છે પણ તે ખરો છે એ કોઇથી ના કેહેવાશે નહીં.

આપણાં મન શુધારવા માટે ઇશ્વરની ખરાં અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરીને ચાલો આપણ આ વિષે વિચાર કરીએ. ચાલો આપણા ઇશ્વરની મુખ્ય આજ્ઞા તપાસીએ. ઇશ્વર કરતાં બિજી વસ્તુ ઉપર વધારે પ્રેમ અને વધારે ભાવ રાખીને તથા ઇશ્વર કરતાં બિજાઓ ઉપર વધારે ભરોસો રાખીને આપણ ઇશ્વરના અપરાધી ઠર્યાછે.

ઇશ્વર ઉપર ભાવ રાખવો જોઈએ. તેમ આપણાથી પૂરી રીતે બન્યું નથી. આપણે ઇશ્વરની પ્રાર્થના ખરા દિલથી કોઇજ કાળે કીધીછે, અને ઘણી વેળા વગર દિલની ભક્તિ કરીને આપણ અપરાધી થયાં છઇએ. પ્રાર્થના કરવામાં ગંભિર મન, ખરી અદબ અને ખરાં દિલની પ્રીતિ જોઇયે તે દેખાડવામાં આપણ કેટલા પાછળ પડ્યાછિયે.

પ્રાર્થના કરવામાં વગર વિચારે અને વગર ધારતીએ ઇશ્વરનું નામ કેટલી વખત મોહોમાંથી કાહાડયુંછે? જેઓ તેનું નામ ફોકટ લેછે તેઓને ઇશ્વર અપરાધ વિનાના ગણશે નહીં.

પાપી મનુષ્ય! તારાં મોહાડા ઉપર જોરથી એક તમાચો માર અને બોલ કે હું અપરાધી છઊં. નીતિ સંબંધી સઘળા કાયદા જણાવવાં જરૂર છે. તારા પડોશી ઉપર તારા ભાઇબંધ ઉપર તું શું પ્રીતિ રાખેછે? તારા ભાઇબંધોને નુકશાન ન પોંહોંચે એવું સદા તેં કરયુંછે? તારા માબાપની આજ્ઞા તોડીને તું શું કદી અપરાધી થયો નથી?

તું શું જાણતો નથી કે વગર કારણે ક્રોધ કરવો એ ખુન કર્યા બરાબર છે? તું શું જાણતો નથી કે દરએક કામરૂપી અપવિત્ર ઇચ્છા એ વ્યભિચાર કર્યા બરાબરછે? તું શું જાણતો નથી કે એકેએક છુપી ઠગાઇ તથા તારી શક્તિ પ્રમાણે ગરિબને સાહ્ય થવામાં તારી ગફલત એ ચોરી કર્યા બરાબર છે?

ખરેખર જે કામ કરવાને કાયદો મના કરેછે તે કામ કરીને, તથા જે કામ કરવાને કાયાદો આજ્ઞા આપેછે તે કામ ન કરીને સર્વે મનુષ્યે પાપ કર્યું છે. ત્યારે મેં શું કર્યુંછે, અને શું નથી કર્યું? સર્વે મનુષ્યે પાપ કર્યુછે.

ત્યારે મારી સ્થિતિ કેવીછે? પાપ અને દુ:ખથી ભરેલીછે. મને તે અત્યારસુધી કેમ માલમ ન પડી! કેમકે સત્યના પ્રકાશની સામે પાપે મારી આંખને આંધળી કરી મુકી હતી.

ઇશ્વરનો કોપ.

ઇશ્વરનો કોપ, આ બિહામણા શબ્દોનો અર્થ શો? ઇશ્વરનો કોપ એ પાપ તથા પાપીની સામે તેના વાજબી ક્રોધ અને વાજબી ગુસ્સાની ખરી નીશાની છે. જો ઇશ્વર ગુસ્સે હોય તો તેની નજર આગળ ઉભું રેહેવાની કોનામાં તાકાદ છે?

જે પોતાનાં આખાં જીવતરમાં વગર અટકવે, વગર ખામીએ, વગર ચુકે વિચારવામાં, બોલવામાં અને કરવામાં, નીતિથી ઉલટો ચાલતો હોય અથવા જે કામ કરવાને કાયદો ધિઃક્કારેછે તે કામથી કેવળ આડે માર્ગે જતો હોય તેની ઉપર ઇશ્રનો કોપ થાયછે. તે જોઇએ તો જુવાન હોય કે ઘરડો હોય, જોઇએ તો તવંગર હો કે નિર્ધન હોય, જોઇએ તો વિદ્વાંન હોય કે અજ્ઞાન હોય.

હવે વિચાર કરો કે કોઇ પણ એવો દાહાડો ગયોછે, કોઈ પણ એવો કલાક ગયોછે, કોઈ પણ એવી પળ ગઇ છે જેમાં આપણી સ્થિતિ ઇશ્વરી નિયમ પ્રમાણે રહી હોય? દરએક અપરાધી ઉપર એક એક અપરાધને માટે ઇશ્વર ક્રોધ કરેછે. તે વળિ માત્ર ખુન, વ્યભિચાર અને એવાજ મોટા પાપને માટે નહીં પરંતુ દરએક પાપ ભરેલા વિચારને માટે, ને જે દરએક પળ આપણા ઇશ્વર ઉપર ખરાં દિલથી અને સર્વ જીવથી પ્રેમ રાખવાને ચુક્યા હોય તે દરએક પળને માટે આપણા ઉપર ક્રોધ ચહડયોછે.

અરે!! ત્યારે તમારી ઉપર અને મારી ઉપર કેટલો બધો ઇશ્વર ક્રોધી થયો હશે? વરસો વરસ ઇશ્વરની સાંમે આપણ પાપ કરતા આવ્યાછે. શું આ ખરી વાત છે? તમારી તાકાદ છે કે તમે તેને ખોટી પાડી શકશો? ત્યારે દરએક પાપીની ઉપર પાપને માટે ઇશ્વરનો કોપ છે એમ સમજવું.

ઇશ્વર ઉપર ખરો ભાવ રાખીને મારા કાંમમાં, મારા વિચારમાં અને મારા શબ્દમાં હું પ્રમાણિક રહ્યો નથી ત્યારે શું મારો આખો અવતાર અપરાધ કરવામાંજ ગુજર્યો? મારી સ્થિતિ ત્યારે કેવી ભયભરેલી છે? આ કેવું આસ્ચર્યકારક?

ઇશ્વરનો ધિક્કાર પાપીને નરક કુંડમાં ઝોકાવશે, એવું જાણ્યા છતાં હું દરેક કલાક એશ આરામમાં રહુંછું થતા વગર ધાસ્તીએ સુઉછું તથા ઉઠું છું, એથી કેટળું બધું મારાં દિલનું કઠોરપણું અને મનનું અંધારૂં માલમ પડેછે?

પશ્ચાત્તાપ કરવાની ઢીલ.

માણુસ જાત પાપી છે એ કોઇથી પણ ના કેહેવાશે નહીં. ઘણી વખતે તે પોતાની મતલબ સાંધવા સારૂ તથા ચાર ઘડી આ દુનિયાનું સુખ ભોગવવા સારૂ પાપ કરેછે પણ તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવાને તે ઘણી ઢીલ લગાડે છે.

એવી તરેહની ઢીલ બીજી કોઇ સંસારની બાબદમાં તે લગાડતો નથી. જો તેને પાંચ પૈસા મળતા હોય તો તે તરત મેહેનત કરવાને તૈયાર થશે. જો તેને તેના તથા તેના કુટુંબના લાભ સારૂ એક ઉપાય બતલાવ્યો હોય તો તરત ઉપાય કામે લગાડવાને એકદમ સાવધ થશે. એ કામમાં ઢીલ અથવા સુસ્તી બતલાવવામાં તે બેવકુફી ગણેછે.

પણ જો તેને તેના પાપ વિષે કંઇ કહ્યું હોય અથવા ઇશ્વર કાયદા પ્રમાણે ચાલવાને કહ્યું હોય તો તે એકદમ કંટાળો ખાતો માલમ પડેછે. તેના જીવનું સદા કલ્યાણ થાય એ વિષેના સવાલો ઉપર તે કાંઇ પણ રીતે લક્ષ આપતો નથી. તે પોતાનાં પાપને વાસ્તે ખરાં દિલથી પશ્ચાત્તાપ કરવાને ઘણી ગફલતીમાં રેહેછે.

દુનિયાદારીના વખતમાંથી થોડોક વખત પ્રભુની ભક્તિ કરવી તથા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઇએ એવું દરેક જનને જરા વિચાર કરવાથી માલમ પડશે. પ્રભુ સર્વ સારા ગુણોથી સંપુર્ણછે. તે આપણો પેદા કરનાર છે. તેનાં ડાહાપણથી આપણી આવી સારી હાલત રહીછે.

આપણને આપણાં કામોનો હિસાબ એક વખત તેની આગળ હજુર કરવોછે. તે આપણો પિતા છે. આપણી હરએક પ્રકારની બરદાસ લેવામાં તે કાંઇ કસર રાખતો નથી. તે આપણો દાતાર છે. તેની ઉદારતાથી આપણ બધા દુનિયામાં નાનાપ્રકારનાં સુખ ભોગવીએ છૈયે. તે આપણાં પાપનું નિવારણ કરનાર છે.

આટલી બધી રીતે આપણે તેની સાથે સંબંધ રાખીએછૈયે. આ સંબંથીજ માત્ર આપણે તેના કાયદાને માન આપવું જોઇએ. ત્યારે આપણે પ્રભુના કાયદાથી ઉળટા ચાલીને તેને કોપાયમાન કરિયે એ આપણી ચાલ કેવી ધિક્કાર ભરેલી છે?

જે પુરુષ પોતાનાં પાપનો પશ્ચાતાપ નથી કરતો અને પ્રભુજી આગળ શુદ્ધ અંતઃકરણથી પ્રાર્થના નથી કરતો તે પુરુપ ઇશ્વરનો પાપી થાયછે. તે પોતાની ચાલથી એવું બતાવેછે કે પ્રભુજીની દયા, ડાહાપણ, અને એવા બિજા સારા ગુણોને તે કાંઇ ગણકારતો નથી. તે પોતાનાં પાપમાં ઘટાડો કર્યા ને બદલે પોતાની ચાલથી વધારો કરેછે.

વાંચનાર તું તારા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા સારૂ ઢીલ ન લગાડ. એ પશ્ચાત્તાપ કરવામાં જેમ વધારે ઢીલ લગાડીશ તેમ તેમાં વધારે ખરાબી થશે. ત્યારે હવે ઇશ્વરની પાસે ક્ષમા માગ અને જલદી તારાં પાપનો ખરા દિલથી પશ્ચાત્તાપ કર.

વધારે ઢીલ કર્યાથી ઘણી ખરાબી થાયછે અને ઇશ્વરની ગેરમરજી દાહાડે દાહાડે વધતી જાયછે; અને વળી તેમાં ભવિષ્ય ઉપર તે કામ રાખી મુકવામાં કેવી મૂર્ખાઇ છે તેનો વિચાર કર.

જેમ તારાં પાપનો વધારો થશે તેમ તેનો વિચાર કરવાને તને કંટાળો ઉત્પન્ન થશે. પાપમાં ને પાપમાં ચાલ્યાથી પાપનો વધારો થાયછે. તેમ તેમ તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવાનું કામ પણ ઘણું કઠણ થતું જાયછે.

વાસ્તે રે પાપી! ઢીલ કરવાથી તું શી આશા રાખેછે? હાલ તું પશ્ચાત્તપ કરવાને નારાજી દિસેછે, કારણ કે તારા કાળાં કરતુક વધી ગયાથી તને તેનો વિચાર કરીને પશ્ચાત્તાપ કરવો મુસ્કેલ તથા દુઃખ ભરેલો લાગેછે.

પણ દર દિવસે તારાં પાપમાં તારી આડી ચાલથી વધારો થાયછે. ઢીલ કર્‌યાથી તારી અને ઇશ્વર વચ્ચે અંતર વધારે પડેછે. વાસ્તે રે પાપી જીવ! તું તારાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા સારૂ હવે ઢીલ ન લગાડ. વખત ઉપર ખોટો ભરોસો ન રાખ; અને જેમ બને તેમ ખરાં દિલથી તારાં પાપની પરમ કૃપાળુ પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગવા તૈયાર થા. ઇશ્વર જેઓ પોતાનાં ખરાં દિલથી પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરેછે તેઓને ક્ષમા કરવાને સદા તૈયાર છે.

મોત–એ પાપની શિક્ષા છે.

જે પવિત્ર કાયદાથી આ સૃષ્ટિના નિયમ ચાલેછે તે પવિત્ર કાયદાનું ખંડન એ પાપ છે. આપણા વિચારમાં, આપણા બોલમાં, અથવા આપણા કામમાં જે દરએક પાપ કરીયે છઇએ તેની ખરી અને વાજબી શિક્ષા મોતછે.

પણ મોત એટલે શું? આપણા શરીરનું મોત એટલે તેમાંથી પ્રાણ છુટો પડેછે. આપણ પાપી છઇએ. અને જે દુઃખ અને દરદ આપણાં શરીરને મરવાની તૈયારી કરાવેછે તે દુઃખ અને દરદમાં એ પાપની અસર આપણને ઉઘાડી રીતે માલમ પડેછે.

આપણ મરનાર પ્રાણી છઇએ. કાયાના મોતથી અથવા કાયામાંથી પ્રાણ ગયાથી માટીની કાયા માટીમાં મળી જાયછે. પણ મોતનો અર્થ એથી પણ વધારે થાયછે— આત્માનું મોત.

જે પ્રમાણે કાયાના કરતાં આત્મા વધારે કિંમતી છે તે પ્રમાણે આત્માનું મોત કાયાના મોત કરતાં વધારે બિહામણું છે. જીવતર અને સુખને વિષે ઇશ્વરથી આત્માનું છુટું પડવું એ આત્માનું મોત જાણવું. જેટલો સંબંધ આપણી કાયા તથા આત્મા વચ્ચેછે તેટલો સંબંધ આપણા આત્મા અને ઇશ્વર વચ્ચે છે.

આત્માના મોતથી આપણાં જીવતરનાં હવે પછીનાં સુખનો તમામ નાશ થાયછે કેમકે પ્રજાપત્તીની કૃપામાં જીવતર છે અને તેના ક્રોધમાં મોત છે. મારા પ્રિય મિત્ર, ઇશ્વરની કૃપાથી આપણ પાપી જાગૃત થયા નહીં હોઈએ તો આ આપણી સ્થિતિ છે.

આપણ પાપ અને અપરાધમાં મુવેલા છઇએ. અને આપણે આ દુનિયા છોડીએ તેની પેહેલાં ઇશ્વર કૃપાથી જાગૃત ન થઇયે તો આવી માઠી અને દુ:ખભરેલી સ્થિતિમાં આપણે સર્વકાળ રેહેવું જોઇયે.

અરે!! આત્માના મોતના વિચારથી આ દુનિયામાં બેહદ દુ:ખ ખમવું પડેછે તો આવતી દુનિયામાં કેટલું અત્યંત દુ:ખ ખમવું પડશે તેનો વિચાર મુદ્દલ થઇ શકતો નથી.

પવીત્ર બુદ્ધિ.

તમારો પુત્ર તમારી પાસે આવીને રોટલી માગે તો તેને શું તમે પથ્થર આપશો? એક ભુખ્યું બચ્ચું પિતા આ-

ગળ આવિને કેહેછે "બાપા હું તંગીથી ભુખે મરૂંછું, મને ખાવાને સુકો રોટલો આપ" તો શું તે પિતા રોટલાને બદલે પથ્થર આપશે? નહીં. ખરેખર નહીં.

આપણું આપણા બચ્ચાં ઉપર હેતછે તે કરતાં વધારે હેત આકાશના પિતાનું તેના ગરિબ પાપી બચ્ચાંઓ ઉપર છે. તે પિતા પાસે જેઓ પવિત્ર બુદ્ધિ ખરાં દિલથી માંગે તેમને આપવાને તે કેવો તૈયાર હશે એ સેહેજ વિંચારી શકશો.

હું ગરિબ અને પાપી છઊં. મારે જાણવું જોઇએછે કે ઇશ્વર આગળ મને ઉભું રેહેવું પડશે અને તેના વાજબી ક્રોધ આગળ મારાં પાપ ઉઘાડવાં પડશે. જે ગરિબ અને અજ્ઞાન પાપી પોતાનું અજ્ઞાન સમજેછે તે પોતાનાં પાપનો ખરાં દિલથી પશ્ચાત્તાપ કરીને પવીત્ર બુદ્ધિ માગે તો તે આપવાને ઇશ્વર સર્વદા રાજી છે.

હું એક ગરિબ અને લાચાર પાપી છું. હું જોઊંછું કે મારા ઇશ્વર ઉપર મારો પુરો ભરોસો બેઠો નથી તોપણ મારો ઓદ્ધાર થવા માટે તેના ઉપર ભરોસો રાખવાની અત્યંત જરૂરછે. મારા પાપને લિધે મારૂં અંતઃકરણ ઘણું દુઃખ પામેછે.

ઇશ્વર વિષે અને તેની શક્તિ વિષે મને વધારે જ્ઞાન થવું જોઇયે. અરે ઇશ્વર મારા અંતઃકરણને સંતોષ આપવાને મારા આત્માના ઓદ્ધાર વિષે અને તારા નામની અવિચળ કિર્ત્તી વિષે મારાં મનમાં પુરો ભરોસો મુકવાને મને સાહ્ય થા.

જેઓ પવીત્ર બુદ્ધિ માગેછે તેમને ઇશ્વર આપેછે. તેની માયાળુ અને કૃપાભરેલી સાહ્યતા વગર આપણે પાપ શિવાય બીજું કંઇ કરી શક્તા નથી. વાંચનાર તને એ સાહ્યતાની

જરૂર માલમ પડેછે? જો માલમ પડતી હોય તો જેમ ભુખ્યો છોકરો પોતાના પિતા આગળ રોટલી માગેછે તેમ તું પ્રભુની સાહ્યતા માગ. "માગ અને તને મળશે," કેમકે માગ્યા વિના મા પિરસતી નથી. તમે તેની પાસે માગો અને જો ન મળે તો એમજ સમજવું કે તમે ખરા દિલથી માગ્યું નહીં. ચાલો આપણ ઇશ્વર પાસ માગીએ કે અમને પવીત્ર બુદ્ધિ આપ. ચાલો આપણ એક ગરિબ, અજ્ઞાન અને લાચાર બચ્ચાંની પેઠે તેની પાસે માગીએ. કારણ જ્યાંસુધી આપણ પવિત્ર બુદ્ધિ પ્રભુ પાસે માગીને મેળવશું નહીં ત્યાંસુધી આપણને પર-લોકનું સુખ મળશે નહીં.

ઇશ્વરને જવાબ દેવો પડશે.

પ્રિય વાંચનાર, તું અને હું મરનાર પ્રાણી છઇએ. આ-પણે આપણા ઘણાએક મિત્રોને તથા સગાંવાહાલાંઓને મરણ પાંમતાં દીઠાંછે. ઘણાએક આપણા જેવા જુવાન અને જીવી શકે તેવા આ દુનિયા છોડીને ચાલતા થયાછે. તેમાંના કેટલાએક લાંબી મુદતના અને પીલાતા દરદથી અને કેટલાએક ઓચિંતા એકાએક ઘસડાઇ ગયાછે. તેઓની પછવાડે અવિચળ જગામાં આપણ ક્યારે જઇશું—એ માત્ર ઇશ્ર જાણેછે.

આપણ આપણા મોતનો દાહાડો જાણતા નથી. આપણો વખત ઇશ્વરના હાથમાં છે. કદાચ તે મરવાનો વખત આજે રાતનો હોય. પણ આપણ એટલું તો ચોકસ જાણીએ છઇએ કે મોતનો વખત જરૂર અને ખચિત આવશે. આપણ એટલું ચોકસ જાણીએ છઈએ કે, તે વખત ઘણો દૂર નથી; પણ આપણ જાણતા નથી કે તે કેટલો પાસે છે.

આ ખરૂં હોય તો આપણાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા માટે કાલ ઉપર વાત રાખવી એમાં કેટલી મૂર્ખાઇ છે? આપણ કાલ જીવશું એવી આપણી ખાતરી નથી. ખરો પશ્ચાત્તાપ ઇશ્વરની બક્ષીસ છે. તે કરવો જો આપણ મુકી દઇયે તો ઇશ્વર આપણને શું કહેશે? તે ખચીત એમજ કેહેશે કે "મેં તમને બોલાવ્યા પણ તમે આવ્યા નહીં. મે મારો હાથ લાંબો કર્યો પણ તમે માણસે તેની દરકાર કરી નહીં. તમોએ મારી સંધી આજ્ઞા તોડી અને મારા ક્રોધની મુદલ દરકાર કરી નહીં."

તમારી કેવળ ખરાબી થઇ એવી જ્યારે તમારામાં ધાસ્તી પેદા થશે, તમારી ખરાબી વંટોળીયા તોફાંનની પઠે જ્યારે ગડગડતી તમારા ઉપર આવી પડશે, ત્યારેજ તમે તેને બોલાવશો તો તે સાંભળશે નહીં. ત્યારેજ તમે તેને શોધવા નિકળશો તો તે મળશે નહીં. કારણ તમોએ ઇશ્વરી આજ્ઞાનો ધિક્કાર કર્યો અને તેની ધાસ્તીની દરકાર કરી નહીં.

મરી ગયા પછી આપણ સર્વેને તેની દરબારમાં ઉભું રહીને આપણા સારાં નરસાં કામનો જવાબ દેવો પડશે. આપણ સર્વ જુવાન અને ધરડાઓને, ગરીબ અને તવંગરોને જવાબ દેવો પડશે. વાંચનાર તું અને હું ત્યાં સાથે એકઠા થઇશું પણ તે શાને માટે? સર્વ શક્તિમાન ન્યાયાધિશને આપણા સંધા છુપા વિચારનો અને સંધા છુપાં કરતુકનો જવાબ આપવાને માટે.

ત્યારે રે મારા મિત્રો ચાલો આપણ આપણાં મનને વારેઘડીએ એ દાહાડાની યાદ દેવડાવીએ. અને દર ઘડીએ પ્રભુજીની પ્રાર્થના કરી દુરાચરણ અને બદફેલીથી પહરેજ અને દૂર રેહેવાની તજવીજ કરીએ. કારણ એક

દીવસ એવો આવશે કે આંખના પલકારામાં આ દુનિયામાંથી મોત ઘસડી લઇને પ્રભુજીની દરબારમાં આપણને ઉભા રાખશે.

(ટી૦ બી૦ નાં લખાણ ઉપરથી.)

ભાગ ૬.

ઇશ્વરભક્તિ અને નીતિ.

માણસને જેવી નીતિની જરૂર છે તેવીજ ઇશ્વરભક્તિની છે; અને જેવી ઇશ્વરભક્તિની જરૂર છે તેવીજ નીતિની છે. એ બંને વસ્તુ વગર માણસનો ઇદ્ધાર થતો નથી. એ બંને વસ્તુ ઉપર માણસે ઘણું ધ્યાન આપવું જોઇએછે. એ બંને વસ્તુને ઇશ્વરે સાથે જોડી દીધીછે. કોઈપણ માણસ ઇશ્વરનો અપરાધી ઠર્યા વગર તેઓને છુટી કરી શકનાર નથી.

જે માણસ એ બંને વસ્તુને સાથે રાખી આ દુનિયામાં ચાલેછે તે માણસ ખરેખર પોતાના પેદા કરનારનો વાહાલો ભક્ત થાયછે. હું તમને દેખાડવા માગુંછું કે ઇશ્વરભક્તિ વિના, ધર્મ-દાન કરવું તથા નીતિથી ચાલવું અને નીતિ તથા સદ્ગુણવિના, ઇશ્વરભક્તિ કરવી એ ઘણુંજ ખોટું અને ઉપયોગ વિનાનું છે, કારણ એથી માણસને ઘણો લાભ થતો નથી તથા સ્વર્ગનું સુખ મળતું નથી. ત્યાર પછી હું તમને દેખાડવા ઇચ્છુંછું કે બંનેની ઉપર એક સરખું લક્ષ આપ્યાથી કેવાં સારાં પરિણામ નિપજેછે.

ઇશ્વરભક્તિ વિના, નીતિ કેવી થોડી લાભકારક છે તેનો આપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આ પૃથ્વી ઉપર એવા ઘણા પુરુષો જોવામાં આવેછે કે જેઓ ધર્મદાન કરેછે, જેઓ સદાચરણને એક અમુલ્ય ગુણ કરી લેખેછે, તથા જેઓ એ ગુણ હાંસલ કરવાને મેહેનત લેછે; પણ તેની સાથે ઇશ્વરભક્તિની જરૂરછે એવું તેઓ સમજતા નથી.

તેઓ આ પૃથ્વી ઉપર રેહેનાર મનુષ્ય છે અને પ્રમાણિકમાં ખપવાનો વિચાર રાખેછે. તેઓ પોતાના પ્રમાણિકપણાં ઉપર, સ્વદેશપ્રીતિ ઉપર, ધર્મદાન ઉપર, સભ્યતા ઉપર ઘણો ગર્વ અને ઘણો આધાર રાખેછે. પણ ઇશ્વરભક્તિને અને ઇશ્વરપ્રીતિને તેઓ વગર ભૂલની અને વગર પાયાની વિચારેછે. તેઓ એવું સમજેછે કે ઇશ્વરભક્તિની જરૂર વેહેમી તથા નિર્બળ પુરુષોને છે અને અમારા જેવા સમજુ અને અક્કલમંદ પુરુષને નથી. આવી ઊંધી સમજના પુરુષોએ જાણવું ઘટેછે કે ઇશ્વરભક્તિ વગર તેઓનું અંતઃકરણ જડ અને નહીં સરખું છે.

આ જગતમાં જ્યારે માણસનું મન વિચાર કરવાને શક્તિવાન થાયછે, ત્યારે તેની હાલત કેવી પરતંત્રછે એ તેને એકદમ માલમ પડેછે. તે જોયછે કે કોઇ અદ્ભુત શક્તિના ધણીએ તેને આ જગતમાં ઉત્પન્ન કીધોછે. તે ધણીની અપાર કીર્ત્તિ અને અપાર ડાહાપણ સર્વ ઠેકાણે ખુલ્લી રીતે તેની નજરે પડેછે. જગતનો રમણીય દેખાવ અને જગતની રચના, સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરની સ્તુતિ કરવાને તથા તેને અચરતી પમાડવાને તેનામાં સ્વભાવિક ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરેછે.

જે જગકર્તા અને સર્વજ્ઞ પુરુષથી આખી સૃષ્ટી ચાલેછે, તેની શક્તિ તરફ જ્યારે તે નજર કરેછે ત્યારે તેની મોટાઇને માન આપવાને તેનામાં સ્વભાવિક ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાયછે. એ સ્વભાવિક ઇચ્છા જે ઉત્પન્ન થાયછે તે સર્વ મનુષ્યનાં અંતઃકરણનો અસલી ઝરોછે. તે ઝરાને અજ્ઞાનપણું આડે રસ્તે લઇ જાયછે, પરંતુ તેનું મૂળ સ્વભાવિક અને અવશ્યનું છે.

વાંચનાર! તું તારી નજર આખી પૃથ્વી ઉપર કર. પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીના સર્વ મનુષ્યને તું જો. તેઓમાંના ઘણા ખરાઓને તું રાજકારભાર વગરના, દેશના નિયમ વગરના, વિદ્યા હુન્નર વગરના જોઇશ, પણ તેઓમાં ઇશ્વરભક્તી કરવાની કંઇપણ રીતી હશે દરએક જગામાં અને દરએક ગામડામાં ઇશ્વરના ભક્તને દેવલમાં અથવા દેહરામાં અથવા હરએક રીતે પ્રાર્થના કરતો તું જોઇશ.

જે જે ઠેકાણે માણસો વસેલાં છે, તે સઘળે ઠેકાણે તેઓએ આખી સૃષ્ટી ચલાવનારની પ્રાર્થના કરવા માટે થોડી અથવા ઘણી જરૂર જાણીછે. તેટલા માટે જ્યારે સર્વેથી અજ્ઞાન સ્થિતિમાં પણ, ઇશ્વરભક્તિની જરૂર માલમ પડીછે ત્યારે સુધરેલી સ્થિતિમાં કેટલી જરૂર માલમ પડવી જોઇએ તેનો વિચાર, વાંચનાર તું પોતેજ કર.

ઇશ્વરભક્તિની દરકાર રાખ્યા વગર તું શું ત્યારે એવો ગર્વ કરવા ઇચ્છેછે કે "હું અક્કલવાળો અને સદ્ગુણી પ્રાણી છું?" જે સ્વભાવિક ઇચ્છા ઇશ્વરભક્તિ કરવા માટે સર્વ જાતના લોકોમાં ઉપન્ન થાયછે, તે ઉપર જ્યારે તું લક્ષ આપતો નથી, ત્યારે ક્યાં ગઇ તારી અક્કલ, ક્યાં ગઇ તારી બુદ્ધિ, ક્યાં ગઇ તારી સમજ અને ક્યાં ગઇ તારી નીતિ?

તું પોતાને ડાહ્યો, સમજુ, સદ્ગુણી સમજેછે અને તારા સઉથી મોટા રાજાનું અને તારૂં સર્વથી રૂડું ઇચ્છનારનું કરજ વાળવાની તારામાં સમજ નથી! ગમે તેવા જંગલી અને અજ્ઞાન પુરુષને સાદી અક્કલથી ઇશ્વરભક્તિ કરવાની જરૂર માલમ પડેછે; અને સુધરેલી સ્થિતિમાં ઇશ્વરનો આભાર માનવાને, તથા તેની સ્તુતિ કરવાને જરૂર માલમ ન પડે, એ કેટલું દુઃખદાયક તથા ઇશ્વરને અપમાન પોંહોંચે તેવું છે?

જો હરએક પુરુષ પોતાનાં સર્વ સદાચરણ છતાં ઇશ્વરભક્તિ ન કરે, તો એટલુંજ માલમ પડેછે કે તેનામાં સ્વાભાવિક ઇચ્છા મુદ્દલ ઉત્પન્ન થતી નથી; અથવા તો તે ઇચ્છાને જોર જુલમથી દબાવી રાખવાની યુક્તી કરેછે. જે અંતકરણ પોતાનું સર્વથી પેહેલું અને સર્વથી જરૂરનું કામ કરવાને સુસ્ત અને અજાણ્યું રેહે, તે અંતઃકરણમાં ખચીત કંઇપણ દુરગંધ કે સડેલી વસ્તુ પડી હશે.

હું ફરીથી કહુંછું કે ઇશ્વરભક્તિની દરકાર ન કીધી અથવા તેની ઉપર ધ્યાન ન આપ્યું તો, પૃથ્વી ઉપર માણસો નીતિ તથા સદાચરણથી બરાબર ચાલી શકનાર નથી. ઇશ્વરભક્તિ વિના જે પાયા ઉપર આપણે ચાલીશું તે પાયો હમેશાં ઢીલો અને જોર વગરનો રેહેશે. તેનું કારણ ઉઘાડું છે. અનીતિ અને દુરાચરણ તરફ આપણાં નબળાં મનનું વળણ એટલું તો છે તથા આ પૃથ્વી ઉપર લોભ લાલચના ફાંદામાં નાંખે એવી વસ્તુ એટલી બધી તો છે કે, તેનો અટકાવ કરવાને વાસ્તે નિરંતર, ઇશ્વરભક્તિની જરૂર છે.

ખરાં ખોટાનું જ્ઞાન, પ્રમાણિકપણાંનો પાયો, અને પરોપકારની બુદ્ધિ આપણાં કામક્રોધરૂપી વિકારને અટકાવવાને કેવળ અશક્ત છે. ખરી વાત છે કે કેટલીએક મુદ્દત સુધી આપણી હયાતીમાં નીતિનાં મૂળતત્વો નિર્ભયપણે ચાલી શકેછે, પણ એકાદ એવો પ્રસંગ આવવા દો, ને દુઃખ અને દરદથી તમારૂં અંતઃકરણ પીલાવવા દો, એટલે તરતજ તમને માલમ પડશે કે ઇશ્વરભક્તિ વગર અને ઇશ્વર સાક્ષતા વગર, કાંઇ પણ ચાલી શકવાનું નથી.

ઇશ્વરભક્તિ અને ઇશ્વર સાક્ષતા નહીં હશે તો દુઃખના જોરભરેલા મોજામાં આપણે ધસડાઇ જઇશું. સારાંશ;

ઇશ્વરભક્તિ કાહાડી નાખો એટલે તમારી નીતિ અને સદાચરણના સઘળા થાંભલા જે મજબૂત ઉભા રહેલા દીસેછે તે વગર આધારના અને વગર ટેકાના થઇ પડશે.

નીતિ અને સદાચરણ વિના ઇશ્વરભક્તિ કેવી વ્યર્થ છે તેનો વિચાર હવે આપણે કરીએ.

આ પૃથ્વી ઉપર એવા ઘણા પુરુષો જોવામાં આવેછે કે જેઓ પોતાના ભાઇબંધોને વગર ઉપયોગના થઇ અથવા તેઓને દુઃખ દઇ, એવું સમજેછે કે તેઓઃ નિત્ય ઇશ્વરની પુજા અને ભક્તિ કરેછે તેથી તેઓના અપરાધ ક્ષમા થશે. પણ એવા પુરુષોએ ખાતરીથી જાણવું કે જો તેઓનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ નહીં હશે, જો તેઓ પોતાના બંધુઓને સાહ્ય થવાને બદલે તેઓને દુઃખ દેતા હશે તો તેઓની ઇશ્વરભક્તિ નકામી અને વ્યર્થ છે.

તેઓ ઇશ્વરના ભક્ત છે માટે તેઓના ગમે તેવા અપરાધ ઇશ્વર ક્ષમા કરશે, એ તેઓનો વિચાર કેવળ કલ્પીત, ભૂલભરેલો, અને અક્કલથી તથા ધર્મસબંધી સમજથી ઉલટો છે. જેવી પ્રીતિ ઇશ્વરભક્તિ ઉપર રાખીએ તેવી પ્રીતિ સદ્‌ગુણ ઉપર પણ રાખવી જોઇએ. જેવો પ્રેમ ઇશ્વર ઉપર હોય તેવો પ્રેમ મનુષ્ય જાતી ઉપર રાખવો જોઇએ. જે પુરુષ ઇશ્વરભક્તિ ઉપર પ્રેમ રાખેછે અને સદાચરણ ઉપર રાખતો નથી, તો ખાતરીથી જાણવું કે તેની ભક્તિમાં ઘણાંજ ખરાબ તત્વો પ્રવેશ થયાછે.

જે પુરૂષ નીતિ અને સદ્‌ગુણ ઉપરથી પોતાનો ભાવ કાહાડી નાખેછે; જે પુરૂષ ભજન અને ભક્તિ કરેછે પણ ધર્મદાન કરતો નથી; જે પુરૂષ સાંજ સવાર માળા ફેરવેછે પણ બીજી તરફ તોતાના ભાઈબંધુને ઠગવાની વેતરણ કરેછે, જે પુરુષ સાંજ સવાર દેવસ્થાનમાં જાયછે પણ

પોતાની સઘળી વર્ત્તણૂકમાં લુચ્ચો, દગલબાજ અને મક્કર-બાજ રહેછે, તે પુરુષ જેને ઇશ્વર ભક્તી કરી કેહેછે તે કાંઇજ નહીં પણ માત્ર નામની અને લોકોને દેખાડવાની છે. જે અંતઃકરણમાંથી તે પોતાની પ્રાર્થનાનો સાદ કાહાડે છે તે અંતઃકરણ મેલું, ગંધાતું અને સડેલું છે.

એવા ઘણા પુરુષોને આપણ આ પૃથ્વી ઉપર જોઇએ છીએ કે જેઓ પોતાના વેપાર રોજગારમાં નીતિથી ચાલતા નથી, જેઓ દાહડામાં છપન વખત જુઠું બોલેછે અને અઢાર વખત ધર્મના સમ ખાયછે, જેઓ વિધવા અને વારસ વગરના છોકરાઓની દોલત ઉપર વગર અડચણે ત્રાપ મારેછે, જેઓ પોતાના સઘળા કારભારમાં ઊંધાંચતાં અને ઉથલ પાથલ કરેછે, તેઓ ઘણી વેળાં એવું વિચારે છે, કે હાથમાં માળા લઈ બે ઘડી ઇશ્વરભજન કરવાથી, તથા નિત્ય દેવસ્થાનમાં જવાથી તથા ઘડપણમાં એકાદ મોટી જાત્રા અથવા તીર્થ કરવાથી તેઓનાં સઘળાં પાપ ધોવાઇ જશે, તેઓના અપરાધ ક્ષમા થશે અને તેઓને સ્વર્ગનો વાસો મળશે!!

પણ વાંચનાર! આ વિચાર કેવો ઘેલો અને દુષ્ટ છે તે તું જાણતો હઇશ. સઉથી સાદા વિચારથી ખુલ્લું દીસેછે કે સદાચરણ અને નીતિ વિના, માત્ર ભજનથી, દેવદર્શનથી, અને તીર્થ જાત્રાથી ઇશ્વર રાજી થનાર નથી. ઇશ્વરને માણુસનો આવો લુલો અને નજીવો પ્રેમ, આવો લુલો અને નજીવો ભાવ જોઇતો નથી.

રે ગર્વીષ્ટ, મૂર્ખ અને અપરાધી માનવી! તું ઇશ્વ-રને નબળો અને કીર્તીનો ભુખ્યો ન જાણ. તે તારા નામના ભાવથી અને નામની ભક્તિથી કદી ખુશી થનાર નથી. તે તારી ભક્તિ અને પ્રીતિ વિના બેસી રહ્યો નથી.

સૂર્યનું મોટું તેજ અને પ્રકાશ આ પૃથ્વી ઉપર પડેછે અને તું એક મસાલ સળગાવીને તે તેજમાં તથા તે પ્રકાશમાં શું મોટો વધારો કરનાર હતો? વાદળની મોટી ગર્જના થાયછે તેમાં તું તારો નબળો સાદ કહાડીને કેટલો વધારો કરનાર હતો? કાંઇજ નહીં.

ભક્તિ અને પ્રાર્થના તું જે કરેછે તે તારા પોતાજ માટે અને ઇશ્વરને માટે નહીં. રે માનવી! રે મારા ભાઇબંધ, તું એવું કદી ના સમજતો કે તારી સ્તુતીથી ઇશ્વર વધારે કીર્તિમાન થશે, પણ એવું સમજ કે તે સ્તુતિથી તું જરા વધારે કીર્તિમાન થઇશ; તે સ્તુતિથી તું તારી વગર આધારની હાલત જોઇશ. તને ઇશ્વરે માણસ જાતની વસ્તીમાં એટલાજ માટે પેદા કીધોછે કે, તું મનુષ્ય જાતના યોગ્ય ગુણ હાંસલ કર.

પિતા લેખે અને પુત્ર લેખે, ભરતાર લેખે અને સ્ત્રી લેખે, ભાઇ લેખે અને બેહેન લેખે, મિત્ર લેખે અને શત્રૂ લેખે, સ્વચ્છ અને પવિત્ર અંતઃકરણથી આ પૃથ્વી ઉપર ચાલ; તથા સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર જે, પોતાના પેદા કરેલાં પ્રાણીઓની બરદાસ્ત લેછે, અને જે પોતાનાં સર્વ કામમાં દયાવંત તથા ખુબી ભરેલો છે, તેના પરોપકાર ગુણને થોડો ઘણો મળતો આવવાને તું મેહેનત કર.

પણ જો, તું તારાં હવસોને સંતોષ પમાડવા, ઘાનતદારી એક કોરે મુકતો હઇશ, જો તું તારા મક્કરબાજથી માણસ જાતનાં સુખમાં ઘટાડો કરતો હઇશ, જો તું વિધવા અને માબાપ વિનાના છોકરાઓની દોલત હોઇયાં કરીને તેઓને રડાવતો અથવા બૂમો પડાવતો હઇશ; તો તું શું એવી આશા રાખેછે કે, તારી ભક્તિ અને તારાં ભજનથી ઇશ્વર રાજી થશે? તેં ઇશ્વરની આજ્ઞા તોડી તે છતાં પણ તું

શું એવી આશા રાખેછે કે, તે મોટો ન્યાય કરનાર તારી પક્ષ રાખશે? તેં માણસ જાતને ઠગ્યા તે છતાં પણ તું શું એવી આશા રાખેછે કે, તારા સામું જગતનો પિતા પ્રીતિ ભરેલી નજરે જોશે?

રે માનવી! તારી ઇશ્વર ઉપર ખરી પ્રીતિ હોય તો તેવીજ ખરી પ્રીતિ તારા ભાઇબંધ ઉપર રાખ; માઠાં કરતુક કરતો બંધ થા; સારાં કાર્ય કરવાને શીખ; ન્યાય પ્રમાણે ચાલ; જેઓની ઉપર જુલમ પડેછે તેઓને છુટા કર; વિધવા અને વારસ વગરનાં છોકરાંઓને સાહ્ય થા; અને પછી તું ઇશ્વરભક્તિ કર, તે તારી ભક્તિ સાંભળશે. પછી તું દુ:ખના દિવસમાં એનું સ્મરણ કર, તે તને મદદ થશે.

ઇશ્વર ભક્તિ અને નીતિ સાથે મળ્યાથી માણસની ખરી મોટાઇ અને ખરી યોગ્યતા માલમ પડેછે. એમાં એકને તજી (મુકી) તો દુનિયાનો ધિક્કાર હાંસલ થાયછે. જે પુરુષ ઇશ્વરભક્તિ અને "દેવદર્શન" ઉપર જેવી પ્રીતિ રાખેછે તે પુરુષ તેવીજ પ્રીતિ સદાચરણ ઉપર રાખે તો તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખી થયા વગર રેહેજ નહીં; તે પુરુષ એકદમ પ્રીતિપાત્ર અને સ્તુતિપાત્ર થાયછે. કોઇ દ્વેશી માણસ તેની નિંદા કરવાને બીહેછે. સર્વથી ખરાબ માણસ પણ પોતાનાં દિલમાં તેને માન તથા આબરૂ આપ્યા વગર રેહેતો નથી.

એવા પુરુષની જીંદગી ખરેખર સુખી અને સલાહસંપભરેલી હોયછે. પણ જે પુરુષમાં નીતિભાવ અને ઇશ્વરભાવ સામાન એટલે સરખો નથી, તે પુરુષ વેહેલો કે મોડો સંસારની જાળમાં આવી ફસેછે. તેણે ઇશ્વરભાવનો અથવા નીતિભાવનો એકજ ગુણ સંપાદન કીધો હશે તો તેને કેટલીએક મુદત સુધી ખુશી ઉપજેછે.

પણ દુઃખ અથવા દરદનું એકાદ વાદળું સઘળાં જોરથી તેની ઉપર વરસેછે, ત્યારે તેની સુધ અને બુદ્ધ ઠેકાણે આવેછે, ત્યારે તે સમજેછે કે એક ગુણ તેણે સંપાદન કીધો નથી તેની ખોટ બીજા ગુણથી પુરી પડતી નથી.

તે ભક્તિ કરેછે તેવામાં તેને પોતાની દગલબાજી અને મક્કરબાજી યાદ આવેછે; અથવા ધર્મદાન કરેછે અને સદગુણથી ચાલવાની તજવીજ કરેછે તેવામાં બીજાઓને ઇશ્વરભક્તિ કરતાં જોઇને પોતે ઘણોજ શરમાઇ જાયછે. તેનું અંતઃકરણ તેને કેહેછે કે તારૂં વજન ત્રાજવામાં થયું અને તું અધુરો માલમ પડયો. પણ જે પુરુષ એ બંને વસ્તુ ઉપર એક સરખું લક્ષ આપેછે, જે પુરુષ ઇશ્વર સંબંધી તથા મનુષ્યસંબંધથી પોતાની ફરજ એક-સરખી રીતે બજાવેછે, તે પુરુષને ગમે તેવા દુઃખના વખ-તમાં સંતોષ મળ્યા વગર રેહેતો નથી.

જે પુરુષ માત્ર નીતિ ઉપરજ લક્ષ આપેછે તે પુરુષ ઇશ્વરભક્તિનાં ખરાં અને નિર્મળ સુખથી અજાણ્યો તથા બેનસીબ રેહેછે. પરોપકાર–બુદ્ધિથી તથા દયાભાવથી સંતોષ મળેછે ખરો પણ તે સંતોષ ઇશ્વરપ્રીતિના પ્રકાશ અને તેજ વિનાનો છે.

એક પુરુષ પોતાનું અંતઃકરણ જગતના પિતા આગળ ઉઘાડે છે તેથી તેને જે સંતોષ અને આનંદ પેદા થાયછે તે સંતોષ અને આનંદ બીજાને મળતો નથી. વળી જે પુરુષ પોતે ઇશ્વરભક્તિ કરેછે અને તેનીજ ઉપર ગર્વ તથા આધાર રાખી માણસ જાતનું કલ્યાણ કરતો નથી તે ખરા સંતોષ અને ખરા આનંદથી બેનસીબ રેહેછે, એટલુંજ નહીં પણ તેનાં કરતુકને માટે રાત દાહાડો તેને દુઃખ થયા કરેછે.

પણ જે વેળા મનુષ્ય ઉપર પ્રીતિ અને ઇશ્વર ઉપર ભક્તિ કોઇ પુરુષમાં સાથે મળેલી હોયછે ત્યારે સ્વચ્છ નિર્મળ અંતઃકરણની ખરી મઝા, ખરી ખુશી, અને ખરો સંતોષ માલમ પડેછે. તેની પરોપકાર–બુદ્ધિ માણસજાત સાથે તેનો સંબંધ કરાવેછે અને ઇશ્વરભક્તિ ઇશ્વરસાથે પ્રીતિની ગાંઠ બંધાવેછે.

તે વગર ધાસ્તીએ મૃત્યુલોકમાં અને પરલોકમાં નજર કરી શકેછે. આખું જગત તેને કૃપાળુ માલમ પડેછે. સંસારમાં ઇશ્વરનો તે પ્રીય મિત્ર થઇ પડેછે અને ભયંકાર જગમાં તથા દુઃખના વખતમાં તે તેનો વાહાલો ભક્ત ગણાયછે. ઇશ્વર સર્વ ઠેકાણે વ્યાપક છે એવાં જ્ઞાનથી આ જગતની દરએક વસ્તુ તેને ખુશી ઉપજાવેછે. દરએક ઠેકાણે તે પોતાના પવિત્ર ઇશ્વરનો ગુપ્ત સાદ સાંભળેછે.

જ્યારે તે આકાશ તરફ નજર કરેછે ત્યારે જે ઇશ્વરની તે સેવા અને સ્તુતિ કરેછે તે ઇશ્વર ત્યાં રેહેછે એવા વિચારથી તેને આનંદ ઉપજેછે. જ્યારે તે પૃથ્વી ઉપર નજર કરેછે ત્યારે તેણે જે રૂડાં કામ કીધાંછે તે યાદ આવ્યાથી તેને જે સંતોષ પ્રાપ્ત થાયછે તે સંતોષ તેને કેટલી બધી ખુશી ઉપજાવેછે!! કોઈ પણ ગરીબ એમ નહીં બોલતો હશે કે એણે મને સાહ્યતા નથી આપી: કોઈ પણ અનાથ અથવા લાચાર એમ નહીં કેહેતો હશે કે એણે મારો તિરસ્કાર કીધો. એવા પુરુષને હજારો ગરીબની અને હજારો અનાથની આશીસ મળેછે.

માટે પ્રીય વાંચનારાઓ, ચાલો આપણે ઇશ્વરભક્તિ અને નીતિના ગુણ સંપાદન કરવાને તૈયાર થઇએ. ચાલો આપણે ઇશ્વરના વાહાલા અને પ્રીય ભક્ત થવાની મેહેનત કરીએ; કારણ એથીજ આપણને આ લોકમાં અને પરલોકમાં ખરૂં સુખ અને ખરો આનંદ મળશે.

વખતનો ઉપયોગ.

વખત સર્વ વસ્તુમાં અમુલ્ય ગણાયછે. ગઇ દોલત પાછી આવે, ગઇ આબરૂ પાછી આવે, પણ ગઇ વેળા પાછી આવતી નથી. એટલું સમજ્યા છતાં પણ કેટલા જણ પોતાનો વખત નકામો અને વ્યર્થ ગુમાવેછે? આપણે ગફલતીમાં અને આળસાઇમાં રહીએ છઇએ, તેટલામાં તે આપણી આંખ મિચાવીને ચાલ્યો જાયછે.

પ્રથમ આપણુને કાંઇ નુકસાન જેવું દીસતું નથી; પણ જ્યારે ઘણી મુદત થઇ જાયછે ત્યારેજ આપણુને અતીસે નુકસાની થયલી માલમ પડેછે. તે છતાં દાહાડા ઉપર દાહાડા, મહીના ઉપર મહીના, વરસ ઉપર વરસ ચાલ્યાં જાયછે અને ઘણા જણ આળસાઇમાં, લોકોની ચાપળુસી અને નિંદા કરવામાં, તથા વગર ફાયદાની ગમતમાં પોતાનો વખત કાહાડેછે. અને જ્યાંહાં સુધી દૈવયોગે યાદ આવતું નથી કે અમારી કેટલી ઊમર ગઇ અને હજુર કેટલી ઊમરની આશા છે, ત્યાંહાં સુધી તેઓને કાંઇ પણ લાગતું નથી અથવા કાંઇ પણ દલગીરી પેદા થતી નથી.

માણસો પોતાની જીંદગી સારી રીતે ગુજારવા ચાહતા હોય તથા પોતાના પેદા કરનારને હરેક પળનો હીસાબ આપવોછે એવું સમજતા હોય તો તેઓએ જ્યારે ત્યારે અને વારેઘડીએ વિચાર કરવો જોઇએ કે અમારી ઉમર કેટલાં વરસની થઇ અને એટલી ઊમરના વરસ અમોએ કેમ ગુજાર્યાં. આ વિચાર જુવાના પુરુષોએ તેમજ ઘરડાઓએ કરવા જોઇએ છે.

માણસની ઊમરના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે. જે ઊમર ગઇ તે, જે હાલ ચાલેછે તે અને જે આવવાની છે

તે. તે દરએક ભાગની ઉપર સર્વ માણસોએ વિચાર કરવો ઘટેછે; અને તે વિચારથી કેવી અસર ઉપજેછે તે તપાસવું જોઇએ છે.

આપણી ગયલી ઉમર વિષે વિચાર કરતાં ઘણાં વરસ ગુજરેલાં માલમ પડેછે અને તેથી આપણ સર્વને થોડીઘણી દલગીરી અને થોડીઘણી નાખુશી ઉપજ્યા વગર રેહેતી નથી. આપણામાં કોણ હિમ્મતથી બોલશે કે મેં ઘણો કળા મૂર્ખાઇમાં અને આળસાઇમાં નથી ગુજાર્યો? આપણામાં કોણ હિમ્મતથી બોલશે કે મેં લાયકી પ્રમાણે વખતનો રૂડો અને ઘટતો ઉપયોગ કીધો? આપણામાં કોણ હિમ્મતથી બોલશે કે મારી ગયલી ઊમરમાં એવી એકે વસ્તુ કીધી નથી કે તેથી મને દલગીરી પેદા નથી થતી?

આપણી ઊમરમાં જે જે સુખ તથા દુ:ખ આપણે ભોગવ્યાં છે, જે જે ધંધા પછવાડે આપણે લાગ્યાછે, જે જે ધારણા અને ગોઠવણો આપણે કીધીછે, જે જે આશા અને ધાસ્તી આપણાં દિલમાં પેદા થઇછે,—તે સઘળું જ્યારે આપણને યાદ આવેછે ત્યારે સદ્‌ગુણનું ક્ષેત્ર કેટલું બધું ઊજડ અને ખાલી માલમ પડેછે? ખચીત આપણે હાથે થયલાં માઠાં કામ ઘણાજ માલમ પડેછે અને સારાં કામ ઘણાંજ થોડાં.

વળી જેને આપણે સારાં કામ સમજીયે છઇએ તે ઉપર દુર્ગુણનું એકાદ મોજું ફરી વળ્યું હશે અને તે સઘળાં ધુળમાં ગયાં હશે. વાસ્તે આપણી ગયલી ઊમરનો વિચાર કરતાં આપણી મૂર્ખાઇ શિવાય બીજું કાંઇ માલમ પડતું નથી. ગયલી ઊમર વિષે વિચાર કરતાં આપણે આપણા પેદા કરનારની આંખમાં ઘણાજ હલકા પ્રાણી થયા છૈયે એવું

આપણને લાગેછે. આપણને આપણી ઇતરાજી અને પતરાજી અને એવી બીજી ઘણીએક ખોડ સુધારવી જોઇએ છે.

પણ ગયલી ઊમરના વિચારથી નિરાશ થઇને આપણાં સુખની સઘળી આશા છોડી દેવી ઘટતી નથી. આપણી ઊમરનો ભાગ ઘણો ફાયદામંદ રીતે વાપરી શકાય તેનો ઉપાય હજુ આપણા હાથમાં છે. આપણી ઊમરનાં ગુજરેલાં વરસોથી આપણને કાંઇજ મળ્યું નથી તોપણ આપણને એક વસ્તુ મળીછે. આપણને અનુભવ મળ્યોછે, અને અનુભવ એ ઘણોજ કિમ્મતી છે; કેટલાક વિદ્વાનો અનુભવને ડાહાપણનો સરદાર ગણેછે. તમે તમારી ગુજરેલી ઊમરમાં બદફેલી અને દુરાચરણનો નબળો પાયો નાખ્યો હોય તે ઉપર તમારૂં ધ્યાન દોડાવો.

તમે નકામી ગપ મારવા અને લોકોની નિંદા તથા ગીબત કરવામાં વખત કાહાડયો હોય તો હવેથી તેવું ન કરવાને ઠરાવ કરો. કામક્રોધે તમારા દુશ્મન થઇને તમને છેતર્યા હોય અથવા તમને બેઆબરૂ કીધા હોય તો, હવેથી તેઓને તમારા અખત્યારમાં રાખી શકે એવા ઉપાય કરો. તમે તમારાં પોતાનાંજ ડાહાપણ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાની ટેવ છોડીદો. સર્વ વસ્તુનો પેદા કરનાર ઇશ્વર, તેની આગળ તમારૂં શીર નમાવો અને એવું માંગો કે હે ઇશ્વર તું અમને દુરાચરણની જાળથી અને સંસારની લાલચથી સર્વદા વેગળા રાખ.

આપણી ગુજરેલી ઊમરની તપાસ કરતાં માલમ પડેછે કે જે વસ્તુ હાલ આપણને નજીવી અને તુચ્છ દીસેછે તે વસ્તુ અગાઉ મોટી અને માહાભારત જણાતી હતી. કાહાં ગયા આપણા અગાઉના જોસ્સાઓ, કાહાં ગયા આપણા અગાઉના પેર ભરેલા વિચારો, ક્યાહાં ગયા આપણા

અગાઉના દલગીરી ભરેલા મનસુબાઓ, કાહાં ગઇ આપણી અગાઉની સઘળી નાઉમેદ, સઘળી ધાંધલ અને ધડપચ? કાહાં ગયું એ સઘળું? આપણે વિચાર્યું હતું કે તે હમેશ સુધી ચાલશે અને તેથી આપણને મોટું સંકટ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થશે. પણ તે સઘળું ક્યાહાંનું ક્યાહાં જતું રહ્યું.

વાસ્તે જે વસ્તુ હાલ આપણને મહાભારત દીસેછે તે આગળ જતાં તુચ્છ અને નજીવી લાગશે અને જે વસ્તુ હાલ તુચ્છ અને નજીવી લાગેછે તે આગળ જતાં માહાભારત થઇ પડશે. તેટલા માટે આપણાં દિલમાં એવી કલ્પના થઇ હોય તે એકદમ બેસાડી નાખવાની તજવી કરવી ઘટેછે. જેમ આપણી અગાઉની સઘળી કલ્પના વ્યર્થ ગઇ તેમ હમણાની કલ્પના પણ વ્યર્થ જશે. આપણી અગાઉની મૂર્ખાઇ અને ગરૂરી ઉપર હાલ આપણને હસવું આવેછે અને આશ્ચર્ય પામીએ છઇએ કે આવી નજીવી અને તુચ્છ વસ્તુ એટલી મહાભારત અને આભ જેવડી કેમ દેખાતી હતી? એ ઉપરથી આપણે ચોક્કસ કહી શકીએ છઇએ કે જેવું બન્યુંછે તેવુંજ બનશે.

જે વરસ ગુજરી ગયાં તે ઉપર જ્યારે નજર પોંહોંચાડીએ છઇએ ત્યારે તે કેવાં જલદીથી અને ઝપાટાબંધ નિકળી ગયલાં માલમ પડેછે? આપણે જાણતા થયા તેની અગાઉ તો બચપણમાંથી જુવાનીમાં અને જુવાનીમાંથી માણસાઇમાં આવ્યા. જે દિવસ, મહીના, અને વરસ આવવાનાંછે તે હાલ ઘણાં લાંબાં અને ઘણાં મોટાં માલમ પડેછે; પણ જેવાં તે આવશે કે આપણને માલમ પડવાનાં નથી અને સરતના ઘોડાની પેઠે આપણને તેમના તેમ મુકીને નાસી જશે.

વખત જ્યાહાં સુધી નથી આવ્યો ત્યાંહાં સુધી ઘણો ધીમો અને સુસ્ત માલમ પડેછે; આવીને ગયો કે તેની ઝપાટાની પાંખ કેવી જોરથી દોડેછે તે સેહેજ માલમ પડેછે. સર્વ મનુષ્યને પોતાની ગુજરેલી ઊંમર વિષે વિચાર કરતાં થોડી ઘણી દલગીરી ઉપજ્યા વગર રેહેતી નથી, એ મેં તમને ઉપર જણાવ્યું, પણ માણસ પોતાની સઘળી અક્કલ અને હુશીઆરી છતાં નાદાન અને બેવકુફ છે. યાદ આવેછે તેટલી વાર પશ્ચાત્તાપ કરેછે અને પાછો ભૂલી જાયછે. મેઘધનુષ્ય થોડીવાર સુધી પોતાની ખૂબસુરતી દેખાડીને જેમ અલોપ થઇ જાયછે તેમ ડાહાપણ ભરેલા વિચાર સદ્ગુણવૃત્તીને ખૂબસુરતી આપીને ગુમ થઇ જાયછે.'

ત્યારે શું કામના એ ડાહાપણભરેલા વિચારો અને શું કામની ગયલાં વરસ વિષે આપણી દલગીરી? એવા થોડા વખતના વિચારોથી આપણને ફાયદો થયાને બદલે ગેરફાયદો થાયછે. તમારી ઊંમરમાં તમે જે રૂડાં કામ કીધાં હોય તે યાદ કરો. જુવો તમને તેથી કેટલો આનંદ, કેટલો સંતોષ, અને કેટલોહર્ષ પેદા થાયછે. હવે તે રૂડાં કામ ક્યાં? શું જેથી તમારી ઇંદ્રીને સુખ મળ્યુંછે તે? શું જેથી તમે હસ્યા બોલ્યા અને કુદ્યા તે? શું જેથી તમારી ઇતરાજી અને પતરાજી દેખાઇ તે? ના; નહીં.

મારા મિત્રો, તમોએ જે પરોપકારી, સદ્ગુણી અને પ્રમાણિકપણાંનાં કામો કીધાં હોય તે યાદ કરો; જે વખત તમારાં મનને સુધારવા માટે, તમારાં ભવીષ્યનાં સુખ અને લાભનો પાયો નાખવા માટે, તમારા દેશીઓ અને ભાઇબંધોનાં કલ્યાણ તથા ફાયદા માટે ગુજાર્યો હોય, જે વખતે લાલચના ફાંદામાંથી છુટા થયા હોય, ગરજવાનને

સાહ્ય થયા હોય, દુખીયારાને દુઃખથી છોડાવ્યા હોય, તે વખત યાદ કરવાને હું તમારાં અંતઃકરણને કહું છું.

આવાં, અને આવાંજ રૂડાં કામો યાદ કીધાથી દલગીરીને ઠેકાણે સુખ અને સંતોષ પેદા થાયછે. એજ રૂડાં કામો માણસની ખરી અને મોટી દોલત છે. એજ રૂડાં કામોથી દલગીરી અને દુઃખના વખતમાં માણસને સંતોષ મળેછેઃ એજ રૂડાં કામોથી દુઃખભરેલા વિચારમાં ખુશીનું કીરણ પડેછે. આ પ્રમાણે ગુજરેલી ઊમરની તપાસ કીધા પછી ચાલતી ઊમર ઉપર કેટલું લક્ષ આપવું જોઇએ તેનો વચાર કરીએ.

આપણા લાભનો મૂળ અને ખરો પાયો આ વિચાર ઉપર ઘણો આધાર રાખેછે; કારણ આપણી ગયલી ઊમર વિષે જે જે વિચાર આપણને આવેછે એનો ઉપયોગ ચાલતી ઊમરમાં ન કરીએ તો એ વિચાર કાંઇજ કામના નહીં. ગયલી ઊમરનો ઉપયોગ આપણે ખરાબ રીતે કીધો માટે એ ઊમર તો પાણીમાં ગઇ. આવતી ઊમર વિષે ચોક્કસ કેહેવાઇ શકાતું નથી. આજે આપણ છિયે અને કદાચ બે વરસ પછી દુનિયા છોડી ચાલતા થઇશું ત્યારે સઘળો આધાર હાલની ઊમર ઉપર છે.

આપણ હાલની ઊમરના જે પુલ ઉપર થઇને ચાલેલી છઇએ તે પુલ ઉપર ઉતાવળાં વગર વિચારનાં અને લાંબાં પગલાં ભરવા ઘટતાં નથી. પણ તે ઉપર મજબૂત, ધીરજ અને વિચારથી ચાલવું જોઇએછે. જે કાંઇ સદગુણનાં કામ કરવાને મનને થોડું પણ મન થાય તો એક પલ ખોયા વગર તે કામ પાર પાડવાને ચુકશો ના. કારણ હમણાનો વખત એજ ખરો વખત છે. હાલની ઊમરનું ડાહાપણ અને નીતિ ભરેલો ઉપયોગ કરવાના ઘણાએક રસ્તા છે

તેમાંના થોડાએક ઉપર હું તમારૂં ધ્યાન પોંહોંચાડવાની રજા લઉંછું.

આપણો વખત લોકોની નિંદા અને ગીબત કરવામાં તથા વગર ઉપયોગમાં કામમાં જતો હોયે તો તેનો અટકાવ આપણને પ્રથમ પેહલાં કરવો ઘટેછે. માણસની ઊમર એક વેંહેંત જેવી ટુંકી છે અને સારાં કામો કરવાને સેંકડો હરકત રેહેલીછે. આપણો હાલનો વખત આળસાઇમાં, નકામી ગપમાં અને લોકોની નિંદા કરવામાં હાલ પણ ગુજારીએ તો તેનો પશ્ચાત્તાપ પાછળથી આપણને ઘણોજ થશે.

ગઇ ઉમર ફોકટમાં ગઇ, હાલની પણ તેમજ જવા દીધી અને તેવામાં એકાએક આ દુનિયા છોડવી પડી તો શું આપણો ઇલાજ, શું આપણા હાલ, કેવી આપણી કમબખ્તી, અને કેવી આપણી દશા! એટલા માટે હાલ ઘડીએ જે નઠારા અને નિંદા ભરેલા દુષ્ટ અને ગર્વીષ્ટ વિચાર આપણાં મનમાં હોય તે એકદમ કાહાડી નાખીને, જે વસ્તુમાં તત્વ છે, જે વસ્તુથી આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખ મળવાની ઉમેદ છે, તે વસ્તુ ઉપર એકદમ તમારૂં ચિત્ત લગાડો. તે વસ્તુ કંઈ, તે સર્વને ખબર છે.

નીતિ સંબંધી જે કાંઇ આપણો ધર્મ છે તે ઉપર લક્ષ આપો. "ઇશ્વર તમને મળી શકે એવું હોય તો તેને શોધો; તમારી પાસે હોય તો તેને બોલાવો." આ દુનિયા છોડ્યા પછી આપણને કેવું સુખ મળશે એ વિષે મનમાં ચિંતા અને કાળજી રાખ્યાથી રૂડાં કામ કર્યા વગર રહીશું નહીં અને તે રૂડાં કામ કરવાને હાલનો વખત ઘણોજ કિંમતી છે.

હું એમ નથી કેહેતો કે આપણી ગુંજાસ અને શક્તિ ઉપરાંત થઇને, પરોપકારનાં અને સદ્ગુણનાં કામ કરવાં.

તમારી દોલત પ્રમાણે, તમારી ઊમર પ્રમાણે, તમારા ધંધા પ્રમાણે, અને તમારા ઓહ્દા પ્રમાણે, જે કાંઈ તમારાથી બની શકે તે કરો. તમારૂં અંતઃકરણ અને તમારી બુદ્ધિ જે કાંઇ તમને આજ કરવા કેહે તે કાલ ઉપર રાખો ના.

આવતી કાલ તમારી નથી અને તમે કાલના દાહાડા સુધી જીવશો તે છતાં આ કામનો બોજો તમે તમારી ઉપર ચહડવા દેશો ના. કારણ કાલે પણ તમને બીજી સેંકડો અગત્યની વસ્તુ ઉપર ધ્યાન આપવું પડશે. આ-જનો વિચાર કાલ ઉપર રાખ્યો તો તેનો બોજો એટલો વધશે કે તમારાથી ઊંચકાશે નહીં. માટે જે કાંઇ સારા વિચાર તમારાં મનમાં આવે તે આજને આજ અમલમાં લાવો.

હાલની ઊમરનો રૂડી રીતે ઉપયોગ કરવા માટે કેટ-લીએક અગત્યની ગણુતરી રાખવાની જરૂર છે. જે પુરુષ યોગ્ય ઠેકાણે અને યોગ્ય પ્રસંગે દરએક કામ કરેછે તે પુરુષ પોતાનો વખત નકામી રીતે મુદલ ખોતો નથી. તે પુરુષ આ દુનિયામાં પોતાનું જીવતર વધારેછે; કારણ ટુંકાં જીવતરમાં રૂડાં કામ તે ઘણાં કરેછે. તમે હાલની ઊંમરને તમારા વિચારની મુખ્ય વસ્તુ ગણો. તમે પોતાને સવાલ પુછો કે તમે હાલ શું કરોછો, તમારાં હાલનાં કામથી અને હાલની ફિકરથી તમને શું ફાયદો થશે, ભવિષ્યે એનું શું પરિણામ નિપજશે.

હાલ ઘડીએ અને આ પળે જે તમે થોડું ઘણું સુખ ભોગવોછો તેને વાસ્તે આકાશ તરફ તમારી નજર કરો, અને સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરનો આભાર માનો, તમારી હાલત સારી હોય અને તમારૂં શરીર સુખાકારીમાં હોય તો એથી વધારે આ દુનિયામાં તમને શું સુખ મળવાનું હતું ? થોડાં નજીવાં કારણોથી અને જુજ દુઃખોથી તમે એમ ન ધારે

કે તમે મોટા દુખી છો અને થોડું વધારે સુખ મળ્યાથી તમને પૂરો સંતોષ મળશે. ખરૂં ખોટું દુઃખ તમારાં પોતાનાં મગજમાં છે અને તમારી સ્થિતિ તથા નસીબમાં નથી.

આપણી ઊમરનો જે ભાગ બાકી રહ્યોછે તે ઉપર હવે આપણે વિચાર કરીએ. તેની ઉપર માત્ર લાંબી દૃષ્ટીએ જોવું એમાં ડાહાપણ નથી ભવિષ્ય ઉપર ઘણા લોકો આતુરતાથી જોયછે. ભવિષ્યને એક મુખ્ય વસ્તુ ગણી તેની ઉપર તેઓ પોતાનું સઘળું મન અને તન લગાડેછે. ભવિષ્યને માટે પોતાની ગુજરેલી ઊમર અને કરેલાં માહા કામ તેઓ ભુલી જાયછે. ભવિષ્યને માટે ચાલતો વખત પણ તેઓ ખાતરીમાં લેતા નથી. આ પ્રમાણે તેમનો સઘળો વખત ભવિષ્ય વિષે વિચાર કરવામાં જાયછે.

ભવિષ્યની ઉપર માણસો પોતાની ધારણા બાંધેછે; ભવિષ્યની ઉપર તેઓ પોતાની આશા રાખેછે. તેઓ હાલ જો સુખી નથી હોતા તો આગળ જતાં સુખી થવાની ઉમેદ રાખેછે. ખરી વાત છે કે ભવિષ્ય ઉપર થોડેએક સુધી નજર કરવાની ગતિ ઇશ્વરે માણસમાં મુકીછે. એથી તેનાં ચપળ મનની બુદ્ધિ અને શક્તિ સાવધ થાયછે. પણ દલગીરી ભરેલુંછે કે માણસો તેનો ઉપયોગ ઘટતી રીતે કરતા નથી.

ઇશ્વરે આપણને જોવાની શક્તિ આપીછે તેથી વધારે જોવાને આપણી ઈચ્છાને અટકાવવી ઘટેછે. ભવિષ્ય આપણા હાથમાં નથી તથા તે આપણે પોતાનું નથી; તે ઇશ્વરના હાથમાં છે અને ઇશ્વરનું છે. આપણે ઘણા સુખી છૈયે કે ઇશ્વરે પોતાનાં અપાર ડાહાપણથી આપણી આંખ આડો પડદો મુકયોછે. એ પડદો ઉઘાડવાની અને તેની પછવાડે શું છે તે જોવાની જો આપણામાં શક્તિ હોત તો આપણી

છાતીમાં મોટા કાંટા અને છરા ભોકાત. આપણે ખચીત યાદ રાખવું કે ભવિષ્ય આપણથી ઢંકાયેલુંછે. કોઇપણ લીલો જોષી લાંબી જન્મ પત્રિકા કાહાડી તથા મેષ મિથુન કરી આપણું ભવિષ્ય કહી શકનાર નથી.

આપણી હયાતીમાં અમરપણાં વિષે તથા તેમાં શું બનાવ બનવાના છે તે વિષે વિચાર કરીએ છઇએ ત્યારે એક મોટા નદીનો પ્રવાહ ચાલતો માલમ પડેછે. તે પ્રવાહની આડી અવળી વલણ થોડોએક વખત સુધી જોઇ શકાય એવી શક્તિ ઇશ્વરે આપણને આપીછે. પણ લાંબી નજર પોંહોંચાડતાં અંધારામાં અને ધભરાટમાં આપણે આવી પડીએ છઇએ.

આપણથી બને તેટલું ભવિષ્યનું સુખ મેળવવાની વેતરણ અને ગોઠવણ કરવી ઘટેછે, અને જે દેખાતી ધાસ્તી અને આફત આપણને બીહીવડાવેછે તેની સામે સાવચેત રેહેવું જોઇએ; એ હું ના કેહેતો નથી. પણ એટલુંજ કરીને આપણે અટકી રેહેવું અને બાકીનું સર્વ, જે ભગવતે પોતાના હાથમાં ભવિષ્ય રાખ્યુંછે તેને સોંપવું ઘટેછે. માણસ ભવિષ્ય જાણવાની ઘણી મેહેનત કરેછે તો તે ઇશ્વરની આંખમાં હલકો થઈ પડેછે. તેટલા માટે "આવતી કાલને વાસ્તે તું ગર્વ કરીશ ના, કારણ તું જાણતો નથી કે એક દાહાડામાં શું ઉથલપાથલ થશે."

મંદ બુદ્ધિના માનવી! તારા ખ્યાલમાં આવેલી ધાસ્તીને માટે તું ગુસ્સે થઇશ મા. જે વાદળ તને ભયંકાર દેખાય છે તે વગર અડચણે તારી ઉપરથી ઉતરી જશે, અથવા તે વાદળ તૂટી પડવાની અગાઉ હરેક ઠેકાણે તું તારો બચાવ કરી શકશે. ત્યારે શા વાસ્તે લીલા જોષી આગળ જન્મોત્રી અથવા ટપકો દેખાડીને એટલો બધો ચિંતામાં પડયો છે?

માનવી! ઇશ્વરે ભવિષ્ય છુપાવવાને વાસ્તે આપણી આંખ આડો જે પડદો મુકયોછે તે પડદો ખસેડીને ભવિષ્ય જોવાની તારી કે લીલા જોષીની મુદલ તાકાદ નથી. હો જોષી! હું તને થોડા શબ્દ કહુંછું તે તું સાંભળ. તું શું કરવા લાંબા ટપકા અને જન્મોત્રાં, ભુંગળાં અને ટીપણાં બનાવીને તારા ભોળા ભાઇબંધોને ખુશી અને દલગીરીમાં નાખેછે? તારામાંજ ભવિષ્ય જાણવાની શક્તિ હોત તો તારી બેહેન દીકરી રાંડત નહીં.

ત્યારે તું શું કરવા એવા ઢોંગધતુરા કરીને બિચારા વેહેમી અને ભોળા માણસોને દુઃખ અને દલગીરીમાં નાખે છે? તારૂં પેટ ભરાતું નહીં હોય તો કાંઇ બીજો ધંધો શીખ પણ જે વસ્તુ ઇશ્વરે પોતાને હસ્તક રાખીછે તે લેવાને તું શું કરવા માથું ફોડી તારા પેદા કરનારને દલગીર કરેછે. ઇશ્વરે તને "ધન મકર"ની વિદ્યા શીખવી છે તે ગ્રહણ તથા આકાશના વરતારો કરવાને કામે લગાડ અને તારા ભાઇબંધોને ઠગવાનું છોડી દે.

પૃથ્વી ઉપરના માનવી! તને ભવિષ્ય જાણવાની ઘણીજ ઇચ્છા થતી હોય તો ચાલ આવ હું તને તારૂં ભવિષ્ય કહું. તે ભવિષ્ય એ કે આ દુનિયામાં તું ગમે તે ઓદ્ધાને પામીશ, ગમે તેટલો તું પૈસાવાળો અને લાયકીવાળો થઇશ, તોપણ તારી સઘળી આશા પૂરી થવાની નથી અને તને પૂરૂં સુખ મળવાનું નથી. આ મારૂં ભવિષ્ય વચન. એ ખચીત ખરૂં પડશે. તું ગમે તેટલો લક્ષાધિપતી હઇશ પણ ઘડીમાં સુખ અને ઘડીમાં દુઃખ, ઘડીમાં ખુશી અને ઘડીમાં દલગીરી તને માલમ પડશે. તું તારા ગયલાં બધાં વર્ષ તપાસ, તને એવુંજ માલમ પડશે. તું તારા બચપણના દાહાડા તરફ અને જુ-

વાનીના બાહાર તરફ નજર કર એટલે તને સુખ તથા દુઃખ સાથેજ માલમ પડશે. એ ઉપરથી તું તારાં ભવિષ્યનાં સુખ વિષેનો વિચાર કરી લે. તું જો ખરૂં અને પૂરૂં સુખ મેળવવા ઈચ્છતો હોય તો, તારો સઘળો વિશ્વાસ ઇશ્વર ઉપર રાખ.

માણસ જાતની પતરાજી અને ઇતરાજી, દુઃખ અને દલગીરી મટાડવાને ખરો માર્ગ, નીતિ તથા સદ્ગુણમાં છે. આપણે જાણતા નથી કે ભવિષ્યમાં શું શું બનાવો બનશે, તોપણ આ વાતનો આપણે ચોકસ જાણીએ છઇએ કે આપણને વેહેલાં અથવા મોડાં આ દુનિયા છોડવી પડશે. એ છેલ્લા દાહાડાને વાસ્તે આપણને તૈયાર થઇ રેહેવું ઘટેછે, કે જ્યારે તે કીરતારનાં ઘરનું તેડું આવે, ત્યારે હસતે મોહોડે અને વગર ધાસ્તીએ તેની મોટી દરબારમાં જઇને ઉભા રહીએ.

દુઃખ અને દરદમાં સદાચરણથી ઘટાડો.

માણસનું જીવતર એકજ હાલતમાં રેહેતું નથી. તે વગર ચોકસનું છે; દુઃખ અને ચિંતાથી ભરેલુંછે. દરએક મંડળીમાં એવા ઘણા પુરુષો છે કે, જેઓ પોતાને કમનસીબ સમજેછે; અને કેટલાએક એવા પુરુષો છે કે, જેઓ નથી જાણતા કે તેઓ કમનસીબ કેટલા જલદી થશે. કારણ આ પૃથ્વી ઉપર કોઇ પણ માણસનું સુખ કાયમ અને ચોકસ નથી.

જેઓનું આકાશ હમણા ચલકતું દીસેછે તેઓનાં માથા ઉપર કાળું વાદળ જલદીથી એકઠું થાય એમાં નવાઇ નથી. જે આરામ તેઓ ભોગવેછે તેથી તેઓ ઠગાયછે. જે તોફાન તેઓના ઉપર એકદમ તૂટી પડવાનુછે તે એકઠું થવા માંડયું હશે તે તેઓ જાણતા નથી. "જે માણસ ઘણાં વરસથી

સુખ–ચેનમાં રેહેતો હોય, તેને દુઃખ અને વિપત્તીના દિવસ યાદ કરવા દો. કારણ એવા દિવસ ઘણા આવશે.”

એટલા માટે વિચારવંત પુરુષોને પોતાનાં જીવતરમાં દુઃખને માટે ઘટતી તૈયારી કરવી એ કરતાં કંઇપણ વસ્તુની વધારે જરૂર નથી. તેઓ વગર ધાસ્તીથી સુખ–ચેનના વખતમાં વિપત્તીનો વિચાર કરેછે; અને જ્યારે તેઓની ઉપર વિપત્તી આવી પડેછે ત્યારે ધીરજથી સહન કરવાને ઠરાવ કરેછે. વિપત્તીની સામે પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે સર્વ કાળના પંડીતોએ પોતાનાં ડાહાપણનો, તવંગરોએ પોતાની દોલતનો, અને અમલદારોએ પોતાના અમલનો ઉપયોગ કીધોછે.

ડાહાપણ, દોલત અને શક્તિની મદદથી દુઃખ અથવા દરદમાં કંઇએક ઘટાડો થાયછે, એ વાત ખરી છે. પણ જ્યારે દુઃખ અથવા દરદ એકદમ પોતાનાં સઘળાં બળ સાથે તૂટી પડેછે ત્યારે કોઇપણ માણસનો ઉપાય ચાલતો નથી. તે વેળાએ એ સઘળું એક કોરે રેહેછે અને આપણું અંતઃકરણ દુઃખ પામેછે.

તે વેળાએ માણસની સઘળી યુક્તિ, હિમ્મત અને કળા પાણીમાં જાયછે; અને તેનાં અંતઃકરણને કઇં પણ આરામ અને સંતોષ મળતો નથી. તે વેળાએ સર્વથી જરૂરની અને સર્વથી અગત્યની વસ્તુ આપણું સદાચરણ છે. સદાચરણથી આપણાં દુઃખ અને દરદમાં જેટલો ઘટાડો થાય છે તેટલો કોઇ પણ વસ્તુથી થતો નથી; જેટલો આરામ અને સંતોષ મળેછે તેટલી કોઇ પણ વસ્તુથી મળતો નથી. એ સઘળું તમને હું દેખાડવા માગું છઉં.

“સદાચરણ” વિપત્તીનાં ગમે તેવાં બળને સહન કરવા માટે આપણને તૈયાર રાખેછે. “દુરાચરણ” પોતાનાં અતી

બળથી થોડાંજ દુઃખમાં આપણને કેવળ વગર હિંમ્મતના કરી નાખેછે. સંસારી પુરુષો દોલત અને મિત્રાચારી વધારવામાં મંડ્યા રેહેછે; તેથી તેઓ એમ સમજેછે કે આ હયાતીમાં જે દુઃખ અને સંકટ તેઓ ઉપર પડવાનાંછે તેને માટે તેઓ તૈયારી કરી રાખેછે. તેઓ વિચારેછે કે, દોલત અને મિત્રાચારી સંકટની વેળાએ તેઓને ઘણીજ કામની છે.

તેઓ પોતાનાં મનમાં બોલેછે કે, "અમારો પાયો મજબૂત છે અને તે કદી ખસનાર નથી." પણ આ વિચાર ખોટો છે. વિપત્તીની વેળાએ જે વસ્તુ તેઓનું રક્ષણ કરી શકે તે વસ્તુ માત્ર તેઓનું મન છે; અને મન દુરાચરણમાં પડવાથી અપવિત્ર અને અશક્ત થઇ ગયુંછે. દુનિયામાં અમન ચમન અને મોજમઝા ઉપર તેઓની પ્રીતિ બેહદ બંધાયલીછે. તેથી તેઓને બે મોટા ગેરફાયદા થાયછે. તેઓ પૃથ્વીનાં ખરાં સુખથી વેગળા રેહેછે અને કમનસીબના વખતમાં જે તેઓને ઘા વાગેછે તે સહન કરવાને તેઓમાં મુદ્દલ શક્તિ રેહેતી નથી.

વિપત્તી અને સંકટની સામે ટક્કર ઝીલી શકાય એવાં તત્વ અને એવી પ્રકૃતી તેઓ પાસે નથી. જ્યારે તેઓ ઉપર વિપત્તી આવી પડેછે ત્યારે દરએક બાજુથી તેઓની ઉમેદ સંતોષ વિનાની થઇ પડેછે. તેઓ પોતાના અપરાધથી સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરની સાહ્યાતા માગવાને તથા તેની ઉપર ભરોસો રાખવાને તદન નાલાએક થાયછે.

જે પરહેજગારી ડાહ્યા માણસને પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે દુઃખ ભોગવવાને શક્તિવાન કરેછે, તે પરહેજગારી તેઓએ ખોઇ નાખીછે. ખોટી ઉમેદ ઘણી વાર લગી રાખ્યાથી તેમની સઘળી આશા ભંગ થઇ ગઇછે; માટે તેઓ ચીર-

ડાઇને બળી ઝળી ગયાછે. મોજ મઝામાં લપટ હોવાથી તેઓ કંઇ પણ દુઃખ સેહેવાને તદન અશકત થયાછે. મગરૂરીમાં ગરક થઇ ગયાથી કંઇ પણ તરેહનો અટકાવ કરવાને તેઓ તદન અયોગ્ય છે.

આ વગર નિશ્ચયની સ્થિતિમાં અઘટીત સ્વભાવ અને પ્રકૃતી રાખ્યાથી તેઓએ દુઃખના પ્યાલામાં બેવડી કડવાસ નાખીછે; તથા જે તરવાર તેઓની ઉપર ઉંચકવામાં આવીછે તે તરવારની ધાર તેઓએ બારીક કીધીછે. તેઓ સ્વચ્છ અને મનના ખરા સંતોષથી કેવળ અજાણ્યા છે. દુર્ગુણ અને કુસંગથી જે હલકી મોજ પ્રાપ્ત થાયછે તે વગર દરએક ખરી મોજથી તેઓ કેવળ અજ્ઞાન છે.

તેઓએ પોતાનો સઘળો આધાર આરોગ્યતા અને પૈસા ઉપર રાખ્યોછે. તે બેમાંથી ગમે તે એકને ખસેડો એટલે સુખ અને આશાની આખી હવેલી તૂટી પડશે. દુરાચરણી પુરુષોને દરીદ્ર અવસ્થામાં અથવા ઘડપણમાં જે તૂટેલું દિલ અને જે ક્રોધી સ્વભાવ ઉપ્તન્ન થાયછે તે, ઉપર જણાવેલાં કારણોથી.

પણ જીંદગીની દુઃખદાયક હાલતમાં એક સદાચારી પુરુષની સ્થિતિ કેટલી જુદી છે? સદાચરણે વગર કાયમની સ્થિતિનાં સર્વ બનાવ તથા સર્વ દુઃખને માટે તેમનાં મનને તૈયાર કીધુંછે. સદાચરણે ખરાં સુખનો રસ્તો તેઓને દેખાડયોછે. સદાચરણે દુનિયાનું પોકળપણું પ્રગટ કરીને અને વધારે ઊંચી ઉમેદ દેખાડીને આ પૃથ્વીની ખોટી માયાથી તેને દુર રાખ્યોછે. દુઃખ તેના ઉપર અચીતું પડતું નથી અને તેટલા માટે તે ઘભરાતો નથી.

હયાતીનાં શકભરેલા નાવમાં તોફાનને માટે તે તૈયાર થયોછે. તે સારી પેઠે જાણેછે કે, જે ઉપર મારી ઘણી

મમતા અને પ્રિતિછે તે સદા કાળ મારી સાથે રેહેશે નહીં. તેટલા માટે જે મરવાનુંછે તે મરી જાયછે, અથવા જે બદલાઇ જવાનુંછે તે બદલાઇ જાયછે, અથવા જે થોડી મુદતનુંછે તે જતું રેહેછે, ત્યારે નાઉમેદીથી તે એકદમ દબાઇ જતો નથી.

સદાચરણનાં જે જે તત્વ તથા વર્તણૂક છે તે મનને બળવાન કરવાને લાયક છે. જે વસ્તુ આપણાં અંતઃકરણને સ્વચ્છ કરે છે તે તેને હિંમતવાન પણ કરે છે. સદાચરણ અને શાંતપણે રેહેવાથી સદ્ગુણી પુરુષોનો આત્મા સાવધ અને નીતિમાન થાય છે. ઇશ્વર કૃપાથી પૃથ્વી ઉપરનું સુખ તે મધ્યમ રીતે ભોગવી જાણે છે. તે લાભથી હરખાતો નથી અને અમન-ચમનમાં લંપટ થતો નથી. જે વિપત્તી તેના ઉપર પડેછે તેની ભેટ તે હિંમતથી લે છે. તે હરેક વાતમાં પોતાનું મન મારી શકે છે, અને પરહેજગારી રાખે છે.

તેણે સુખ અને વૈભવના વખતને ઉજડ ઋત ગણી નહીં. તેણે પોતાના મનને કેળવણી આપી. તેણે પોતાના મનને ઉપયોગી જ્ઞાનથી, સારા તત્વથી અને સદ્ગુણના સ્વભાવથી ભર્યું. જ્યારે વિપત્તીના અને દુઃખના દિવસ આવે છે ત્યારે તેનાં મનનો આ સઘળો ભંડોળ એમનો એમ કાયમ રેહે છે.

તે જેવી રીતે સુખાકારીમાં રેહે છે તેવીજ રીતે મંદવાડના વખતમાં રેહે છે; જેવી રીતે તવંગરી હાલતમાં રેહેછે તેવીજ દરીદ્રી અવસ્થામાં રેહે છે; મિત્ર અને મંડળીમાં રેહે છે તેવીજ રીતે અંધારી અને એકાંત જગામાં રેહે છે. વૈભવ અને સુખની રોશનીમાંથી, દુઃખના અંધારામાં નાહિમ્મત થયા વગર તે જઇ શકે છે. પૃથ્વી

ઉપરના અનેક લાભથી છુટો પડીને એક નાહની જગામાં તેને સુખ અને સંતોષ મળે છે.

તેની મુખ્ય ગમત શાંત, નીરપકારી અને મધ્યમ જાતની હોય છે માટે દુનિયામાં તે પોતાના મનને એક મોટું રાજ્ય લેખે છે, અને વૈભવ ભોગવવાને હજી તેનામાં પૂરી શક્તિ છે. તે જે વૈભવ ભોગવે છે તે તેનાં મનનો છે અને દુનિયાનો નથી, વાસ્તે તેને વૈભવ વગરનો કરવાને દુનિયાની તાકાદ નથી.

સદ્‌ગુણી પુરુષોને પોતાની રૂડી વર્ત્તણૂક વિષે વિચાર આવે છે ત્યારે તેઓનાં દુઃખ અને દરદમાં ઘણોજ ઘટાડો થાય છે: પણ દુર્ગુણી પુરુષોને માઠાં કામ યાદ આવ્યાથી તેઓનાં દુઃખમાં ઘણોજ વધારો થઇ પડે છે. થોડોએક વખત ગમત અને ઉદ્યોગમાં ગુજરવાથી પાપી માણસને પોતાના અંતઃકરણની અસર માલમ પડતી નથી; કારણ તેઓ મોજમઝા અને ધંધા રોજગારમાં પડેલા હોય છે, તથા મોટી આશા અને ઉમેદમાં રહેલા હોય છે.

પણ માણસનું અંતઃકરણ સદાકાળ દબાયલું રેહેતું નથી. દરએક માણસને પોતાની હયાતીમાં કોઇ વેળા એવો પણ વખત આવે છે કે, જ્યારે તેની પોતાની ખરી તસવીર તેને ખુલ્લી રીતે દેખાય છે તે વખતે એ તસવીરના દેખાવથી તેને જે દુઃખ ઉપજે છે તેનો વિચાર કોઇ કરી શકતું નથી. ખચિત, વિપત્તના એકાંત વખતમાં માઠાં કામોનો વિચાર આવ્યાથી તેની સ્થિતિ ઘણીજ દુઃખભરેલી થઈ પડેછે. તે વેળા તે બોલે છે કે, "મેં મારો સઘળો વખત ગરૂરી અને મૂર્ખાઇમાં કાહાડયો; મેં મારો જનમારો અપરાધ અને પાપમાં ગુજારયો."

જે અપરાધ એક વેળા તેને નજીવા દીસતા હતા તે હાલ ભયંકાર દીસેછે. જે વિપત્તી તેની ઉપર પડેછે તેની સાથે તેનાં માઠાં કર્મ પણ તેને યાદ આવેછે. જે કર્ત્તારનો અપરાધ તેણે કીધો છે તે કર્ત્તારનો હાથ પોતાની સાંમે ઉગામેલો તે જોયછે. જે વેળાએ મનુષ્યને સાહ્યાતાની ઘણી જરૂર છે તે વેળાએ દુઃખમાં એટલો વધારો કેમ સેહેવાઇ શકાય? દરદમાં, નાઉમેદીમાં અને ઘડપણમાં અંતઃકરણની એટલી બધી બલતરા કેમ સહન થાય? દુઃખની દાઝ અને અપરાધનો ડંખ જેઓની ઉપર વિતેછે તેઓની સ્થિતિ ખચીત ઘણીજ દુઃખદાયક હોવી જોઇએ. માણસનો આત્મા દુઃખ સહન કરે પણ જખમી અને ઘાયલ અંતઃકરણ કેમ સહન થઇ શકે?

પણ જેનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ છે તે ગમે તેવાં દુઃખમાં, ગમે તેવાં દરદમાં, અને ગમે તેવી આપદામાં સુખ અને સંતોષ પામેછે. સુખ અને આનંદના વખતમાં જો તેણે ઇશ્વરભક્તિ કરી હોય, અને સદાચરણથી ચાલ્યો હોય તો તેનું ફળ મહા દુઃખના વખતમાં તે ચાખેછે. દુનિયાની દોલત, દુનિયાની ગમત, અને દુનિયાની મોહબત એક પળવારમાં જતી રેહેછે પણ પરોપકાર અને સદાચરણનાં કામ તેની સાથેજ રેહેછે.

તે બોલેછે કે, "જો મારી હયાતીનો છેડો હમણાં આવે તોપણ હું બિહિશ નહીં. મારી જીંદગી નકામી અને વ્યર્થ ગઇ નથી; હું આ દુનિયામાં સારી રીતે કુસ્તી રમ્યોછઊં, અને મારો ધર્મ મેં બજાવ્યોછે. મારાં મન ઉપર મુદલ બોજો રહ્યો નથી. પર લોકની મને બિહિક નથી. ઇશ્વરને રાજી રાખવાને અને મારી ફરજ બજાવવાને મેં મેહેનત કીધીછે અને બાકીનું સર્વ હું તે કર્ત્તારને સોંપુછઊં."

આવા વિચાર, નીતિમાન પુરૂષને દરીદ્રાવસ્થાના સાંકડા ખુણામાં ખુશી ઉપજાવેછે, અને પ્રમાણિક બંદીવાનને કેદખાનામાં આરામ આપેછે. આવા વિચાર ઉદાસી પુરૂષની ઉદાસી કાહાડી નાખેછે, ઘડપણનો બોજો હલકો કરેછે, અને મંદવાડના વખતમાં મોટો સંતોષ આપેછે.

માનવી! તું પૃથ્વી ઉપર નજર કર. સર્વેને તું બોલતાં સાંભળીશ કે, દોલત કરતાં મન વધારે જોરાવર છે. બાહારની વસ્તુ જે દોલત છે તે કરતાં માહેની વસ્તુ, મન, વધારે મોટું અને વધારે જરૂરનું છે. ચાલો આપણે એક ઘણાં દુ:ખ અને વિપત્તિમાં પડેલા પુરૂષ પાસે જઇએ અને તેને પુછીએ કે, " તું એ દુ:ખ કેમ સહન કરી શકે છે." જો તે દ્રઢ અને મજબૂત મનનો માલમ પડયો તો એવું સમજ કે તેણે પોતાનો આત્મા ઇશ્વરને સોંપ્યો છે અને તે સદાચરણના વિચારથી આરામ પામેછે.

વાસ્તે રે મિત્રો! તમે એવો વિચાર કરશો ના કે, માણસનું ખરૂં દુ:ખ કમનસીબથી ઉપજેછે. બરાબર જોઇશું તો જેઓ અપરાધી છે તેઓ શિવાય ખરા દુ:ખી બીજા કોઇ નથી. દગાઇ તથા અપરાધ વિષેનો ધાસ્તી ભરેલો વિચાર માણસનાં દુ:ખનું મૂળ કારણ છે- માણસનો અપરાધ તેના દુ:ખની તરવાર ઘસીને ઝીણી કરેછે તથા તેનાં દુ:ખનાં ડંખને વધારેછે.

પણ સદ્‌ગુણી પુરૂષ ઉપર દુ:ખ આવી પડેછે ત્યારે તેને એટલો ઊંડો ઘા વાગતો નથી. તેના આત્માની બાહારની બાજુ ઉપર ડંખ વાગેછે, પણ અંદરનું જોર વધારે હોવાથી તે ડંખ રૂઝાઇ જાયછે. તેનાં મનનો બાંધો મજબુત છે તેથી તે ડંખ ઊંડો જવાને બદલે રૂઝાતો જાયછે.

દુર્ગુણી પુરૂષ સંકટની વેળાએ કોઇ પણ રક્ષણકર્ત્તા તરફ જોઇ શકતો નથી; પણ સદ્ગુણી પુરૂષ પોતાનો સઘળો ભરૂસો અને પોતાંની સઘળી આશા ઇશ્વર ઉપર રાખી શકે છે. માણસનું મન સ્વાભાવિક રીતે દુર્બળ છે, માટે વિપત્તી તથા દુઃખનાં જોરથી તેની સઘળી નબળાઇ એકદમ પ્રગટ થાય છે. દુરાચરણથી તે ના હિંમત થઇ ગયલો માટે તે કેવળ શક્તિ વિનાનો થઇ પડે છે અને કોઇના ઉપર આધાર રાખી શકતો નથી.

કુમક તથા મદદ મેળવવાને તે દરએક બાજુ તરફ આતુરતાથી જોય છે અને જ્યારે તે નિસ્ફળ થાય છે ત્યારે તદન હિમ્મત વગરનો અને લાચાર થઇ પડે છે. આવા વખતમાં તે બિચારો દુર્જન કઇ ગમથી સાહ્યતા મેળવવાની આશા રાખે? કમનશીબનાં તોફાન સાથે તે થાકયો ત્યાં સુધી તેણે બાથ ભીડી, અંતે તે પોતાની નજર ઇશ્વર તરફ ઉંચકે છે. પણ ઇશ્વરની આજ્ઞા તેણે સેંકડો વખત તોડીને તેને કોપાયમાન કીધો છે તેથી તેનું ભય તેને ઘણુંજ લાગે છે. જે વેળાએ ઈશ્વરી મદદની જરૂર છે તે વેળાએ ઇશ્વરનો ક્રોધ દેખાય છે.

પણ જે પુરૂષે પોતાના પેદા કરનારની પ્રીતિ સંપાદન કીધી છે તે પુરૂષને વિપત્તીની વેળાએ ઘણોજ સંતોષ અને ઘણીજ સબુરી મળે છે. ઇશ્વર દુઃખીયારાની દાદ સાંભળવાને સદા તૈયારછે. મનુષ્યની દલગીરી અને નબળાઇને માટે તેની પાસે દયાનો મોટો ખજાનોછે.

તે અર્થની પ્રાર્થના સાંભળનાર છે. ગરીબ અને લાચારોના સાદ ઉપર તે વધારે ધ્યાન આપેછે. દુઃખીયારાનો ન્યાય કરવા માટે, અજાણાઓનું રક્ષણ કરવા માટે, મદદ વગરનાઓને જુલમીઓના હાથથી છોડવવા માટે, તે વધારે તૈયાર, વધારે આતુર, અને વધારે ખુશી રેહેછે.

જેઓ પિતાવિનાના છે તેઓનો તે પિતા છે, અને જેઓ વારસ વગરના છે તેઓનો તે વાલીછે. જેઓ નીચે જમીન ઉપર પડીને હાય મારેછે તેઓને તે તરત સાહ્ય થાયછે. સદ્ગુણી પુરુષોને તે કોઇ દાહાડે ભુલી જતો નથી. સદ્ગુણી માણસની છાતીમાંથી જે નીસાસા નિકળેછે તે આ પૃથ્વી ઉપરનું કોઇ પણ માણસ સાંભળતું નથી પણ ઇશ્વર સાંભળે છે.

સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર વિષે આવા વિચાર કીધાથી દરએક પવિત્ર અંતઃકરણને ખરો સંતોષ મળેછે. આ વિચારથી ઇશ્વરનો કારભાર એવો પ્રીતિપાત્ર દીસેછે કે તેની હયાતીની ઉપર જે પડદો પડ્યોછે તે એકદમ ખસી જાયછે. સદ્ગુણી પુરુષ જ્યારે જાણેછે કે, મારા ઉપર ઇશ્વર કૃપાળુછે ત્યારે તે પોતાનું કામ વધારે શક્તિથી કરેછે અને પોતાનું દુઃખ વધારે હિમ્મતથી ખમેછે. દુનિયાનાં દોરથી તેને જે નુકશાન થાયછે તેનો બદલો તેને ઇશ્વરથીજ મળશે એવી તે ઉમેદ રાખેછે. જ્યારે તે સંસારના ખટલાથી કંટાળો પામેછે ત્યારે ઇશ્વર પ્રાર્થના કરવાને એકાંત જગામાં જઇ ભરાય છે.

તે જગામાં દુનિઆની સઘળી "હાય–હાય" અને ફિકર-ચિંતા ટળી જાયછે. તે જગામાં તેને દુષ્ટ લોકો દુઃખ દઇ શકતા નથી. તે જગામાં તેનું મન સ્થિર રેહેછે, તેનાં મનનાં વિકાર નરમ પડેછે, અને તેનાં ઘાયલ થયલા દિલને રૂઝ આવેછે. જે દુઃખ અને દલગીરીની વાત આ પૃથ્વી ઉપરના કોઇપણ મિત્રની આગળ તે કહી શકતો નથી તે વાત તે પોતાના ઉત્પન્ન કર્ત્તાની આગળ સઘળી ઉઘાડી કરીને પોતાનું દિલ ખાલી કરેછે.

તે એમ નથી સમજતો કે, હું એકલો છઊં અને મારો વાલી કોઇ નથી. તે એવું સમજેછે કે ઇશ્વર મારો વાલી

મારી સાથેજ છે અને મને મારાં દુઃખના વખતમાં સાહ્ય થશે, તે પોતાના પવિત્ર કાનમાં ઇશ્વરનો ગુપ્ત સાદ આ પ્રમાણે સાંભળેછે. "તારા દુઃખના વખતમાં મારૂં સ્મરણ કર. હું તને સાહ્ય થઇશ. તું બિહિતો ના. કારણ હું તારી સાથેજ છું. તું ધભરાતો ના કારણ હું તારો રક્ષણકર્ત્તા છઊં."

દુઃખના વખતમાં સદ્ગુણી પુરુષને સ્વર્ગની આશાથી સંતોષ મળે છે. દુર્ગુણી પુરુષને એવી આશા મુદલ નથી એટલુંજ નહીં પણ મુઆ પછી તેની માઠી હાલત થશે એ ધાસ્તી તેને પડયાથી તેનાં દુઃખમાં ઘણોજ વધારો થઇ પડે છે. આ દુનિયા પછી બીજી દુનિયામાં કેવી સ્થિતિ થશે તેનો વિચાર દરએક માણસને થયા વિના રેહેતો નથી.

તવંગર અને સુખી પુરુષો જેઓ મોજ મઝામાં પોતાનો વખત ગુજારે છે તેઓને પણ કોઇ વેળાએ એ વિચાર થાય છે. પણ જ્યારે મોજમઝાનો વખત જતો રેહે છે, જ્યારે જુવાનીની અવસ્થા બદલાઇ જાય છે, જ્યારે નિર્ધનપણાનો અને ઘડપણનો વખત આવે છે ત્યારે એ વિષેનો વિચાર વધારે થાય છે, ત્યારે પાપી અંતઃકરણ મોટી ફિકર અને ચિંતામાં પડે છે. તે પોતાના મરવાનાં બીછાના ઉપર આંખમાં આંસુ લાવે છે અને થરથર કાંપે છે.

પણ સદ્ગુણી પુરુષની પૂરી આશા છે કે, આ હયાતીનો છેડો આવ્યા પછી બીજી દુનિયામાં તેને તેના સદ્ગુણનો બદલો મળશે. આ આશાથી અંતકાળની વખતે તેને જેટલો સંતોષ મળે છે તેટલો કોઇપણ વસ્તુથી મળતો નથી. મહાસાગરમાં અંધારી રાતના વાહાણનું સુકાન એક નાખુદાને જેટલી હિંમત આપે છે તેટલી હિંમત આ ખરી

આશા, મરણની વેળાએ માણસને આપે છે. ઇશ્વરે માણસમાં જે મોટી આશા મુકી છે તે ખરેખર તેની મોટી બક્ષીસ છે.

આશાથી સર્વ લોકોને હરેક પ્રસંગે સુખ મળે છે. આશા ઉપર માણસ પોતાનો સઘળો આધાર રાખે છે. આશા કાહાડી નાખો તો માણસની સ્થિતિ એકદમ ફેરવાઇ ગયલી દેખાશે. માણસ જે સાંહાંજ સવાર રંજ ખેંચે છે, ઘણાઓનાં તાના સાંભળે છે, તે સઘળું આશાને વાસ્તે છે.

એ પ્રમાણે આ પૃથ્વી ઉપર વગર ચોકસની નજીવી વસ્તુ ઉપર આશા રાખીને માણસો સુખ મેળવે છે તો એક મરવા પડેલાં માણસને બીજી દુનિયામાં હમેશનું સુખ મેળવવાની મોટી આશા થાય તો તેને કેટલી ધીરજ અને કેટલો સંતોષ મળે તેનો વિચાર સેહેજ થઇ શકે છે. તે આશા ગમે તેવાં દુઃખ અને સંકટનું જોર એકદમ નરમ કરી નાંખે છે.

પણ મનુષ્ય જાતની નબળાઇને માટે થોડા એક ટકા આપણે બાદ કરીએ; સદ્‌ગુણના અને નીતિના દરએક તત્વ પ્રમાણે ચાલતું નથી એ આપણે કબુલ કરીએ; તો પણ ભલા મનુષ્યના દુઃખમાં સ્વર્ગની આશાથી ઘણેએક દરજ્જે ઘટાડો થાયછે એટલુંજ નહીં પણ જેઓને એ આશા મુદ્દલ નથી તેમના કરતાં તે ઘણો આરામ અને સંતોષ પામે છે.

તે માત્ર આ પૃથ્વી ઉપર એક મુસાફર છે. તે પોતાની મુસાફરી વધારે સુખી દેશ તરફ કરવા નિકળ્યો છે. તેની મુસાફરી ઘણી કંટાળાભરેલી છે પણ તે મુસાફરીની દરએક મંજલે તેને નિશ્ચય થતો જાયછે કે આરામ અને

સુખના વખતની નજદીક હું આવતો જાઉંછઉં. "સહન કર એટલે તારૂં સઘળું દુઃખ દૂર થશે. મંડયો રેહે ને તું ફતેહ પામીશ. તારો ન્યાયનો દિવસ પાસે આવતો જાયછે. તારૂં વતન ઉપર તૈયાર થયુંછે. સ્વર્ગના લોક સાથે તારો આરામ થશે. દુરાચાર ને અનીતિથી આ પૃથ્વી ઉપર જેજે અવ્યવસ્થા થઇછે તેનો છેડો આવશે. પ્રમાણિક પુરૂષનાં આંસુ ત્યાં લુછાઇ જશે."

આવા નિશ્ચયથી જીવતરની ગરૂરીભરેલી અને સંતાપકારક સ્થિતિમાં જેવો આરામ મળેછે તેવો નાસ્તિક વિદ્વાનને નથી મળતો નાસ્તિકના વિચાર સ્થિર મનને કદાચ આરામ પમાડે; અંતઃકરણને જરા ઘા વાગ્યો હોય તો તે રૂઝવે; પણ જ્યારે તે ઘા ઘણો ઊંડો અને સુજી ગયલો હોય અને આ પૃથ્વી ઉપરનું સઘળું સુખ મળતું બંધ પડયું હોય ત્યારે પરલોક વિષેનાં સુખની આશાથીજ દિલ આરામ પામેછે. તે જાણેછે કે "સ્વર્ગમાં પાછું સુખ પ્રાપ્ત થશે અને સર્વ સદ્ગુણી પુરૂષો પોતાના ઉત્પન્નકર્ત્તાની પાસે ભેળા થશે." આ આશાથી સઘળી નાઉમેદી દૂર થઇ જાયછે; અને એટલોજ ઘા રેહેછે કે તે પાછો જલદીથી રૂઝાઇ જાયછે. અને આપણી સઘળી વર્ત્તણૂક પ્રીતિપાત્ર થઇ પડેછે.

નેક માણસોને સદાચરણથી આવી જાતનાં સુખ પ્રાપ્ત થાયછે. સદાચરણને પ્રથમ કેળવ્યાથી મનુષ્યને હિમત અને બળ આવેછે. જ્યારે તે પોતાનાં નિર્મળ અંતઃકરણનો વિચાર કરેછે ત્યારે ઇશ્વરકૃપા તેને યાદ આવેછે. આ પૃથ્વી ઉપરનાં દરએક સુખની આશા નિસ્ફળ થાયછે ત્યારે સ્વર્ગની આશાથીજ ખુશી પ્રાપ્ત થાયછે. ઇશ્વરે મારે માટે આરામનું છત્ર ઉભું કરી રાખ્યું એમ તે જાણેછે.

ચાલો ત્યારે મારા મનુષ્ય ભાઈબંધો; ચાલો આપણે સદાચરણથી આવું સુખ મેળવવાને યોગ્ય થઇએ તથા એવા ઉપાય કરીએ. તેની સચ્ચાઇ વિષે તેની જરૂરીયાત વિષે, સર્વ જાતનાં મનુષ્યો એક મતથી કબૂલ કરે છે. કારણ જ્યારે તેઓ ઉપર દુઃખનું વાદલ તૂટી પડેછે ત્યારે તે સદાચરણ અને ઇશ્વરની ગોદમાં ભરાવાની ઇચ્છા કરેછે. સર્વ કાળના ઘરડા અને જુવાનો, તવંગર અને ગરીબો, ડાહ્યા અને ગાંડાઓ પોતાનાં દુઃખી અંતઃકરણ અને થાક પામેલાં મસ્તકને માટે આ પૃથ્વી ઉપર આરામ મળતો નથી ત્યારે સદ્‌ગુણની છાયા તળે આરામ લેવાનું શોધેછે.

દુઃખ અને વિપત્તીમાં આરામ મળવાના માત્ર બેજ ઉપાયછે. એક ડાહાપણ અને બીજું અંતઃકરણ. જેઓ પોતાનું ડાહાપણ કામે લગાડેછે તેઓ નીતિનાં તત્વને એક કોરે મુકી દેછે. તેઓ પોતાની શક્તિ અને કળા ઉપર આધાર રાખેછે. દુનિયાનું જ્ઞાન જે અનેક યુક્તિ તેઓને દેખાડેછે તે સઘળી યુક્તિનો તેઓ ઉપયોગ કરેછે. જે વસ્તુને તેઓ પોતાના લાભની સમજેછે તે વસ્તુ શિવાય તેઓ કશા ઉપર લક્ષ આપતા નથી. તેઓએ પોતાનાં અંતઃકરણની લગામ છુટી મુકીછે તેથી પોતાના લાભને માટે ગમે તેવો રસ્તો પકડે છે.

પરંતુ મનુષ્ય જાતના અનુભવથી એ ઉપાય કેવળ નકામો અને ઠગાઇ ભરેલો માલમ પડયો છે. કારણ મોટી વિપત્તી અને સંકટનાં બળની સામેં ટક્કર ઝીલવાને એ ઉપાય અયોગ્ય છે એવું સિદ્ધ થયુંછે. જ્યારે વિપત્તી અને સંકટ પોતાનાં સઘળાં બળ સાથે આવી પડેછે ત્યારે તેમની સાંમે ગમે તેવી મજબૂત ઇમારત આપણી અક્કલથી બાંધી હોયછે

તે પળવારમાં તૂટીને જમીન ઉપર પડેછે. તેમજ બુદ્ધિવાન્ અને ડાહ્યા ચતુર પછડાઇને નીચે પડેછે.

આવી વર્ત્તણૂકવાળા પુરુષો બેચેનમાં અને હાયહાયમાં પોતાનો જન્મારો ગુજારેછે. દરએક બાબદ ઉપર ઘણું લક્ષ આપ્યાથી તેઓ પોતાના દિવસ ફિકરમાં કાહાડેછે. તેઓ દરએક ભયથી ચમકે છે. તેઓ દરએક જુદા બનાવથી પોતાની યુક્તિ ફેરવેછે, અને જ્યારે તેઓની સઘળી યુક્તિ છતાં દુ:ખ અને વિપત્તીનું જોર વધી પડેછે ત્યારે તેઓ વગર આશાના અને વગર આરામના થઇ પડેછે.

બીજો ઉપાય વધારે કીરતીભરેલો અને વધારે નિશ્ચયનો છે. તે ઉપાય એ કે ગમે તેવી અડચણ છતાં આપણી ફરજ બજાવવી અને તેનું પરિણામ ઇશ્વરનેજ સોપવું." જેઓ આ ઉપાય પ્રમાણે ચાલવાને યોગ્ય સમજતા હોય તેઓએ આ થોડા શબ્દનું સ્મરણ રાખવું જોઇએ "ઇશ્વર પર વિશ્વાસ અને સદાચરણ."

ત્યારે ચાલો મારા પ્રીય મિત્રો, આપણે સદાચરણને મજબૂત વળગી રહીએ અને ઇશ્વર ઉપર ભરૂસો રાખીએ. ચાલો આ પૃથ્વી ઉપર આપણો શો ધર્મ છે તે સમજીએ અને તે પ્રમાણે ચાલવાની મેહેનત કરીએ. ચાલો આપણે ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખી હિમ્મતથી આપણું કામ કરીએ. ચાલો આપણે પાંસરો રસ્તો પકડીએ. ચાલો આપણે ગમે તેવા બારીક વખતે આટલુંજ પુછીએ કે "સાચું, ભલું અને યોગ્ય શું છે? મનુષ્ય લેખે આપણને કેમ વર્તવું જોઇએ?"

ચાલો આપણું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખીને આપણો રસ્તો ઇશ્વરને સોંપીએ. ચાલો આપણે બીનાકેશો

ટકટક અને ગડબડ કીધા વગર આપણો ધર્મ બજાવીએ. ચાલો આપણે ખાતરીથી સમજીએ કે દુનિયા આપણને કમનસીબ કરે તોપણ તેની તાકાદ નથી કે તે આપણને નીચા અને હલકા કરી નાંખે. ચાલો આપણે વિશ્વાસ રાખીએ કે આ પૃથ્વી ઉપર નીતિથી રેહેવાને ઇશ્વરે આજ્ઞા આપી છે તે પ્રમાણે રેહેવાથી અને ચાલવાથી ઇશ્વર તથા આપ[illegible] અંતઃકરણ આપણને સાબ્રતા આપ્યા વગર રેહેશે ન[illegible]

માણસ! તું આળશુ પડી રેહેવા નથી આવ્યો.

ઇશ્વરે આપણને આ દુનિયામાં મેહેનત કરવા પેદા કીધા છે. મેહેનત વગર દુનિયામાં જીવ નથી. મહેનત વગર માણસનું જીવતર નથી. મેહેનત વગર દુનિયા ખાલી છે. મેહનત વગર માણસ પાપી છે. ઇશ્વરે માણસોને એક બીજાને મદદ કરવા તથા એક બીજાને ઉપયોગી થઇ પડવા ઉત્પન્ન કીધા છે.

ઇશ્વરની આજ્ઞા છે કે "માણસ, તું દુનિયામાં જા અને મહેનત કરીને તારા ભાઇબંધોને ઉપયોગી થા." ઇશ્વર કોઇ પણ માણસને આ દુનિયામાં આળસુ પડી રહેલો જોવાને ઇચ્છતો નથી. આ દુનિયા ઇશ્વરનું એક ક્ષેત્ર છે, જેમાં દરએક જણને પોત પોતાનું કામ સોંપેલું છે. ગમે તેવી જગામાં અને ગમે તેવી સ્થિતિમાં મેહેનતની જરૂર છે.

માણસો ઘણી વેળા મેહેનત માલમ પડે છે. પણ તેઓ વગર ફાયદાની, વગર ઉપયોગની અને જરૂરની વસ્તુ

પછવાડે મેહેનત કરે છે. માણસ ઘણી મેહેનત કરે અને તે મેહેનત વગર-ઉપયોગી વસ્તુ પછવાડે હોય, તો તે શું કામની? હું તમને દેખાડવા માગું છું કે આળસુ માણસો ઇશ્વરના અપરાધી છે; તેઓ ઇશ્વરની મતલબ સારતા નથી, અને પોતાની મતલબ સારતા નથી.

માણસો પોતાની મતલબ સારતા નથી:–પરમ કૃપાળુ અને સર્વ–શક્તિમાન ઇશ્વરે કોઇ પણ ચીજ નકામી અને મતલબ વગરની ઉત્પન્ન કીધી. નથી. માણસ જો જરાક પોતા વિષે વિચાર કરશે તો તેની ખાતરી થશે કે ઇશ્વરે તેને આ દુનિયામાં કાંઇ પણ ઉપયોગી કારણસર મોકલ્યોછે. સર્વ વસ્તુમાં, ઇશ્વરે માણસને શ્રેષ્ટ કીધુંછે. તેને બુદ્ધિ તથા વિચારશક્તિ આપીછે.

આ કિંમતી બક્ષીસનો તે જો ઉપયોગ ન કરે, પોતાનાં તથા પોતાનાં કુટુંબનાં પોષણને માટે મેહેનત ન કરે, પોતાનાં તથા પોતાનાં ભાઇબંધોનાં સુખમાં વૃદ્ધિ કરવાને કાંઇ પણ વેપારરોજગાર ન કરે તથા સઘળી મતલબ અને સઘળી ઉલટ મુકી દઇને આળસાઇમાં રહી પૃથ્વીના પદાર્થો પોતાની હોજરીમાં ભરે અને ડુક્કરની પેઠે પોતાના દિવસ આળસાઇમાં કાહાડે તો તે શું એવું સમજેછે કે તેણે પોતાની જીંદગીનો ઘટતો ઉપયોગ કીધો? તે શું એવું સમજેછે કે, જે મતલબને વાસ્તે ઇશ્વરે તેને પેદા કીધો તે મતલબ પાર પડી? જે પુરુષ પોતાની હયાતીનો ઉપયોગ આવી રીતે કરેછે તે પુરુષ પોતાના પેદા કરનારનો ચોર અને ગુન્હેગાર થાય છે.

તમે તમારી આજુબાજુએ જુઓ. આખા જગતને કામે લાગેલું તમે જોશો. સૂર્ય રાત દાહાડો ફરેછે.

ચંદ્ર રાત દાહાડો ચાલેછે. આપણી પૃથ્વી, નક્ષત્ર, ગ્રહ અને તારાઓ રાત દિવસ ફરયાંજ કરેછે. તેમજ આ પૃથ્વીપર સઘળી જાતનાં પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં કામમાં મંડેલાંછે. કોઇપણ વસ્તુ જગતમાં આળસુ કે સ્થિર નથી. આખું જગત ઉદ્યોગી માલમ પડેછે.

ત્યારે શું આવાં ઉદ્યોગી અને મેહેનતુ જગતમાં ઇશ્વરે તનેજ આળસુ પડી રેહેવા પેદા કીધોછે? આખાં જગતમાં શું તનેજ આળસુ હયાતી આપી છે? ઘણીએક રીતે તું પોતે સુધારો કરવાને, તારા ઇશ્વરની કીરતીમાં વધારો કરવાને અને માણસ જાતના કલ્યાણને અર્થે બીજાઓ મેહેનત કરેછે તેમાં તારી મેહેનતનો ભાગ નાખવાને શક્તિવાન છે તેવું છતાં પણ તું શું તારા દિવસ આળસાઇમાં અને ઊંઘમાં કાહાડવા ઇચ્છે છે?

માણસના દિલમાં મોટામાં મોટી ફિકર અને ઘણાંમાં ઘણી ચિંત્તા પોતાના પેદા કરનાર આગળ પોતાનો હિસાબ આપવાની છે. એ ફિકર અને ચિંત્તા ગમે તેવી કઠણ છાતીવાળો માણસ પણ દૂર કરી શકનાર નથી. સર્વે માણસ કબુલ કરે છે કે, તેઓને એક દિવસ પોતાનાં સઘળાં કામનો હિસાબ ઇશ્વર આગળ આપવો પડશે. આ વિષેની આગમચેતી અજ્ઞાન માણસમાં પણ છે. હરેક માણસ પોતાની સારી નરસી ચાલથી કહી શકશે કે, તે કેવી જાતના અપરાધનો ગુન્હેગાર છે.

એવું વિચારો કે, હાલ આપણે ઇશ્વરની દરબાર આગળ આપણાં સઘળાં કામનો જવાબ આપવાને ઉભા છઇએ. અલબત જો આપણે આપણી હયાતીનો વખત આળસાઇમાં અથવા વગર ઉપયોગની મેહેનતમાં ગુજાર્યો હશે તો તે કીર્ત્તાર તરત કેહેશે કે, "મેં તમને એવી

જગાએ મુક્યા કે, જ્યાં ઉદ્યોગ કરવાને તમને ઘણી વેળા પ્રસંગ મળ્યો હતો, તથા તમારા ભાઇબંધોને ઉપયોગી થવાને ઘણી વેળા તમારા હાથમાં તક આવી હતી. તમારો ધર્મ અને તમારી ફરજ શું તે તમે જાણતા હતા. કેટલીએક મુદતસુધી મેં તમને ત્યાહાં રાખ્યા. જે મિત્રોને તમે ઉપયોગી થઇ પડો તે મિત્રોને મેં તમારી આસપાસ વસાવ્યા. મેં તમને તનદુરસ્તી, અને ફુરસદ આપી.

હવે કહો મને કે, જે કૌવત, તથા બુદ્ધિબળ મેં તમને આપ્યું હતું તેનો ઉપયોગ તમોએ કેવી રીતે કીધો? તમારા હકમાં, તમારા કુટુંબના હકમાં, તમારા પડોશીઓના હકમાં, તથા તમારા ભાઇઓના હકમાં તમે શું ફાયદો કીધો અને પરસ્પર શું મદદ અને મેહેનત કીધી?" આ દુનિયામાં જેઓ આળસુ અને વગર ઉપયોગના પડેલા છે તેઓએ આ વિચાર ઉપર પૂરૂં લક્ષ આપવું ઘટેછે.

આળસુ માણસો દુનિયાની મતલબ સારતા નથી.—આળસુ માણસો દુનિયામાં ઉપયોગી થવાને બદલે દુનિયાં ઉપર બોજો થઇ પડેછે. આપણુ સર્વ એક બીજાની ઉપર આધાર રાખીએ છઇએ. વણકર અનાજને વાસ્તે ખેડુત ઉપર અને ખેડુત વસ્ત્રને વાસ્તે વણકર ઉપર; મોચી સીવવાને વાસ્તે દરજી ઉપર અને દરજી જોડાને વાસ્તે મોચી ઉપર; એ પ્રમાણે સર્વ લોકો દુનિયામાં એક બીજાની ઉપર આધાર રાખેછે અને એક બીજાને મદદ તથા ઉપયોગી થઇ પડેછે. દુનિયામાં સોનાના તાજવાળા બાદશાહથી તે ગરીબ ભીખારી સુધી એવો કોઇ નથી કે જે એક બીજાની ઉપર આધાર નહીં રાખતો હોય.

દુનિયામાં સુખ, ચેન, રંગ, ભોગ તથા આરામ માણસને મેહેનત વગર કદી મળી શકતાં નથી. જો સર્વ મનુષ્ય

આળસુ રેહે અને મેહેનત ન કરે તો તેઓને ખાવાને અનાજ, રેહેવાને ઘર, બેસવાને ગાદી તકીઆ અને કોચ ખુરસી, ફરવાને ઘોડા ગાડી તથા પાલખી કદી મળે નહીં. આખી દુનિયા જંગલી અવસ્થામાં આવી પડે. માણસ એક બીજાને કડવા અને ખાવા ધાય. માટે માણસે મેહેનત તો જરૂર કરવી જોઇએ. સર્વ માણસે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે દુનિયાના ઉદ્યોગમાં ભાગ લેવો જોઇએ. જે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઉદ્યોગમાં ભાગ લેતો નથી તે ઇશ્વરનો અને દુનિયાનો ચોર થાય છે.

એક મોટો બોજો ઘસડી લઇ જવા જો આપણે દસ પંદર માણસને કામે લગાડીયે તો તેઓનો ધર્મ છે, કે પોતાનાં સઘળાં બલ સાથે તે બોજાને ઘસડવો. તે ઘસડવામાં જો કોઇ મેહેનતની ચોરી કરે તો તે ઇશ્વરનો અપરાધી કેહેવાય. તેજ પ્રમાણે આપણુ સર્વને મેહેનત કરીને એક બીજાને ઉપયોગી થવા વાસ્તે ઇશ્વરે આ દુનિયામાં મોકલ્યાં છે. જેઓ કુક્કરની પેઠે આળસુ પડી રહી મેહેનત નથી કરતા, તેઓ ખરેખર ઇશ્વરના અપરાધી થાય છે; એટલુંજ નહીં પણ તેઓ બીજાઓની ઉપર મોટો બોજો થઇ પડે છે.

આળસુ માણસો બીજાઓને ઉપયોગી થવાને બદલે, બીજાઓ તેમને ઉપયોગી થાય એવી ઇચ્છા રાખે છે. તેઓ બીજાઓની મેહેનત ઉપર આતુર દૃષ્ટીએ જોય છે. એવાં માણસો બીજાઓની મેહેનતની રોટલી ઉપર આધાર રાખે છે અને દુનિયામાં કાંઇ પણ સુધારો અથવા પોતાનું સાર્થક કરતા નથી. હું ધારૂં છું કે એવા માણસો પાસે જોર જુલમથી કામ કરાવ્યું હોય તો તે અણઘટતું કેહે-વાશે નહીં. દુનીઆનાં લોકો સમજુ હોય તો જોર જુલમ કરવાની મુદલ જરૂર નથી.

સેહેલો અને પાંસરો ઉપાય એ છે કે એવા માણસોને પઇસા આપી તથા તેમનું પેટ ભરી આળસાઇને ઉત્તેજન આપવું નહીં. જેઓને ઇશ્વરે હાથ પગ આપ્યા છે, જેઓ પોતાના ભાઇબંધોને હરેક રીતે ઉપયોગી થઇ પડે એવા છે તેઓને વગર મેહેનતે કાંઇ પણ ચીજ આપવી ઘટતી નથી. હું આપણા બ્રાહ્મણો, મોબેદો અને ફકીરો વિષે બોલું છું. તેઓ પોતાનું ધર્મ શાસ્ત્ર શીખતા ન હોય, લોકોને નીતિનો ઉપદેશ કરતા ન હોય, અથવા કાંઇ પણ રીતે માણસને ઉપયોગી થતા ન હોય, અને તેઓમાં કામ કરવાને ઇશ્વરે શક્તિ મુકી હોય, તો તેઓને ભીખ દાખલ એક પણ પૈસો આપવો મને વાજબી લાગતું નથી.

તેઓને જો મફતના પૈસા અને મફતના લાડુ ન મળે તો મેહેનત કરીને પોતાનું ગુજરાન કરવાની અને તેથી કરીને દુનિયાની મેહેનતમાં પોતાની મેહેનતનો ભાગ આપવાની જરૂર પડે. તેઓને મફતનું આપવાથી આપણે આળસાઇને ઉત્તેજન આપતા હોઇયે એવું થાય છે. મારા વાહાલા બ્રાહ્મણો, મોબેદો અને ફકીરો તમે ગુસ્સે થશો ના. તમે જો તમારૂં ધર્મશાસ્ત્ર શીખીને બીજાઓને ઉપયોગી થતા હો તો તમને આપવામાં ખરેખર પુન્ય છે, પણ આળસુ પડી રહી ભીખ માગીને બીજાઓની મેહેનતમાંથી ઓછું કરવા ઇશ્વરે તમને પેદા કીધા નથી.

તમે કેહેશો કે "અમે ભીખ માગીએ છઇએ તેમાં મેહેનત પડે છે" પણ એ કાંઇ ખરી મેહેનત નહીં. કેહેવાય. તમે કોઇપણ રીતે બીજાઓને ઉપયોગી થતા નથી પણ ઉલટા તેઓની મેહેનતથી પેદા થયલી રોટલી કાલાવાલા કરીને છીનવી લેવા માગોછો અને દુનિયાની ઉપર ધર્મને નકામો બોજો થઇ પડોછો. જેઓ મેહેનત

કરવાને ખરેખર અશક્ત અને લાચાર છે તેઓ વિષે હું બોલતો નથી; પણ જેઓ દસ વીસને ભારે થઇ પડે એવા હરામનું ખાઇ ખાઇને મસ્તાન બનેલાછે તેઓ વિષે બોલુંછું.

ઘણાએક લોકો એમ સમજેછે કે મેહેનત કરવાની ફરજ માત્ર ગરીબોની છે અને માતબરોની નથી. માતબરોને આળસુ પડી રેહેવાની છુટ ઇશ્વરે આપી હોય એવું તેઓ ધારેછે. પણ વાંચનાર! આ વિચાર કેવો ઘેલો અને ખોટો છે તે તું જાણતો હઇશ. માણસો મોટી પદ્દીએ જેમ જેમ ચહડતા જાયછે અને દોલતવાળા થતા જાયછે તેમ તેમ આસપાસના લોકોને ઉપયોગી થવાની તેમની ફરજ વધતી જાયછે. હરએક બાબદમાં ઉપયોગી અને સાવધ રેહેવાની તેઓને વધારે જરૂર છે.

તવંગરો પોતાના બાઇબંધોની મેહેનત અને મદદથી એશઆરામમાં રેહે અને તેના બદલામાં તેઓને હરએક વાતે ઉપયોગી નહીં પડે તો તેના જેવો બીજો કયો અન્યાય છે વારૂ? તેઓ પોતાનાં સગાંવાહાલાંઓ સાથે, પોતાનાં પડોશીઓ સાથે, પોતાના ચાકરો સાથે તથા સઘળા મનુષ્ય સાથે જુદા જુદા સંબંધથી જોડાયલા છે; તે છતાં તેઓનાં રક્ષણને માટે, તેઓનાં પોષણને માટે, તથા તેઓને દુનિયાદારીમાં આગળ પડવાને માટે તેઓ જરાય મેહેનત અથવા જરાય વિચાર કરશે નહીં?

તેઓનાં સગાંવાહાલાં, તેઓના અડોસી પડોસી દુઃખ અને સંકટમાં પડ્યા હોય તથા તેમને ખાવા પીવાના સાંસાં પડતા હોય તો તેઓને તે દુઃખ અથવા વિપતીમાંથી છોડવવાનો ઉદ્યોગ અથવા વિચાર કીધા વગર તવંગરો જો માત્ર મોજ શોખનોજ વિચાર કરે અને રાત

દાહડો પોતાના ઢોલીયા ઉપર અરડાયા કરે તો તે કેટલું નિર્દય અને ગુન્હાભરેલું છે?

તેઓ પોતાના મનુષ્ય જાતને વધારે ઉપયોગના થઇ શકે તેવા છે માટે આળસાઇમાં તેઓ પોતાનો વખત ન ગુજારે તેને વાસ્તે તેઓએ સારી અને ઊંચી કેળવણી લેવી જોઇએછે. તેઓએ રૂડો વિદ્યાભ્યાસ કરવો જોઇએ છે, અને પોતાના દેશની ચહડતી થાય તેવા ઉપાય કામે લગાડવા જોઇએછે. તેઓને વધારે અવકાશ અને વધારે જોગવાઇ હોવાને લીધે જે કામ ગરીબો અને સાધારણ સ્થિતિના લોકો કરી શકતા નહીં હોય તે કામ તેઓએ પોતાને માથે લેવાં ઘટે છે.

તવંગરો પોતાની ઉપરથી આળસાઇનો ડાઘ કાહાડી નાખવા ઇચ્છતા હોય તો, આ દુનીયામાં ઇશ્વરને પસંદ પડે એવી રીતે તેઓએ ઉપયોગી મેહેનત કરવી ઘટે છે. તેઓએ પોતાનાં માથા ઉપર જોખમ ખેડી વેપાર-રોજગાર કરવો જોઇએ છે. નહીં તો જેટલાં વિશેષણો આળસુ ગરીબોને લાગે છે તેથી વધારે ખરાબ વિશેષણો આળસુ તવંગરોને લાગ્યા વીના રેહેશે નહીં. જેટલો જવાબ ગરીબોએ ઇશ્વરને આપવો છે તેથી વધારે જવાબ તવંગરોને આપવો પડશે.

આળસુ માણસો પોતાનો સ્વાર્થ સારતા નથી.–આળસુ માણુસ ડુકરની પેઠે પડીને પોતાની ફરજ બજાવતો નથી તોપણુ તે સુખ અને સંતોષમાં, આરામ અને એનમાં રેહેવા ઇચ્છે છે. તે વિચારે છે કે "હું સુખી અને સંતોષી રહું અને બીજાઓ મારે વાસ્તે વેઠ અને વહીતરૂં કરે" પણુ તે બિચારો આવા વિચારમાં ભુલાવો ખાય છે. હું કહું છું અને નીચે જણાવેલાં મજબુત કાર-

ણોથી કહું છું કે આળસુ માણસ પોતાનો ખરો લાભ છોડીને સઘળાં સુખ અને વૈભવ આગળ પોતાનું બારણું ઢાંકે છે, અને જે વસ્તુથી તે પાયમાલ અને ખરાબે હાલ થાય તે વસ્તુ આગળ ઉઘાડું મુકે છે, એટલુંજ નહીં પણ મોજ મજાનો ખરો વૈભવ ભોગવી શકતો નથી.

પેહેલું.—તે પોતાનો ખરો લાભ છોડી સઘળાં સુખ અને વૈભવ આગળ પોતાનું બારણું બંધ કરે છે. ઇશ્વરનો કાયદો એવો છે અને જે સ્થિતિમાં આપણે જન્મ લીધો છે તે સ્થિતિ એવી છે કે મેહેનત અને ઉદ્યોગ વગર કાંઇ પણ મોટું અથવા રૂડું કામ થઇ શકતું નથી. ઇશ્વરે હરેક વસ્તુની કિંમત ઠેરવી છે. હરેક સારાં કામની કિંમત માણસની મેહેનત છે. ખરી વાત છે કે મેહેનત કોઇ વેળા માણસને નાઉમેદ કરે છે. ખરી વાત છે કે જોરાવર સદા લડાઇ ઝીતતો નથી; તે છતાં એટલું ચોક્કસ છે કે બળ-વગર લડાઇ ઝીતાઇ શકાતી નથી.

આપણે આપણી ઉમેદ પુરી પાડવા ઇચ્છતા હોઇએ તો જરૂર છે કે આપણે મેહેનત કરવી. આપણે આપણાં મનને અને તનને તનદુરસ્ત હાલતમાં રાખવા ચાહતા હોઇએ તો જરૂર છે કે મેહેનત કરવી. આળસાઇથી આ-પણાં મનની અને તનની શક્તિ ઉપર કાટ ચહડી જાય છે; અને થોડી વારમાં સઉથી ચંચલ અને ચલકતી શક્તિ ઝાંખી પડી જાય છે. આપણે ઘણા જનોને જોયા છે જેઓએ ઘરમાં આળસુ બેસી રહીને પોતાની સઘળી અક્કલ અને બુદ્ધિ ગુમ કરી નાખી છે.

આળસુ માણસને સારૂં કરવાને બદલે સર્વે વસ્તુઓ તેની પાયમાલી અને ખરાબી કરવા માટે એકઠી થાય છે,

તેને સઘળી તરફથી ધિક્કાર હાંસલ થાયછે. તેની દોલત ચુથાઇ તથા વેરાઇ જાયછે. તેની સ્થિતિમાં ઘભરાટ અને અવ્યવસ્થા માલમ પડેછે. તે જ્યારે કોઇ સદ્‌ગુણી માણસને મળેછે, કોઇને ઊંચી પદ્વી ઉપર ચહડતાં જોયછે ત્યારે તે પોતાની ઉપર ધિક્કાર નાખીને મનમાં બળી જળી જાયછે.

આળસુ માણસને તેના હરીફો સર્વ વાતમાં પછવાડે મુકે છે. જેઓ અગાઉ તેના બરોબરી હતા તેઓ હમણા દુનિયામા વૃદ્ધી પામીને મોટા થયા છે; તેઓની આગળ નીચું માથું કરીને આળસુ માણસને નમવું પડે છે. આ પ્રમાણે આળસુ માણસો પોતાની મતલબ આ દુનિયામાં પૂરી પાડે છે. આરામ અને ચેનનાં બીજાના ઉપર ડુક્કરની પેઠે લોટીને આવોજ લાભ તેઓ મેળવે છે.

બીજું.—આળસુઓ દરએક સુખ આગળ પોતાનાં બારણાં ઢાંકેછે તેમજ ખરાબી કરે તેવી દરએક દુર્ગુણી અને દુરાચરણી વસ્તુ આગળ ઉઘાડાં મુકેછે. માણસનું મન ઇશ્વરે એવું બનાવ્યું છે કે વગર કામનું ઘણીવાર સુધી રહી શકતું નથી. માણસના કામ ક્રોધરૂપી વિકારને કાંઈ પણ મેહેનત અથવા કાંઇપણ વિચાર જોઇએ છે. તેને સારો વિચાર કરવાનું કામ નહીં સોંપ્યું તો અવ્યવસ્થામાં પડી હરએક ખરાબી શોધેછે. રૂડી ચીજનો વિચાર કરવો બંધ કરીએ તો માઠી ચીજનો વિચાર પોતાની મેળે સુઝેછે; કારણ માણસના મગજને કાંઇપણ કામ જોઇએ.

તમે સર્વને અનુભવ મળ્યો હશે કે માણસ જેટલા કલાક આળસાઈમાં કાહાડેછે તેટલા કલાક દુર્ગુણ અને દુરાચરણ વધારનારા માલમ પડેછે. વ્યભિચારના, ચો-

રીના, દગલબાજીના, તથા હરેક માઠા વિચાર ઉત્પન્ન થાયછે. માણુસને કામક્રોધરૂપી વિકાર ઉત્પન્ન થાયછે, દુરાચરણ અને વ્યભીચારપણાંનાં કામો સુઝેછે તે સઘળાં આળસાઇમાં સુઝેછે. આળસાઇના થોડા કલાક સદ્ગુણને પાયમાલ કરનાર તથા ધાસ્તી ભરેલાછે ત્યારે વિચાર કરો કે હંમેશ આળસુ રહ્યાથી કેટલી ખરાબી અને કેટલું દુરાચરણ ઉત્પન્ન થવું જોઇએ.

આળસાઇ ચાલુ રાખી તો આપણા આત્માના દરએક સદાચરણનું મૂળ ખોદાઇ જાયછે. કામક્રોધરૂપી વિકાર આંધળા થઇને દોડવા મંડેછે, અને પોતાની અપવિત્ર ઇચ્છા નફ્ટ અને જનાવરની પેઠે પૂરી પાડેછે. કામક્રોધરૂપી વિકાર આંધળા થઇને એટલા જોરમા દોડેછે કે આસપાસ કોઇની દરકાર અને કોઇની શરમ રાખતા નથી.

આળસાઇનો ઝરો ગટર મધ્યેના દુર્ગંધ પાણીમાંથી વેહે છે. તે ઝરો આસપાસના માણુસોને, આસપાસની વસ્તુઓને અને આખા દેશને પોતાના ઝેરી વાસથી નુકસાન પોહોંચાડે છે. જે રોગ આળસાઇથી પેદા થાય છે તે રોગ ખઇના મરજ જેવો ધીમો છે; તે એકદમ નહીં પણ ધીમે ધીમે રીબાવીને માણુસનો જીવ લે છે.

કોઇ ઉદ્યોગી માણુસની ઇચ્છા પૈસો ટકો મેળવવાની થઇ તો ઘણું કરીને રૂડા અને પ્રમાણીક ઉપાય કામે લગાડે છે; કારણ મેહેનત કરવાને તેને આળસ થતું નથી. આળસુ માણુસને હરેક વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા થઇ તો ઉદ્યોગના પ્રમાણીક ઉપાય તેની પાસે ન હોવાથી તરકટ અને લુચ્ચાઇ કરવા ઉપર તેનું મન દોડે છે. આજ કારણને લીધે દુનિયામાં એટલાં બધાં તરકટ અને ફીશાદ થાય છે.

ગામમાં જેટલા લુચ્ચા, ચોટ્ટા, જુગારી અને રંડીબાજ છે તેઓ સર્વને આળસાઇના સરદાર સમજવા. આળસાઇથીજ તેઓ કાળાં કર્મ કરવાને લોભાય છે. આળસાઇએજ તેઓને થોડી મેહેનતે હજારો રૂપીઆ મેળવવાને કુમાર્ગ શીખવ્યો છે. જેઓ અફીણના સટ્ટા કરે છે, જેઓ જુગાર રમે છે, તેઓ કોઇજ નહીં પણ આળસુના સરદાર છે. તેઓ થોડી મેહેનતે લક્ષાધિપતી થવા ઇચ્છે છે. ટુંકાંમાં દુરાચરણ અને દુર્ગુણનું મોટું અને ખરૂં મૂળ આળસાઇ શિવાય બીજું એકે નથી.

ત્રીજું.—આળસાઇથી મોજનો ખરો વૈભવ મળતો નથી. આળસુઓ સમજે છે કે અમે નિરાંતે ઊંઘ લઇએ છઇએ તથા તરેહ તરેહના મિષ્ટાન્ન જમીએ છઇએ અને બીજાઓ અમારે વાસ્તે મેહેનત અને વહીતરૂં કરે છે; પણ કામે લાગીને આરામ લેવો એવું ઇશ્વરે નીર્માણ કીધું છે એ તેઓ સમજતા નથી. ડુક્કરની પેઠે આરડયાં કરવું એ ઇશ્વરને ગમતું નથી, તેનો તેઓને મુદલ વિચાર નથી. જે પુરૂષ જાણતો નથી કે મેહેનત એટલે શું તે પુરૂષને સુખ તથા વૈભવ કેમ ભોગવવો એની મુદ્દલ સમજ નથી. હરેક કામ અને મતલબ પૂરી પાડયાથી માણુસને ખરો સંતોષ મળે છે.

મેહેનતથી માણુસનાં મનની અને તનની શકિતઓ ચંચળ અને ખુશી રેહે છે. આસાએસ લેવી, તથા નિરાંતે સુવું એ મીઠું લાગે છે પણ તે કયારે? જ્યારે મેહેનત કરીને થાકી જઇએ છઇએ ત્યારે આસાએસની ખરી મજા

અને ખરી ખુશી માલમ પડે છે. મગજને નકામું અને આળસુ રેહેવા દીધું તો તેની સઘળી શક્તિઓ કોહોવા માંડે છે, અને જલદીથી અશક્ત અને નબળી થઇ જાયછે. જે મોજ નિરાંતે પડી રહીને મેળવવાં ઇચ્છીએ છઇએ તે મોજ કંટાળા ભરેલી થઇ પડેછે.

આળસુઓને ઉદ્યોગી સાથે સરખાવો. જેવાં હસતાં અને પ્રકાશતાં મોહોડાં ઉદ્યોગી માણસોના માલમ પડેછે તેવાં આળસુઓનાં માલમ પડતાં નથી. એ વિષેની ખાતરજમાં કરવી હોય તો એક મંડળી તરફ નજર કરો. તેમાં કેટલાએક આળસુઓ છે અને કેટલાએક ઉદ્યોગી છે. જુવો કોનો સ્વભાવ હસમુખો છે? કોનાં મોહેડાં ઉપર તેજ મારેછે? કોણ ખુશીથી હસી બોલીને વાતચીત કરે છે? લાંબો અને કંટાળા ભરેલો વખત કોને લાગે છે?

ખરેખર આળસાઇ મનને ખરો સંતોષ આપવાને બદલે દલગીરી તથા અફ્સોસમાં નાખેછે. બીજાઓને ખુશી અને સુખી જોઇ આળસુનો જીવ બળાપામાં પડેછે. તેથી કરીને તેની હરએક મોજ મજા કડવી ઝેર જેવી થઇ પડેછે.

આળસુ માણસો કેવાં મૂર્ખ, અપરાધી, દુઃખી અને પાપી છે તે આ થોડાએક વિચારથી તરત માલમ પડી આવેછે. વાસ્તે ચાલો આપણે ઉઠીએ. સદ્‌ગુણ અને નીતિ હઇડાંમાં રાખી ચાલો આપણે આપણાં કામ ધંધા પછવાડે સઘળાં તનમનથી વળગીએ. ચાલો આપણે આળસાઇના બીછાના ઉપરથી ઉઠીએ. ચાલો આપણે ઉઠીએ અને સુઇ ન રહીએ; "કારણ મરી ગયા પછી સુઇ રેહેવાનું ઘણું

છે.'' પણ જ્યાં સુધી આપણે આ દુનિયામાં છઇએ ત્યાં સુધી ચાલો આપણે આપણા મનુષ્ય ભાઇબંધોને ઉપયોગી થવાને મેહેનત કરીએ. ચાલો આપણે હંમેશ આટલુંજ યાદ રાખીએ કે ''માણસ! તું આ દુનિયામાં આળસુ રેહેવા નથી આવ્યો.''

(દોહરા.)

''ભલા ભલા જાતા રહ્યા,
જઇશૂં આપણ કાલ;
પવન લ્હેરપર આવતો,
ફૂલે ભમતો કાળ.''
''સમજ સમજ મન માનવી,
મોતતણું ભય રાખ;
કાળ વિષે કર કાળજી,
થવું બળીને ખાખ.''

ન૦ ક૦

ઇશ્વરપ્રાર્થના.

સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર, હું મારૂં મસ્તક નમાવીને તારી સેવામાં નમનતાઇથી પ્રાર્થના કરૂંછું તે સાંભળ. તેમજ ગરીબ ઉપર અત્યંત દયા અને કૃપા કરીછે. તારી દયા અને કૃપાથી હું આટલાં વરસ આ દુનિયામાં જીવ્યો. તારી દયા અને કૃપાથી હું હજારો સંકટમાંથી બચ્યો. તારી દયા અને કૃપાથી સેંકડો જાતનાં દુ:ખ અને દરદથી હું મોકળો થયો. તેને માટે હો સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર! હું તારો અત્યંત આભાર માનુંછું.

હાલ ઘડીએ પણ તારી દયા અને કૃપા મુજ રંક અને ગરીબ ઉપર ઓછી નથી. તારી સાહ્યતાથી હું બોલી શકુંછું. તારી સાહ્યતાથી હું ચાલી શકુંછું. તારી સાહ્યતાથી હું જીવુંછું તારી સાહ્યતા વગર હું કંઇપણ કામ કરી શકું નહીં. માટે હો કીર્ત્તાર હું તારો કેટલો આભારી છું! તારી અત્યંત દયા અને કૃપાનો આભાર હરઘડી અને હર વખત માનું એવી તું મને સારી સમજ અને રૂડી બુદ્ધિ આપ. અરે મારા પિતા તું એવું ના કર કે આ થોડા દિવસનાં જીવતરમાં હું તારો અત્યંત આભાર માનવો ભૂલી જાઉં.

અરે મારા ઇશ્વર! તારી અત્યંત દયા અને કૃપાનો બદલો હું કેમ વાળી શકીશ? તારી ભલાઇને કોઇ પોહોંચી શકનાર નથી. મને એમ લાગેછે કે હું તારી આજ્ઞાથી સેંકડો અને હજારો વખત ઉલટો અને આડો ચાલ્યો છું. હું મારાં સઘળાં પાપ અને મારા સઘળાં અપરાધ ખરાં તથા નરમ અંત:કરણથી તારી આગળ કબૂલ કરૂંછું. ક્ષમા કર, અરે મારા પિતા, મારા કોટી કોટી અપરાધ ક્ષમા

કર. હરએક વાત જુઠી અને ખોટી જાણ્યા છતાં પણ જો હું જુઠું બોલ્યો હોઊં તો તે મોટાં પાપના ખાડામાંથી મારા અપરાધી અંતઃકરણને કાહાડ અને મારામાં ચોખ્ખું અને સાચ્ચું દિલ મુક.

જો મેં કદી અયોગ્ય અને અપવિત્ર વિચાર કીધો હોય તો તું એ પાપને ધોઇ નાખ. જો કોઇ ઉપર મેં ક્રોધ કીધો હોય અને મારાં દિલમાં વેર વસ્યું હોય તો મારાં નિર્દય અંતઃકરણને ક્ષમા કર અને તેને પોચું કરી નાખ. જે પ્રમાણે મારા સઘળા અપરાધ છતાં તું મારી ઉપર નિત્ય આટલી બધી દયા અને કૃપા કર્યો જાયછે તે પ્રમાણે હું પણ મારા ભાઇબંધોની હરએક વાતમાં ભૂલ થઇ હોય તે વિચારમાં ન લેતાં તેને ચાહું તથા મદદ કરૂં એવી બુદ્ધિ હો ઇશ્વર તું મને આપ.

હો ઇશ્વર, હો જગતપતી જેઓ મારાં ખેસ કુટુંબી અને સગાંવાહાલાં છે તેઓ તરફ મારો ધર્મ બજાવી શકું તેવી તું મારામાં શક્તિ મુક. મારા સઘળાં કામકાજમાં હું ચોખ્ખો અને પ્રમાણિક રહું, મારી સઘળી કબુલાતો પુરી પાડું, જેઓએ મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યોછે તેઓના વિશ્વાસને હું લાયક થાઊં એવી તું મને બુદ્ધિ આપ. હો કીર્તાર તારી નજર મારાં દરએક કામ ઉપર અને દરએક વિચાર ઉપર રેહેછે અને તું મારાં દરએક કામનો તથા દરએક વિચારનો હીસાબ માગીશ એવી સમજથી દરએક કામ કરવાની તું મને સુબુદ્ધિ આપ.

મને કાંઇ મોટો લાભ થાય તો હો જગતપતી એવું કર કે હું ગર્વીષ્ટ થવાને બદલે તારો ઉપકાર માનું અને યાદ રાખું કે જે કાંઇ સારૂં થાયછે તે તારે હાથે. મારી ઉપર જે કાંઇ દુઃખ તથા દલગીરી પડે તે મુગે મોહોડે સહન

કરવાને મને ધીરજ તથા શક્તિ આપ. મારા કૃપાળુ ઇશ્વર હું તારે સ્વાધિન થયોછું. તું મારૂં રક્ષણ કરનાર છે. હું મારૂં પોતાનું રક્ષણ કરવાને તથા પાપમાંથી બચવાને મુદ્દલ શક્તિવાન નથી. મને એમ લાગેછે કે જ્યાંહાં સુધી તારો કૃપાળુ હાથ મારા ઉપર નહીં રેહેશે ત્યાંહાં સુધી હું પાપમાં અને દુઃખમાં પડીશ. પણ તારૂં નામ અમર હોજો. તું મારા દરએક કામ ઉપર એકાગ્રદૃષ્ટીએ જોયા કરેછે. જેઓ તારી ઉપર વિશ્વાસ મુકેછે તેઓને તું છોડી દેતો નથી, વાસ્તે હો જગતકર્તા તું મને છોડી દઇશ મા.

હો ઇશ્વર તું મને મારૂં નિત્યનું ભોજન આપ. હો પરમદયાળુ અને પરમકૃપાળુ ઇશ્વર તું મારૂં, મારાં કુટંબનું, મારાં પડોસીઓનું, મારા દેશીઓનું અને મારાં મનુષ્ય જાતીનું કલ્યાણ કર. તેઓનું હરએક રીતે રૂડુ થાય તેમ કર, જેઓ દુરાચરણ અને અનીતિથી ચાલેછે તેઓને તું સુબુદ્ધિ આપ. દુનિયા ઉપરથી લડાઇ કજીયા અને કલેશ ઓછાં કર. સર્વ મનુષ્ય સહુલા સંપથી રેહે અને એક બીજા ઉપર મમતા ને પ્રીતિ રાખે એવું તું કર. જે માયાળું અને રૂડાં રાજનાં રક્ષણ તળે હું વસુંછું તે રાજનો વાવટો કાયમ અને સલામત રાખ.

હો જગતકર્તા તું મને દુનિયાની લાલચમાં પડવા દેતો ના. મારામાંથી સઘળી આળસાઇ, સઘળુ નિર્દયપણું, સઘળી લુચ્ચાઇ, સઘળી ઠગાઇ અને સઘળું કઠોરપણું કાહાડી નાખ. મારાં મનને નીતિ અને ડાહાપણભરેલા વિચારોથી ભર.

ઇશ્વર, હું આ દુનિયામાં થોડા દિવસનો તીરથવાસી છું માટે જ્યારે મોત મારી જીંદગીનો છેડો લાવે ત્યારે

સ્વર્ગમાં કોઇ સારી જગો મળે એવી રીતે મારી બાકી રહેલી ઊમરના દિવસ પૂરા કરવા દે. તથાસ્તુ.

(ભુજંગી વૃત.)

"અહો વિશ્વના દેવ આનંદકારી,
કરી તાહારી સેવ તે લાભકારી;
ખરે રાખિયે જાચના રોજ જારી,
સરે કાજ જો હોય તે રૂડું ભારી."
"હમે રાંક છૈયે વિના તૂં ન ચાલે,
વિના તૂં હરી હાથ તે કોણુ ઝાલે;
બહું ઈચ્છિયે તે વળી કોણુ આલે.
વિના તું બહૂ વિઘ્ન કો મોટ ખાળે."

ન૦ ક૦

ઇશ્વરસ્તુતિ.

સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર! હું પૃથ્વિ ઉપરનો માનવી તારી અપાર શક્તિ વિષે, તારી અપાર બુદ્ધિ વિષે, તારી અપાર કળા વિષે, તારી અપાર દયા વિષે વિચાર કરવાને કેવળ અશક્ત છઊં. તારી અપાર શક્તિ અને બુદ્ધિનો, તારી અપાર કળા અને દયાનો હું મારાં મનમાં પૂરો વિચાર લાવી શકતો નથી. જે જે ઠેકાણે હું જોઊં છઊં, જે જે ઠેકાણે હું ફરૂં છઊં, જે જે ઠેકાણે હું નજર કરૂં છઊં તે સઘળે ઠેકાણે તારી બેહદ શક્તિ અને અતિઅંત બુદ્ધિ માલમ પડેછે.

આકાશ તરફ નજર કરૂં છઊં તો સૂર્ય પોતાના સઘલા પ્રકાશ સાથે પ્રકાશતો દેખાયછે. એ વગેરે આકાશમાં ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા જ્યારે હું જોઊં છઊં ત્યારે તારી શક્તિ અને બુદ્ધિની કંઇપણ કલ્પના મારાથી થઇ શકતી નથી. કંઇ હજારો તારા ખુલ્લી આંખે દેખાયછે પણ દરએક તારાની પાસે બીજા સેંકડો તારા છે જે નજરે પડતા નથી. એ બધા તારાઓ ગગનમાં વગર આધારે કેમ ફરેછે એ વિષે હું મારી બુદ્ધિ ચલાવી શકતો નથી.

આકાશ છોડી આ પૃથ્વી ઉપર નજર કરૂં છઊં તો તારી શક્તિ અને બુદ્ધિનો કાંઇ થાગ લાગતો નથી. આ પૃથ્વિ ઉપર વીજળી અને ગર્જના થાયછે, સમુદ્રના પાણી ચહડેછે ને ઉતરેછે, નદી નાળાં વેહેછે, ઝાડપાન અને બધી જાતની વનસ્પતિ ઉગેછે, કીડી જેવાં ઝીણાં પ્રાણીથી તે હાથી જેવડાં મોટાં પ્રાણિઓની ઉત્પત્તિ તથા પોષણ થાય છે, અને જમીનમાંથી અખુત ખજાનો નિકળ્યા કરે છે, એ બધાનો જ્યારે વિચાર કરૂં છઊં ત્યારે હો ભગવંત! હું હાથ જોડી અને નાક ઘસીને, કબુલ કરૂં છઊં કે તારી શકિત ને તારી બુદ્ધિને કોઇ પોહોંચી શકનાર નથી. તારી સ્તુતી કરવાને તથા તારા ગુણ અને તારા યસ ગાવાને મારામાં મુદલ શકિત નથી.

સમાપ્ત.